

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 4 (63) / 2025

Харків
«Право»
2025

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 27.11.2025)*

Економічна теорія та право = Economic Theory and Law : зб. наук. пр. / редкол.:
А. П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2025. – № 4 (63). – 142 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (*голова редакційної колегії*); **Л. С. Шевченко** – докторка економічних наук, професорка (*заступниця голови редакційної колегії*); **О. С. Марченко** – докторка економічних наук, професорка (*відповідальна секретарка*); **Alic Bircă** – доктор економічних наук, професор (Латвія); **Stanislav Buka** – доктор економічних наук, професор (Молдова); **Yuliya Chernykh** – кандидатка юридичних наук (Норвегія); **Nikola Milović** – доктор філософії з економіки, професор (Чорногорія); **Lina Novikovienė** – докторка юридичних наук, професорка (Литва); **Alla Pozdnakova** – докторка юридичних наук, професорка (Норвегія); **Antonín Slaný** – доктор економічних наук, професор (Чехія); **Piotr Szymaniec** – доктор юридичних наук, професор (Польща); **Natela Tsiklashvili** – докторка економічних наук, професорка (Грузія); **О. З. Ватаманюк** – доктор економічних наук, професор; **О. С. Гринькевич** – докторка економічних наук, професорка; **В. В. Гуменюк** – доктор економічних наук, професор; **О. Р. Дашковська** – докторка юридичних наук, професорка; **О. О. Дмитрик** – докторка юридичних наук, професорка; **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Р. А. Казак** – кандидатка юридичних наук; **О. М. Колодізев** – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України; **М. В. Мартиненко** – докторка економічних наук, професорка; **В. С. Мілаш** – докторка юридичних наук, професорка; **Л. В. Нечипорук** – докторка економічних наук, професорка; **О. П. Подцерковний** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Д. В. Санніков** – кандидат юридичних наук, доцент; **О. Я. Трагнюк** – кандидатка юридичних наук, професорка; **Ю. М. Уманців** – доктор економічних наук, професор; **І. Б. Чичкало-Кондрацька** – докторка економічних наук, професорка; **Р. В. Шаповал** – доктор юридичних наук, професор; **І. В. Шкодін** – докторка економічних наук, професорка; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 № 612 збірник наукових праць включено до **Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б»**, за спеціальностями: 051 «Економіка», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 081 «Право», 293 «Міжнародне право».

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах, каталогах і системах пошуку: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), а також базах даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2025

© ТОВ «Видавничий дім «Право», оформлення, 2025

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No. 5 of 27.11.2025)*

Economic Theory and Law : col. of sci. papers / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2025. – No. 4 (63). – 142 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Rector of the Yaroslav Mudryi National Law University (*editor-in-chief*); **L. S. Shevchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*deputy editor-in-chief*); **O. S. Marchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*executive secretary*); **Alic Bîrcă** – PhD habilitatus in Economics, Professor (Moldova); **Stanislav Buka** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Latvia); **Yuliya Chernykh** – Ph Candidate in Law (Norway); **Nikola Milović** – PhD in Economics, Professor (Montenegro); **Lina Novikoviënė** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Lithuania); **Alla Pozdnakova** – Dr. Juris, Professor (Norway); **Antonín Slaný** – Professor, Ing., CSc. in Economics (Czech Republic); **Piotr Szymaniec** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Poland); **Natela Tsiklashvili** – Doctor of Economics, Professor (Georgia); **I. B. Chychkalo Kondratska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. R. Dashkovska** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. O. Dmytryk** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. S. Hrynkevych** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. V. Humeniuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **R. A. Kazak** – PhD in Law; **O. M. Kolodiziev** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AES of Ukraine; **M. V. Martynenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. S. Milash** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **L. V. Nechporuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. P. Podtserkovnyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Shnikov** – PhD in Law, Associate Professor; **R. V. Shapoval** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **I. V. Shkodina** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **M. V. Shulha** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **O. Ya. Tragniuk** – PhD in Law, Professor; **Yu. M. Umantsiv** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. Z. Vatamanyuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. L. Yaremenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. L. Yarotskyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Zadykhailo** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

The Collection of Scientific Papers “Economic Theory and Law” is included in the **List of Scientific Professional Publications of Ukraine** in economic sciences and legal sciences (category “B”) (the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 07.05.2019, No. 612).

The collection of scientific papers registered and indexed in the international scientometric databases, catalogs and search engines: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich’s Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), as well as databases “Scientific Periodicals of Ukraine” and “Bibliometryka Ukrainian science” of V. I. Vernadsky National library of Ukraine.

Address of the editorial team: Yaroslav Mudryi National Law University,
77, Hryhorii Skovoroda St., Kharkiv, 61024, Ukraine.

Tel.: +38 (057) 757-71-35; +38 (057) 757-73-02.

E-mail: kaf_finlaw@nlu.edu.ua.

Website: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

ВОЗНЯК Г. В., СТОРОНЯНСЬКА І. З.

Якість життя населення регіонів України в умовах зовнішніх загроз:
прагматика впливу фінансових змін 6

ПРАВО

МАРИНІВ Н. А.

Особливості податкового контролю податку на додану вартість:
основні проблеми та шляхи їх вирішення 31

КОСТЕНКО Ю. О.

Правові засади становлення та розвитку податкового комплаєнсу
в Україні 44

ПАВЛУНЕНКО К. Л.

Характеристика інформаційно-аналітичної діяльності органів
Державної податкової служби України в контексті реалізації їх
контрольної функції 63

АНАЛІТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ДМИТРИК О. О., ДАМІРЧИЄВ М. І. О.

Про забезпечення балансу приватних і публічних інтересів
у податково-правовому регулюванні через призму судових рішень
під час воєнного стану 79

ПАРАЩЕНКО О. К.

Недостовірні відомості в кредитних історіях: правові аспекти
формування, коригування та судового захисту 110

Вимоги до оформлення статей, які подаються до збірника

наукових праць «Економічна теорія та право»..... 137

TABLE OF CONTENTS

ECONOMIC THEORY

VOZNYAK H. V., STORONYANSKA I. Z.

Quality of life of the population of the regions of Ukraine in conditions of external threats: pragmatics of the impact of financial changes 6

LAW

MARYNIV N. A.

Features of VAT tax control: key challenges and possible solutions..... 31

KOSTENKO Y. O.

Legal Foundations for the Formation and Development of Tax Compliance in Ukraine 44

PAVLUNENKO K. L.

Characteristics of the information and analytical activities of the bodies of the State Tax Service of Ukraine in the context of implementing their control function 63

ANALYTICAL AND PRACTICAL RESEARCH

DMYTRYK O. O., DAMIRCHYIEV M. I. O.

On ensuring the balance of private and public interests in tax regulation through 79

PARASHCHENKO O. K.

Inaccurate information in credit histories: legal aspects of formation, correction, and judicial protection..... 110

Requirements for the articles in collection of scientific papers

«Economic Theory and Law»..... 137

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-6>
УДК 364.316.3

Г. В. ВОЗНЯК

докторка економічних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
Україна, м. Львів
e-mail: gvoznyak@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-2001-0516>

І. З. СТОРОНЯНСЬКА

докторка економічних наук, професорка,
завідувачка відділу регіональної
фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
Україна, м. Львів
e-mail: istoron.ird@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ: ПРАГМАТИКА ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ ЗМІН¹

У статті проведено оцінювання впливу фінансових змін на якість життя населення регіонів України в умовах зовнішніх загроз (глобальна фінансово-економічна

¹ Публікація підготовлена в рамках виконання наукової роботи (номер ДР 0125U000478) «Домінанти соціально-економічного структуроутворення резиліентності якості життя населення в регіонах України в умовах зовнішніх загроз» (у рамках комплексного проекту «Домінанти структуроутворення резиліентності якості життя населення України в умовах зовнішніх загроз»).

© Возняк Г. В., Сторонянська І. З., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

криза, пандемія, російсько-українська війна). Використано підхід багатовимірної оцінки резиліентності якості життя, що поєднує аналіз макрофінансових індикаторів (доходи, інвестиції, бюджетні ресурси, структура зайнятості, соціальні трансферти) з регіональною диференціацією. Якість життя населення розглянуто в розрізі чотирьох складників: трудове, громадське, сімейне й особисте.

Метою статті є оцінювання впливу фінансових змін, зумовлених зовнішніми загрозами, на резиліентність якості (громадського, трудового, сімейного та особистого) життя населення регіонів України.

Показано, що кожен із кризових періодів супроводжувався суттєвими макрофінансовими та соціально-економічними трансформаціями. Встановлено, що зовнішні загрози зумовили регіональні відмінності прояву фінансових змін, зокрема значну вразливість промислових областей Сходу України, відносно стабільні позиції західних регіонів та неоднозначну динаміку центральних областей. Встановлено, що фінансові потрясіння призвели до падіння реальних доходів, посилення безробіття і трудової міграції, депопуляційних процесів, зростання соціальної вразливості та зниження соціального капіталу. Водночас у низці регіонів сформувалися нові форми горизонтальної взаємодії та локальної адаптивності. Обґрунтовано необхідність переосмислення підходів до регіональної політики та публічних фінансів у контексті зміцнення резиліентності якості життя в умовах тривалих багатовимірних зовнішніх загроз. Отримані результати можуть слугувати основою для розроблення нових інструментів регіональної фінансової політики, орієнтованих на зміцнення стійкості громад, підвищення ефективності бюджетного планування та адаптацію соціальних програм до регіональних викликів.

Ключові слова: якість життя, населення, фінанси, загрози, війна, регіони, Україна, криза, зайнятість, безробіття, доходи, місцевий бюджет, борг, резиліентність.

JEL Classification: I31, H2, H5, H7, O4.

Постановка проблеми. Нестабільність світової економіки, інтенсифікація насильства, забруднення навколишнього середовища, посилення геополітичних ризиків тощо чинять вагомий вплив на соціально-економічний поступ регіонів України. Упродовж останніх 17 років Україна переживала низку кризових періодів, зумовлених зовнішніми загрозами: 1) 2008–2009 рр.; 2) 2014–2015 рр.; 3) 2019–2020 рр.; 4) з 2022 р. по цей час. Кожен із цих етапів супроводжувався суттєвими фінансовими змінами в Україні, що проявились у такому: падінні реального ВВП, перерозподілі державних видатків, девальвації національної валюти, зміні структури доходів населення й зайнятості, подорожчанні кредитних ресурсів та ін. До слова, фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. в Україні, зумовлена зовнішніми глобальними загрозами (проблемами на ринку іпотечного кредитування, зниженням довіри до банківської системи, переоцінкою фінансових активів, світовою рецесією тощо), характеризувалася: стрім-

ким зростанням індексу інфляції (до 22,3 % у 2008 р.); курсу валюти (+4,4 % у 2008 р. до 2007 р. та +47,8 % у 2009 р.) та чисельності безробітних (на 31,5% у 2008 р. проти 2007 р.), падінням ВВП на 14,8 %. Через кризу 2008–2009 рр. Україна змушена була наростити державний борг (до 33 % ВВП у 2009 р.) [1].

Гібридна агресія росії проти України, що розпочалась у 2014 р., а у 2022 р. переросла в повномасштабне вторгнення, та наслідки, зумовлені нею (як-то анексія Криму, розрив логістичних та економічних ланцюгів, енергетичні й торговельні обмеження, девальвація гривні й посилення залежності вітчизняної економіки від макрофінансової підтримки ЄС; різке скорочення виробництва у промислових регіонах України (ідеться про Луганську, Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську області) і падіння попиту на вітчизняну продукцію на зовнішніх ринках тощо), обумовили кризову ситуацію 2014–2015 рр.

Не оговтавшись від цієї кризи, пандемія COVID-19 спричинила новий (за оцінками міжнародних експертів, найглибший) геоекономічний шок, який торкнувся всіх, без виключень, сфер економіки регіонів України: порушення ланцюгів постачання, погіршення ділової активності, скорочення зайнятості, особливо у сфері послуг, скорочення валютних надходжень, зростання вартості позикового капіталу і як наслідок – зростання дефіциту державного бюджету.

Із лютого 2022 р. новий безпрецедентний зовнішній шок – повномасштабна війна росії проти України, яка обумовила соціально-економічну, гуманітарну, енергетичну кризи. Високий рівень невизначеності, масова міграція (яка за своїми масштабами є найбільшою з часів Другої світової війни) і руйнування інфраструктури, втрата логістики постачання агропродукції з України, відтік капіталу, зростання цін на енергоресурси, посилення макрофінансової залежності України, девальвація гривні, зростання вартості кредитних ресурсів та продовольчих товарів тощо – далеко не вичерпний перелік негативних впливів сучасної російсько-української війни на соціально-економічний розвиток регіонів України і якість життя їхніх мешканців.

Зазначене вище вказує на те, що зовнішні загрози неабияк змінили архітектуру безпеки загалом, посилили фінансово-економічну нестабільність та зумовили кризи. Нові реалії обумовлюють потребу ґрунтовного переосмислення й напрацювання нових підходів до забезпечення резиліентності якості життя. На тлі фінансових змін, зумовлених зовнішніми загрозами, питання забезпечення резиліентності якості життя населення набувають особливої актуальності, позаяк такі детермінанти впливу, як фінансові ресурси, забезпечення житлом, роботою, освіта, якісні медичні послуги, ринок праці, громадянські права, довіра, соціальна згуртованість, інфраструктура посе-

лень тощо, на наше глибоке переконання, зазнають значних трансформацій у повоєнний період. При цьому фінанси визначають здатність регіональних економік адаптуватися до кризових явищ, підтримувати стандарти життя та забезпечувати доступ до публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання якості життя вже тривалий час є предметом наукових пошуків відомих вітчизняних учених: Черенко Л. (Cherenko L.) [2], Полякової С. (Poliakovoї S.), Крикун О. (Krykun O.), Реут А. (Reut A.) і ін. [3], Харазішвілі Ю. (Kharazishvili Yu.), Грішнкової О. (Hrishnovoi O.) [4], Колота А. (Kolota A.), Рябокони І. (Riabokon I.), Бабій Ю. (Babii Yu.) [5] й ін. Фінансово-економічні потрясіння, які спостерігаємо крайні два десятиліття років, зумовили потребу наукового обґрунтування резиліентності соціально-економічних систем різних рівнів. Серед важливих досліджень доречно виокремити роботи Бруне М. (Brune M.) [6], Рейнхорна А. (Reinkhorna A.) [7], Лібанової Е. (Libanovoї E.) [8], у яких багато уваги приділено обговоренню різних аспектів резиліентності та управлінських рішень щодо її зміцнення.

Попри значний науковий доробок нова реальність, спричинена наслідками різних шоків, зумовлює потребу оцінювання впливу фінансових змін на резиліентність якості життя населення, що дозволить не лише реагувати на виклики, але й обґрунтувати сценарії та напрацювати інструменти посилення резиліентності якості життя населення регіонів України в умовах зовнішніх загроз.

Формулювання цілей. Метою статті є оцінювання впливу фінансових змін, зумовлених зовнішніми загрозами, на резиліентність якості (громадського, трудового, сімейного та особистого) життя населення регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Якщо аналізувати фінансові зміни в економіках регіонів України (зумовлені зовнішніми загрозами в кризовий період 2014–2015 рр.), то можна констатувати комплексний, просторово-нерівномірний характер їхнього прояву. Серед основних тенденцій слід вказати на такі:

1. Втрата контролю над значною частиною Луганської й Донецької областей – як наслідок, падіння обсягів промислового виробництва; занепад промислових міст; скорочення обсягів доходів місцевих бюджетів для східних регіонів України. Негативні тенденції промислового виробництва, наприклад, у 2014 р. спостерігались у більшості регіонів України (від 0,5 % в Одеській до 42 % у Луганській областях) [9]. Наслідком війни на сході України стало розривання торговельних українсько-російських відносин та переорієнтація на європейські ринки товарів і послуг. Анексія Криму призвела до втрати туристичного потенціалу півострова, а також і втрати портових доходів. Дніпропетровська область попри намагання зберегти функцію індустріального центру все ж таки втратила частину російських ринків збуту, на відміну від

Полтавщини, яка завдяки газовидобутку та сільському господарству (с/г) змогла відносно стабільно «пережити» кризовий період, ба більше, у 2015 р. ВРП на душу населення Полтавської області перевищував ВВП України на душу населення на 914,5 дол. США [9]. З чого можна висновувати, що ця область характеризувалася найвищою стійкістю до зовнішніх загроз, на відміну від східних областей і центральних регіонів України. Загалом падіння активності у промислових регіонах України призвело до зменшення надходжень до державного бюджету, що своєю чергою негативно відбилося на фінансуванні соціальних видатків, а отже, і стійкості якості життя населення. Також потрібно відмітити, що збільшення внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) через війну посилює навантаження на соціальну інфраструктуру, особливо західних регіонів України (ідеться про Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Закарпатську, Волинську області). Разом із тим помітним для цього періоду був інтенсивний розвиток малого бізнесу у сфері послуг і торгівлі.

2. Посилення інфляційного тиску, що суттєво перевищував зростання заробітних плат і реальних доходів населення, негативно вплинуло на якість життя населення всіх без виключення регіонів України (рис. 1), причому

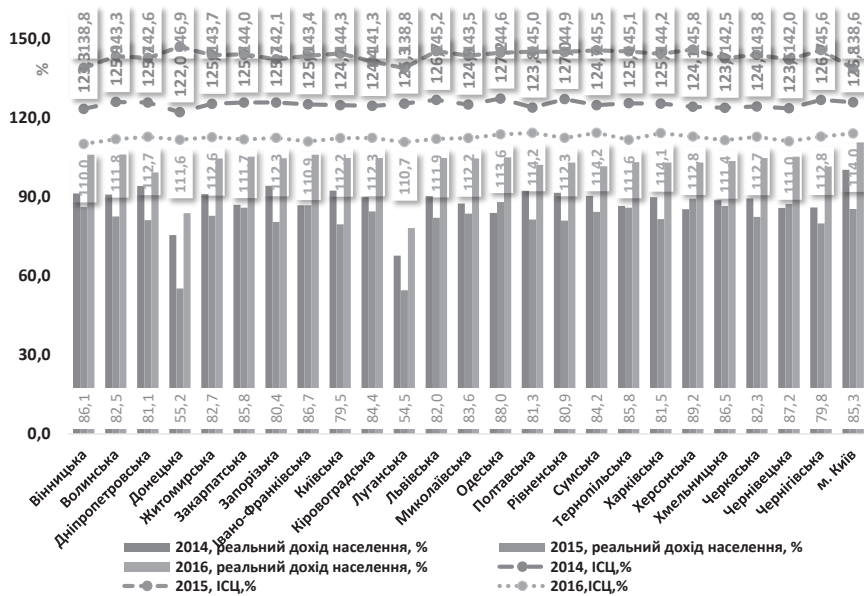

Рис. 1. Зміна реальних доходів населення, ІСЦ за 2014–2016 рр.: регіональний вимір, % до попереднього року

Складено за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua/> ; <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2016/>

якщо в центральних і західних областях спостерігалось стримано-помірне падіння індикаторів, то мешканці Донецької і Луганської областей суттєво відчували на собі наслідки зовнішніх загроз. У 2015 р. падіння реальних доходів відчували на собі мешканці Чернігівської (79,8 % до попереднього року) та Київської (79,5 % до попереднього року) областей.

Зрозуміло, що зменшення реальних доходів населення спровокувало зниження сукупного попиту на товари і послуги. Для більшості регіонів України помітним було зростання соціальної вразливості та погіршення ситуації на ринку праці. Такі тенденції зумовили зростання безробіття [9] (у 2014 р. цей індикатор склав 9,7 % (що на 2,0 % більше за 2013 р.)), правда, у 2015 р. цей показник несуттєво скоротився (до 9,5 %), однак усе одно залишався високим. Також слід зауважити, що, як свідчать статистичні спостереження, рівень безробіття серед міського населення вищий, ніж серед сільського. Правдою є і те, що відсутність роботи (особливо за спеціальністю) довший час, втрата кваліфікаційних навиків (а отже, і знецінення отриманої освіти) та ін. погіршують добробут населення й порушують резилієнтність якості життя населення. У цьому контексті, слід вказати на ще одну особливість цього кризового періоду – попри стрімке падіння ВВП та зростання інфляції рівень безробіття зростав на декілька в. п. (у 2014 р. на 2,0 в. п. до 2013 р.). Як нам видається, причину можна відшукувати у площині неформальної зайнятості.

3. Відтік інвестицій (від 30 до 60 % залежно від регіону і сфери економіки) – інша характеристика прояву зовнішніх загроз, які зумовили деструктивні фінансові зміни в економіках регіонів України. Так, війна на сході України понизила довіру інвесторів до економіки регіонів України, що результувалося втратою 10,3 млрд доларів США щорічно впродовж 2014–2020 рр. [10]. Прямі іноземні інвестиції в Україну знизилися від 4,5 млрд дол. у 2013 р. до 410 млн дол. у 2014 р. [11]. Це рекордне падіння з часів незалежності України. Очевидно, що інвестори надто чутливі до країн, що воюють, а економічно-політична нестабільність посилює ризик інвестування. Якщо говорити про освоєння капітальних інвестицій, то характерними ознаками інвестиційної активності у 2014 р. було її погіршення в усіх регіонах України за винятком Івано-Франківської (+26,9 % до попереднього року) та Хмельницької (+2,6 % до попереднього року) областей та посилення регіональних асиметрій, наприклад, за показником «капітальні інвестиції», що становило 13,4 разу.

Наслідки кризи 2014–2015 рр. для забезпечення резиліентності якості життя населення регіонів: зниження реальних доходів населення, зростання безробіття і трудової міграції, депопуляція, посилення соціальної напруги через низьку оплату. На цьому тлі, аналізуючи вплив фінансових змін на резиліентність якості життя населення регіонів України, неважко помітити, що в цей період починає формуватися дуальний вимір громадського життя: а) у східних регіонах (Донецька, Луганська області) посилюється недовіра до влади, послаблюється активність громадських інституцій, особливо в новоутворених сільських громадах (Одеська, Миколаївська, Херсонська області); б) попри економічні втрати та «хитку» стабільність (ідеється про центральні та західні області України) фіксуємо посилення горизонтальних взаємодій, підтримку місцевих ініціатив, формування нових форм громадської співпраці, а отже, і нарощування соціального капіталу регіонів.

Найбільш помітний вплив мали зовнішні загрози на резиліентність якості трудового життя населення регіонів України. Негативні фінансові тенденції в економіках регіонів України «підірвали» трудову сферу: зниження зайнятості спостерігалось в південних регіонах (Миколаївська, Херсонська області через проблеми з експортом), масове безробіття і трудова міграція були характерні для східних областей, тоді як центральні й західні області продемонстрували помірно оптимістичні «шляхи виживання» – стримане скорочення купівельної спроможності, перехід на неповну зайнятість, стабілізація сімейних бюджетів домогосподарств (найбільш характерно для західних областей) на тлі трудової міграції до країн ЄС.

Щодо резиліентності якості сімейного життя населення регіонів України в цьому кризовому періоді можемо констатувати, що помітним було погіршення параметрів для всіх регіонів. Правда, західні області в цьому аспекті вирізнялися стабільнішими матеріальними доходами (у тому числі через фінансову підтримку трудових мігрантів), на відміну від центральних і південних, де через 35–40 % падіння реальних доходів домогосподарств зростала бідність, скорочувалося споживання. Соціальна дезінтеграція, падіння народжуваності, розрив родинних зав'язків, втрата житла, підвищені стресові ситуації – деструктивні характеристики сімейного життя східних областей цього періоду.

Резиліентність якості особистого життя в період 2014–2015 рр. суттєво погіршилася через надмірну нестабільність, психологічне навантаження, високий рівень тривоги, скорочення доступу до освітніх і медичних послуг

(східні області). Відчуття соціальної вразливості через слабкі місцеві економіки (південні області) та посилене емоційне виснаження і міграція молоді за кордон (західні області) – тенденції, що характеризували особистий вимір якості життя.

Період з 2016 р. до середини 2020 р. в Україні можна охарактеризувати як період відновлення та помірної макроекономічної стабілізації після шоку, зумовленого анексією Криму та війною на Сході України. Фінансова система України в цей період розвивається рівномірно. Завдяки оздоровленню банківської системи та покращенню фіскальної дисципліни, дефіцит державного бюджету вдалося скоротити майже до 2 % у 2019 р. Розпочата в 2014 р. реформа децентралізації вже у 2019 р. дозволила вийти на параметри перерозподілу ВВП через публічні фінанси з 45 % у 2012 р. на показник у 34 %.

Починаючи з 2020 р. в Україні пандемія Covid-19 спричинила кризу (існують думки, що це не було класичною економічною кризою, це, скоріше за все, було штучне гальмування економічних процесів карантинними обмеженнями та поведінковими уподобаннями суб'єктів ринку), яка проявилась у надмірному обмеженні мобільності населення та падінні економічної активності бізнесу. Наприкінці 2020 р. інфляція у світі прискорила завдяки динамічному відновленню світової економіки після коронавірусного шоку: відкладений попит, стимулювальні монетарні й фіскальні заходи в поєднанні з розривами глобальних ланцюжків постачання спричинили зростання цін. До глобальних рухів інфляції додалося подорожчання енергоносіїв, передусім – природного газу. Фінансово-економічна криза цього періоду мала безпрецедентні масштаби і була унікальною в сенсі впливу на всі сфери життєдіяльності людини. Вагомою особливістю прояву пандемії було: а) порушення стійкості соціально-економічних систем різних рівнів; б) асиметричний вплив на різні типи територій.

Пандемія та заходи щодо стримування й поширення вірусу в Україні призвели до негативних фінансових наслідків регіонів України (які своєю чергою порушили резилієнтність якості життя населення). Неоднорідні фінансові зміни цього періоду можна схарактеризувати такими тенденціями.

1. Стрімке падіння економічної активності, особливо відчули на собі малий і середній бізнес. До слова, на початок 2020 р. свою діяльність призупинили 277 тис. фізичних осіб – підприємців [12], що в секторальному вимірі складало: 14,7 тис. ФОП – у медицині та стоматології, 8,4 тис. ФОП –

у сфері туризму, 211,3 тис. ФОП, що займалися роздрібним продажем товарів із лотків (чи на ринках) та надавали побутові послуги населенню. Попри запроваджені державою та ОМС низку заходів із покращення бізнес-клімату (як-то мораторій на перевірки, звільнення від сплати ЄСВ (на певний час), зменшення ставок по єдиному податку, запровадження державних програм із кредитування малого бізнесу (як-то «Доступні кредити 5-7-9 %», діє по сьогодні), малий та середній бізнес від пандемії постраждав найбільше. І це не дивує, адже основна сфера охоплення його діяльності – це найбільш уражувані пандемією галузі (сфера послуг, торгівля, туризм та ін.). Потрібно згадати, що негативний фінансово-економічний стан мали підприємства, що вели зовнішньоекономічну діяльність, транспорт, будівництво. На цьому тлі суттєво помітними були тенденції зменшення чисельності працівників на підприємствах для більшості регіонів України (особливо в другій половині 2020 р.).

2. Скорочення обсягів промислового виробництва у 2020 р. (порівняно з 2019 р.) було зафіксовано у промислових регіонах (Дніпропетровська (–5,8 %); Харківська (–5,4 %); Запорізька (–4 %); Донецька (–9,9 %) області [9]. Справедливості заради потрібно зазначити, що регіони Центральної України і Львівська область мали незначне зростання (до 5 %). Поширення пандемії негативно позначилося на переробній промисловості (у 2020 р. падіння складало майже –7 %). Натомість фармацевтична та хімічна промисловість мала позитивну динаміку (+6,7 % та +9,3 % відповідно). Попри тимчасові перебої з постачанням та скороченням зовнішнього попиту промислові гіганти змогли частково зберегти робочі місця (завдяки експортним поставкам). Втрата трудового потенціалу, на наш погляд, переважно відбувалася через карантинні заходи. Загалом, якщо порівнювати фінансові зміни в економіках промислових регіонів і наслідки для резилієнтності якості життя з регіонами, у яких значна питома вага послуг у структурі економіки, то можна стверджувати про їхню відносну стабільність, наприклад у плані надходжень до місцевих бюджетів (рис. 2). Правдою є і те, що в 2020 р., попри значні виклики, через зменшення джерел надходжень місцевих бюджетів [13] (ідеться про падіння обсягів надходжень від ПДФО, податку на землю, єдиного), плани доходів було виконано на рівні 105,3 %, на відміну від загальносвітових тенденцій (серед експертів поширеною була думка, що феномен такого явища криється в заниженні прогнозування доходів через надмірну невизначеність).

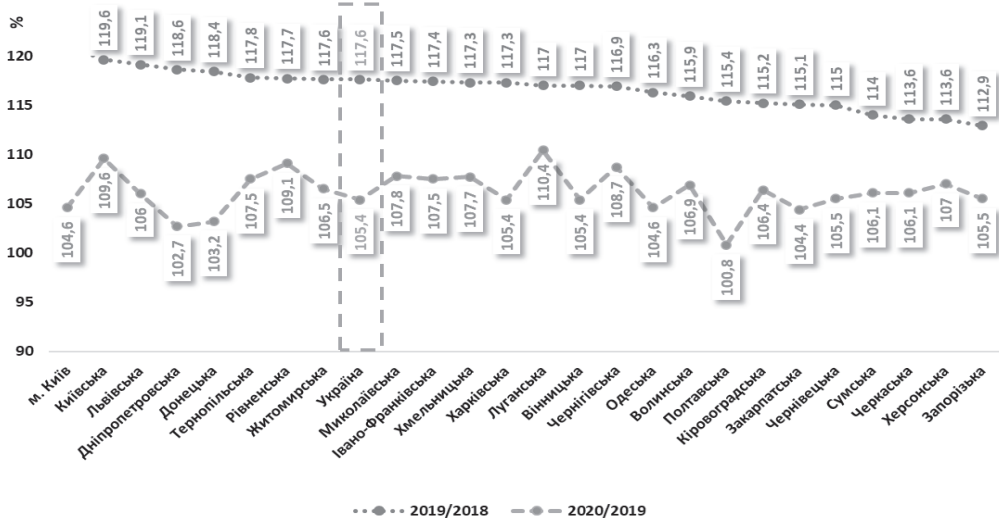

Рис. 2. Темпи зростання надходжень до загального фонду (без трансфертів): регіональний вимір, % до попереднього року

Складено за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets>

3. Падіння обсягів капітальних інвестицій в економіку регіонів. Особливо відчутним скорочення капіталовкладень (індекс нижче 50 %) було в регіонах із високою залежністю від туризму, транскордонної мобільності й МСБ. Ідеться про Закарпатську, Київську та Львівську області. Аграрно-промислові та прикордонні області (Чернігівська, Тернопільська, Чернівецька, Миколаївська, Івано-Франківська, Вінницька) у 2020 р. суттєво втратили інвестиції теж через падіння економічної активності, у тому числі в будівництві. Натомість помислові регіони (Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Одеська, Харківська області), хоч і скоротили інвестиційні програми, все ж таки змогли стримати погіршення ситуації наявністю великих промислових підприємств та довгострокових інфраструктурних проєктів (рис. 3). Херсонська область втратила майже 70 % капітальних інвестицій, що може свідчити про високу чутливість до логістичних порушень та аграрну специфіку економіки. Загалом вчергове можемо стверджувати, що фінансові зміни в економіках регіонів України під дією зовнішніх загроз були неоднорідними, жоден регіон не зміг уникнути погіршення інвестиційної активності, включаючи м. Київ (–36 %).

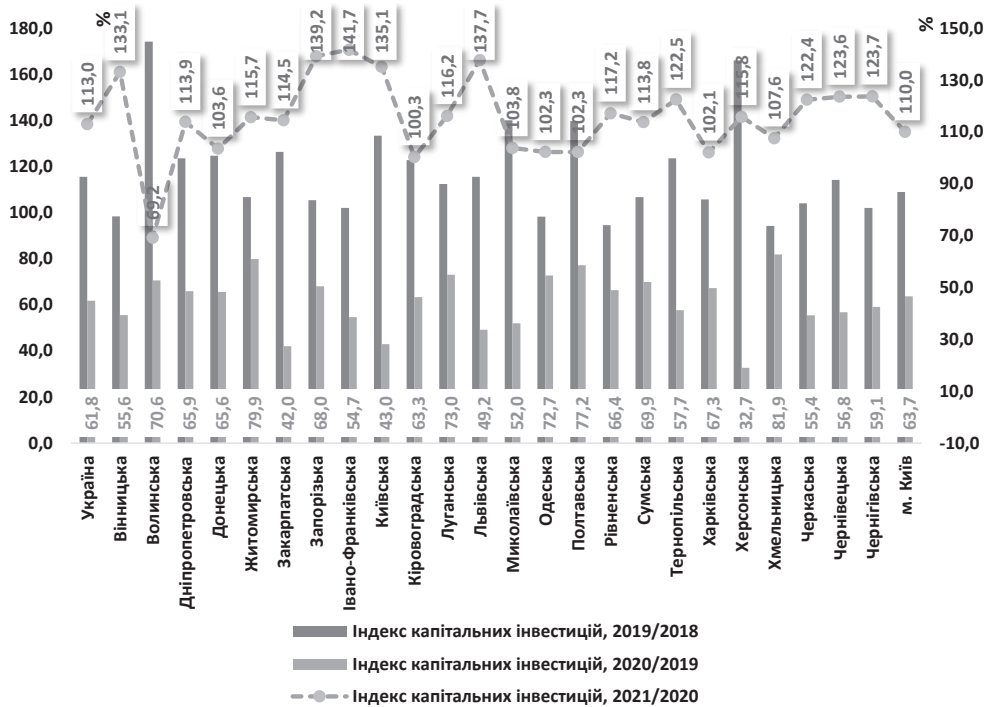

Рис. 3. Капітальні інвестиції: регіональний вимір, індекси, % до попереднього року

Складено за даними: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Зростання безробіття. Згідно із статистичними даними у 2020 р. чисельність офіційно зареєстрованих безробітних осіб складала 459 198, що на 35,8 % більше, ніж у 2019 р. (338 163 осіб). Серед областей найбільша кількість офіційно зареєстрованих безробітних осіб була у Дніпропетровській (34 780), Харківській (30 290), Львівській (28 234), Полтавській (28 044) областях.

Найбільш вразливими були працівники з неповною зайнятістю, сезонні та самозайняті особи. Зрозуміло, що доходи таких працівників суттєво зменшились у регіонах із великою часткою неформальної зайнятості, що своєю чергою точково підсилило ризики бідності.

Наслідки кризи 2019–2020 рр. для забезпечення резилієнтності якості життя населення регіонів: скорочення робочих місць (МСБ, сфера послуг, транспорт, культура); перехід працівників на віддалену роботу (як наслідок – посилення диференціації за видами діяльності та регіонами з різним рівнем цифровізації); зростання неповної зайнятості (зниження доходів домогосподарств), перевантаження працівників медичної та освітньої сфер.

Якщо аналізувати вплив фінансових змін на резилієнтність якості трудового життя населення регіонів України в період поширення пандемії, то слід вказати на чітко виражені регіональні особливості: а) відсутність «масового» дистанційного режиму праці, посилення виробничих ризиків, точкові зупинення виробничих процесів через спалахи інфекції, а тому і незначне падіння доходів працівників, а отже, і надходжень до місцевих бюджетів (мало місце у промислових регіонах – Запорізька, Харківська, Полтавська, Дніпропетровська області); б) стрімке падіння підприємницької активності (особливо сфера послуг, туризм, МСБ), критичне скорочення зайнятості (подекуди до 30 % у 2020 р.), масове повернення заробітчанин, короткострокове зростання безробіття (ідеться про туристично орієнтовані регіони – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Одеська області); в) трудова якість життя населення центральних та північних областей (Кіровоградська, Черкаська, Вінницька, Чернігівська) мала відносно стабільний характер – і по заробітних платах, і зайнятості, чого не можна сказати про емоційне та професійне вигорання працівників у державному секторі та надмірне навантаження на медичний персонал. Столиця найшвидше перейшла на дистанційну форму праці. Якщо говорити про втрату доходів домогосподарств, то вона була найнижчою по Україні. Як свідчать експертні дослідження, кияни через тривалі локдауни та інтенсивність роботи мали найвищий рівень стресу.

Зрозуміло, що не стільки фінансові чинники, скільки обмежувальні заходи негативно позначились на резилієнтності якості громадського життя, яка в цей період «постраждала» найбільше (якщо порівнювати з іншими видами). І це було характерно для всіх без винятку регіонів України. Повне згорання громадської активності, погіршення комунікації з мешканцями (як влади, ОМС, так і між собою), погіршення доступу до публічних послуг, мінімізація громадської участі у прийнятті рішень (у тому числі через дефіцит цифрової інфраструктури) – далеко не вичерпний перелік негативних треків. Справедливості заради, потрібно визнати, що пандемія мала і позитивні наслідки не лише для зміцнення громадського життя, але і якості життя населення загалом. Ідеться про те, що швидкими темпами відбувся перехід на електронні сервіси, покращувалась цифрова комунікація мешканців, помітною була швидка адаптація комунальних служб. Правдою є і те, що ці процеси найбільш ефективними були у великих містах, чого не можна сказати про малі міста й сільські населені пункти.

Суттєво погіршилася резилієнтність якості сімейного життя через зростання фінансового навантаження на домогосподарства. Статистичні дані МВС

вказують також на пікове зростання домашнього насильства в цей період та сімейних конфліктів. Дистанційне навчання «підсвітило» цифрову нерівність між регіонами (оскільки потрібно було переходити на смарт-пристрої, особливо в освіті). Низька якість інтернету, витрати на засоби для дистанційного навчання, особливо в сільських та віддалених населених пунктах, наклало відбиток не лише на якість сімейного життя, але і якість освіти загалом. Тяглість цих негативних тенденцій, особливо в освіті, є помітною донині.

Вплив фінансових змін на резилієнтність якості особистого життя було відчутно практично для більшості населення регіонів України. Скорочення доходів та обмеження мобільності негативно позначилось на добробуті й життєвому задоволенні населення. Психоемоційні проблеми, часті депресії, апатії, психологічне вигорання – ефекти, що порушили резилієнтність якості особистого життя. Населення «туристичних» регіонів через падіння сезонних доходів домогосподарств характеризувалось найвищим рівнем психоемоційних проблем.

Не оговтавшись від кризи попередніх періодів, з лютого 2022 р. – широко-масштабне вторгнення росії в Україну. Наслідки жахливі: масові руйнування критичної інфраструктури та житлового фонду, скорочення виробництва, падіння доходів населення, зростання безробіття, переформатування ринків праці, різке скорочення споживання домогосподарств, втрата експортного потенціалу, порушення ланцюгів постачання, падіння економіки, загострення екологічних проблем тощо. І це далеко не вичерпний перелік бід, які принесла нам російсько-українська війна за неповних чотири роки, але, на наш погляд, найбільша біда для країни (зумовлена зовнішньою загрозою) – це втрата людського капіталу. Сучасну соціально-економічну ситуацію в більшості регіонів України «супроводжують» виклики, які своєю чергою зумовлюють фінансово-економічні дисбаланси, погіршення макропоказників, нестабільність національної валюти, зростання дефіциту бюджету й державного боргу.

Інший прояв наслідків зовнішнього шоку в тому, що російсько-українська війна зруйнувала не лише міжнародне право, але і фінансове. На цьому тлі похитнувся не лише фінансовий ринок України, але і світовий. Деструктивною виявилася фіскальна та митна політика окремих країн. Зовнішні загрози сповільнили не лише темпи соціально-економічного розвитку регіонів України, посилили залежність від імпорту енергетичних ресурсів, дисбаланс у структурі зовнішньої торгівлі, звузили трудовий потенціал (через міграцію), але і розбалансували фінансову систему України. Дефіцит державного бюджету у 2022 р. перевищив 17 % ВВП. Таке рекордне зростання дефіциту державного бюджету (до понад 844 млрд грн, а без урахування грантів у доходах – понад

1325 млрд грн) зумовлене різким звуженням ресурсної бази (пов'язано як із падінням економічної активності, так і запровадженими Урядом податковими пільгами в перші місяці широкомасштабної війни) через наслідки війни та істотним нарощуванням видатків (більш як у півтора рази перевищили обсяги 2021 р.!) для забезпечення обороноздатності та підтримки населення. Споживча інфляція сягнула рекордно високого рівня – 26,6 % у 2022 р. до 2021 р. (окрім прямих наслідків війни, додатковим чинником зростання інфляції був друк гривні НБУ для покриття дефіциту бюджету – 400 млрд грн, які потім пішли на придбання військових облігацій). Правда, якщо порівнювати з 2023 чи 2024 рр., то завдяки стабілізації економічної ситуації, відмові НБУ від друку гривні, а також рекордним врожайом 2023 р. зростання інфляції вдалося сповільнити до 5,1 % та 12,0 % відповідно.

За оновленими даними Державної служби статистики, реальний ВВП скоротився на 28,8 % у 2022 р. [9] і є найглибшим падінням економіки за всю історію України. За підсумками 2023 р. економіка змогла відновитися на 5,5 %, а в 2024 р. зростання ВВП склало 2,9 % до попереднього року [9], хоча досягти рівня 2021 р. наразі ще не вдалося. Міжнародна допомога була і надалі залишається ключовим джерелом фінансування бюджетних потреб.

Війна і, як наслідок, тимчасова окупація частини території України поглибила демографічну кризу, загострила виклики забезпечення резиліентності якості життя населення регіонів України: зростання смертності як серед цивільного населення, так і військовослужбовців, переміщення мешканців із небезпечних територій, вимушена еміграція (здебільшого жінок і дітей) через посилення безпекових ризиків, погіршення стану здоров'я населення (через неможливість вчасно отримати якісну медичну допомогу), постійні стреси, тривале перебування в несприятливих умовах та ін. Фінансово-економічний шок зумовив падіння як попиту, так і пропозиції на ринку праці, а тому, як нам видається, питання раціонального використання та забезпечення адаптивності робочої сили до змін на ринку праці повинно бути у фокусі уваги в період повоєнного відновлення. У цьому контексті важливо розуміти, що на сьогодні в Україні існують території, на яких присутня і не присутня українська влада (міське самоврядування), а це чинник, який суттєво поглиблює демографічну кризу.

Інший зріз проблеми забезпечення резиліентності якості життя населення в умовах війни пов'язано з надмірною концентрацією мешканців у відносно безпечних (західних і центральних) регіонах. Ідеться про посилення навантаження на соціальну інфраструктуру, забезпечення якісними базовими послугами, працевлаштуванням ВПО тощо.

Про зміни, що відбулись у фінансах регіонів України під час війни, і те, як вони відобразилися на резилієнтності якості життя населення, можемо судити з даних. Так, якщо аналізувати виконання надходжень місцевих бюджетів областей України на початок широкомасштабного вторгнення (2022 р.), то можна стверджувати, що попри нові реалії та великі потрясіння і, як наслідок, недодержання надходжень практично за всіма складниками загалом по Україні вдалося забезпечити незначне зростання доходів місцевих бюджетів (+13 % до 2021 р., що в абсолютному вимірі склало 46,2 млрд грн) [14]. «Секрет успіху» – це збільшення нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів – з 60 до 64 % – та зростання грошового забезпечення військовослужбовців. Приміром, лідерами за швидкістю зростання були такі області, як Житомирська (+67,9 %); Волинська (+54,9 %); Львівська (+60,5 %); Миколаївська (+57,4 %); Чернігівська (+42,4 %). Правдою є і те, що такі тилові регіони, як Закарпатська (+62,8 %); Черкаська (+39,2 %); Чернігівська (+42,4 %) області змогли відновитися після пандемії та швидко адаптуватися до нової реальності, забезпечивши високі темпи зростання надходжень від ПДФО. Натомість, якщо вести мову про це джерело наповнення місцевих бюджетів у 2023 р., то помітне суттєве просідання в усіх регіонах, а Донецька (–18,5 %), Луганська (–58,5 %), Запорізька (–4,9 %) і Херсонська (–24,7 %) області не забезпечили рівня 2022 р. Одеська область (–3,1 %) у 2023 р. не змогла забезпечити виконання надходжень від цього джерела на рівні минулого року – через втрату транзитної спроможності морських портів і руйнування портової інфраструктури російським агресором. Правда, відкриття коридорів та адаптація логістики дозволило дещо покращити ситуацію в 2024 р. в південних регіонах, включаючи стагнуючу Херсонську область. Говорячи про ПДФО, слід зазначити, що різке падіння економіки негативно відобразилося на зайнятості населення й доходах, які сплачуються податковими агентами (–6,9 млрд грн) за 2022 р. Важливий бюджетоформуєчий податок вразливий до воєнних загроз (скорочення підприємницької активності, зростання безробіття тощо).

Найбільше у 2022 р. впали надходження в усіх регіонах України по землі й податку на прибуток приватного сектору. Падіння економічної активності – це зрозумілий наслідок зовнішньої загрози, а отже, і скорочення надходжень до місцевих бюджетів. Натомість скорочення надходжень із податку на землю – це наслідок законодавчих рішень. Зміни до податкового законодавства [15] дали змогу податковим агентам на період з березня 2022 р. по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховувати та не сплачувати плати за землю (земельний податок та орендна плата) на територіях, де ведуться (велися) бойові дії. Заміновані землі й такі,

на яких наявні фортифікаційні споруди, теж не підлягали оподаткуванню. Такі податкові послаблення не дозволили досягти показників довоєнного періоду.

Попри те, що у 2024 р. (як і в 2023) Державний бюджет України продовжував зберігати хронічний дефіцит, місцеві бюджети демонстрували відносну стабільність. Стримане відновлення економіки у 20203–2024 рр. позитивно відбилося на місцевих фінансах, хоча ще рано говорити про достатній обсяг фінансових ресурсів для місцевого розвитку. Аналіз доходів загального фонду (без трансфертів) за час війни в розрізі регіонів демонструє асиметрію їх фінансових можливостей громад (рис. 4). Абсолютним лідером є м. Київ, де надходження у 2024 р. склали 128 % до попереднього року завдяки високій діловій активності, концентрації бізнесу, відновленню економічної інфраструктури та ефекту від зростання оподаткування банківського сектору, який переважно зареєстрований у Києві. Високі темпи також демонструють центральні та тиллові регіони – Київська, Вінницька, Кіровоградська, Тернопільська області, які мають стабільні ВЕД, добру логістику, активний МСБ. На протилежному боці прифронтові регіони: Луганська (40 %), Донецька (56 %), Херсонська (81 %) області. Ці області залишаються в значно гіршому стані щодо наповнення місцевих бюджетів [16].

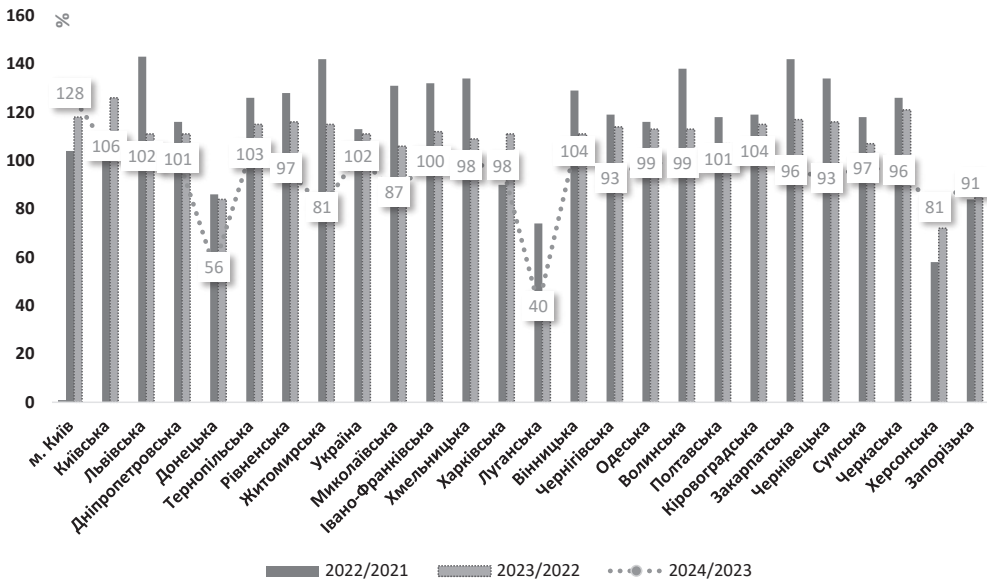

Рис. 4. Динаміка доходів загального фонду (без трансфертів) у 2022–2024 рр.: регіональний вимір, %

Складено за даними: <https://openbudget.gov.ua/>

У підсумку, аналіз виконання доходів місцевих бюджетів у регіональному вимірі дає нам підстави стверджувати, що війна посилила деструктивні зміни й негативні тенденції формування фінансового потенціалу регіонів, а рівень їхньої фінансової спроможності суттєво залежить від безпекових чинників та наближення до лінії фронту. У суспільстві сьогодні є чітке розуміння того, що за безпековим чинником у нас існують різні типи територій (у літературі можна натрапити на класифікації) – фронтові (де ведуться бойові дії), прифронтові (наближені до лінії фронту), опорні (Центральна Україна) і тилові (західні області) та деокуповані території. Зрозуміло, що для кожного з них характерні свої особливості формування фінансового потенціалу. Так, об’єктивно, найгірша фінансово-економічна ситуація в регіонах, де ведуться бойові дії, та прифронтових (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська та Миколаївська області): масові руйнування, замінування земель сільськогосподарського призначення, релокація бізнесу, зростання безробіття та соціальних витрат, розрив інвестиційного циклу, як наслідок – падіння доходів місцевих бюджетів (від 30 до 70 % до рівня 2021 р.), посилення фінансової централізації. За оцінками Світового банку, загальні збитки і втрати в цих регіонах станом на 2023 р. сягнули 411 млрд дол. Існує думка, що ці регіони потрапили у «структурну пастку бідності». Найболючіша проблема для цих регіонів – скорочення чисельності населення (Донецька, Херсонська області – скорочення на 60–80 %).

Натомість центральні та західні області України завдяки перерозподілу економічної активності, тимчасовій концентрації сервісів і логістики тощо претендують, з одного боку, на статус «нових центрів економічного зростання», з іншого – через зростання доходів місцевих бюджетів (у тому числі через релокацію бізнесу та ВПО), інтенсифікацію ринку нерухомості, ІТ-послуг тощо закріпили за собою статус «головного бенефіціара змін».

Загалом війна зумовила фінансово-економічні зміни та порушила фінансову стійкість регіонів України. Фіскальні дисбаланси у фронтових та прифронтових регіонах, на наше переконання, матимуть затяжний характер. Та попри це місцеві бюджети (де це можливо) демонструють позитивні тенденції надходження, а місцеве самоврядування – здатність забезпечувати стійкість не лише інституційну, але і фінансову, достойно чинити опір та протистояти викликам і загрозам, що наростають.

Наслідки російсько-української війни та зумовлених нею фінансових змін для забезпечення резилієнтності якості життя населення регіонів: нестабільність (втрата) доходів домогосподарств, висока міграція населення, підвищений рівень небезпеки, низька якість публічних послуг і, як наслідок, найнижча

стійкість якості життя, але найвища залежність від державної й донорської допомоги (північні, фронтові та прифронтові регіони); відносно стабільні доходи, надмірне навантаження на соціальну інфраструктуру, помірніші безпекові ризики, адаптивніший ринок праці, поступове відновлення заробітних плат, вища фінансова стійкість (центральні регіони); розширення ринків праці, відносно безпечне середовище проживання, сприятлива інтеграція ВПО та соціальна адаптація, збережений доступ до медичних, освітніх й адміністративних послуг (західні регіони). Потрібно також додати, що воєнні загрози суттєво посилили внутрішньорегіональне «велике переміщення» робочої сили і підприємницької активності – одні регіони отримали приплив, інші – руйнування і втрати.

Фінансові зміни в економіках регіонів, зумовлені війною, змінили суттєво структуру ринку праці, а отже, загострили ризики порушення резиліентності трудового складника якості життя населення. Руйнування / релокація підприємств, мобілізація, падіння зайнятості (або сезонна зайнятість) у промисловості та с/г, звуження ринку праці, перехід значної частини населення на державне забезпечення чи гуманітарну підтримку. Такі детермінанти (характерні для південно-східних регіонів) понижують здатність людей самостійно відновлюватися, а отже, і погіршують резиліентність якості трудового життя. Якщо говорити про трудовий вимір якості життя населення центральних і західних областей, то зростання оборонних виробництв, відновлення діяльності релокованого бізнесу дало можливість створити нові робочі місця, що забезпечило зростання доходів домогосподарств, ріст зайнятості, а це означає, що резиліентність трудового виміру якості життя населення цих регіонів, підсилена фінансовою стійкістю, достатньо висока.

Щодо якості громадського життя населення регіонів України можемо зазначити, що війна порушила резиліентність, причому характер змін – неоднорідний. На цьому тлі фокус громадської активності змістився у площину виживання та волонтерства, значна частина громадського сектору втратила організаційні структури (через окупацію, руйнування), через безпекову ситуацію локальні ініціативи стали фрагментарними, відкритість і прозорість управлінських рішень стала значно обмеженою (характерно для південно-східних регіонів). Немає підстав стверджувати про різке порушення стійкості якості громадського життя для областей Центральної України: помітно зросла роль самоорганізації населення у плані безпеки, допомоги ВПО, інфраструктура відновлюється швидко, публічні послуги – своєчасні (хоча і можливі періодичні затримки соцвиплат через пікові навантаження).

Стабільне наповнення місцевих бюджетів дозволяє населенню підтримувати базу якості громадського життя. Високу активність громадського життя під час російсько-української війни демонструють мешканці західних областей України. Попри перевантаження соціальної інфраструктури (про що йшлося вище), зростання попиту на освітні, медичні, житлові послуги та незначне зміщення уваги з довгострокових пріоритетів розвитку спостерігається посилена активізація громадського життя: активно розвивається волонтерський рух та громадські ініціативи. Цьому сприяють відносно високий рівень безпеки, фінансова стабільність (порівняно з іншими регіонами України) та сприятливе середовище для соціальної активності.

Фінансові зміни під дією воєнних викликів неабияк впливають на стабільність доходів населення, можливості забезпечення житлом, доступ до освітніх та медичних послуг, а отже, і слугують визначальною детермінантою забезпечення резиліентності якості сімейного життя. Війна суттєво порушила резиліентність сімейного життя в усіх регіонах, посилила негативні зміни у шлюбно-сімейній структурі населення. Ідеться про те, що суттєво зросла кількість самотніх людей, сімей, де дітей виховує один із батьків. Багато дітей мешкають узагалі без батьків (бо вони або загинули, або зникли безвісти) тощо. Так, деструктивні прояви різні. Роз'єднання членів сімей через мобілізацію, вимушений переїзд, масові руйнування житлового сектору, втрата роботи, втрата ресурсів та засобів виживання, як наслідок – постійна адаптація до ризиків, підвищене емоційне навантаження та психологічні кризи. Соціальні трансферти (виплати, допомоги, пенсії тощо) хоч і не покривають усіх потреб, тим не менше вони – важлива детермінанта пом'якшення удару (південно-східні регіони). Підтримка всередині сім'ї один одного на початку війни і все більша втома тепер через стреси, зменшення (обмеження) можливостей для культурного спільного дозвілля, попри більш-менш стабільні доходи, але зростання витрат на утримання додаткових членів сім'ї (наприклад через переїзд). Достатньо висока вразливість заощаджень мінімізує «подушку безпеки» на майбутнє, що своєю чергою ускладнює планування сім'ї (включно з народженням дітей, освітою, медичною допомогою). Попри те, що фінансові зміни мають помітний вплив на мешканців регіонів Центральної України, конкуренція за ресурси є достатньо високою, усе ж таки доходи більш-менш стабільні, публічні сервіси доступні, безпека, хоч і ризикована, але краща порівняно зі східними областями, а тому вдається зберігати цілісність сім'ї. Умовно найвищий рівень (західні області) безпеки, зростання доходів, зайнятості сприяли (хоч і хиткій) стабільності сімейного життя.

Що стосується якості особистого життя населення регіонів України, то можемо відзначити, що фінансові зміни стали ключовим чинником, який порушив здатність реагувати й адаптуватися до змін усіх українців, правда, з різною інтенсивністю. Так, для південно-східних регіонів шоківі події зумовили різке падіння доходів населення, скорочення робочих місць, обмеження доступу до інвестиційних ресурсів тощо, що «звучило» можливості особистого розвитку, люди змушені працювати на низькооплачуваних роботах, а це стримує кар'єрний розвиток, підриває мотивацію до самореалізації. Щодо центральних областей, то висока фінансова турбулентність, незначне зниження реальних доходів (при формально стабільній зайнятості) ускладнює планування особистого розвитку, посилює психічну втому, а страх втратити дохід формує психологічну нестабільність. Для мешканців західних областей, як не дивно, не просто підтримувати рівноважний стан якості особистого життя. Перенасичення ринку праці; зростання попиту на освітні послуги; зростання вартості житла, витрат на продукти, зміна соціальної структури міст (через збільшення ВПО) «підірвали» добробут мешканців і погіршили якість.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що врахування виявлених особливостей впливу фінансових змін на резилієнтність якості (громадського, трудового, сімейного та особистого) життя населення регіонів України в умовах зовнішніх загроз дозволить напрацювати інструменти, які забезпечать здатність адаптуватися до кризи, протистояти зовнішнім збуренням, справлятися з різними загрозами і при цьому відновлювати належний рівень якості життя населення, а можливо і переходити (трансформуватися) до нових форм розвитку. Задля посилення здатності реагувати, адаптуватися до змін та відновлювати рівноважний стан якості життя населення регіонів України необхідний комплексний підхід, який би враховував напрацювання можливостей для розвитку власного потенціалу громадян, економічної самодостатності та особистої самореалізації. Подоланню негативних тенденцій сприятиме і посилення довіри «громадянин–держава». Саме ці питання можуть бути предметом подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний борг та гарантований державою борг / М-во фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>.
2. Черенько Л., Реут А., Клименко Ю. Забезпечення резильєнтності соціальної підтримки населення України в період гібридних криз та катастроф. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 58 (4). С. 128–147. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.128>.

3. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А. ; НАН України, Ін-т демогр. та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. Електрон. вид. Київ, 2023. 190 с.
4. Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. *Економіка України*. 2018. № 11/12. С. 157–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_11-12_13.
5. Kolot A., Ryabokon I., Babii Ju. Employment quality in the new socio-economic reality: theoretical and methodological foundations. *Social and labour relations: theory and practice*. 2024. № 14 (1). P. 12–27. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/slrtp.14\(1\).2024.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrtp.14(1).2024.02).
6. Bruneau M., Reinhorn A. Overview of the Resilience Concept. *Proceedings of the 8th US National Conference on Earthquake Engineering* (April 18–22, 2006, San Francisco ; California, USA). 2006. P. 18–22. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:39468936>.
7. Béné C., Wood R. G., Newsham A., Davies M. Resilience: New Utopia or New Tyranny? Reflection about the Potentials and Limits of the Concept of Resilience in Relation to Vulnerability Reduction Programmes. *IDS Working Papers*. 2012. P. 1–61. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>.
8. Лібанова Е. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 58 (4). С. 3–23. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003>
9. За даними Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.11.2025).
10. Cost to Ukraine of Conflict with Russia: a CEBR report. Centre for Economics and Business Research. 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220210134822/https://cebr.com/wp-content/uploads/2022/02/Cost-to-Ukraine-of-Conflict-with-Russia-a-Cebr-report-February-2022.pdf>.
11. Аверчук Р. Прямі іноземні інвестиції в Україну: війна і мир. *Вокс Україна*. 2017 12 січ. URL: <https://voxukraine.org/investments-in-ukraine-ua> (дата звернення: 05.11.2025).
12. Державний вебпортал бюджету для громадян / М-во фінансів України. 2025. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2025).
13. Возняк Г., Патицька Х. Фінанси територіальних громад в умовах поширення пандемії: проблемно-орієнтовний аналіз з урахуванням поведінкових аспектів. *Економіка України*. 2021. № 64 (6 (715)). С. 78–98. DOI: <https://doi.org/10.15407/economuokr.2021.06.078>.
14. Виконання доходів місцевих бюджетів / М-во фінансів України. URL: <https://tof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>.
15. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>.
16. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/19387> (дата звернення: 30.09.2025).

REFERENCES

1. Ministry of Finance of Ukraine. *Public debt and state-guaranteed debt*. <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg> [in Ukrainian].
2. Cherenko, L., Reut, A., & Klymenko, Yu. (2024). Ensuring the resilience of social support for the population of Ukraine during hybrid crises and disasters. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 58(4), 128–147. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.128> [in Ukrainian].
3. Cherenko, L.M., Poliakova, S.V., Shyshkin, V.S., Reut, A.H., Krykun, O.I., Koghatko, Yu. L., Zaiats, V. S., & Klymenko, Yu. A. (2023). Quality of life of the population of Ukraine and the first consequences of the war. M.V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [Electronic edition]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kharazishvili, Yu.M., & Hrishnova, O. A. (2018). Quality of life in the system of social security of Ukraine: Indicators, level, threats. *Ekonomika Ukrainy*, 11–12, 157–171. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_11-12_13 [in Ukrainian].
5. Kolot, A., Ryabokon, I., & Babii, J. (2024). Employment quality in the new socio-economic reality: Theoretical and methodological foundations. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 14(1), 12–27. [https://doi.org/10.21511/slrrp.14\(1\).2024.02](https://doi.org/10.21511/slrrp.14(1).2024.02)
6. Bruneau, M., & Reinhorn, A. (2006). Overview of the resilience concept. *In Proceedings of the 8th US National Conference on Earthquake Engineering* (pp. 18–22). <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:39468936>
7. Béné, C., Wood, R. G., Newsham, A., & Davies, M. (2012). Resilience: New utopia or new tyranny? Reflection about the potentials and limits of the concept of resilience in relation to vulnerability reduction programmes. *IDS Working Papers*, 1–61. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>
8. Libanova, E. (2024). Resilience of the socio-economic system of Ukraine to shocks caused by the war: Specifics of formation and response. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 58(4), 3–23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003> [in Ukrainian].
9. According to the State Statistics Service of Ukraine. <https://ukrstat.gov.ua/> (accessed 12 November 2025) [in Ukrainian].
10. Centre for Economics and Business Research (CEBR). (2022). *Cost to Ukraine of conflict with Russia: A CEBR report*. <https://web.archive.org/web/20220210134822/https://cebr.com/wp-content/uploads/2022/02/Cost-to-Ukraine-of-Conflict-with-Russia-a-Cebr-report-February-2022.pdf>
11. Foreign direct investment in Ukraine: War and peace. <https://voxukraine.org/investments-in-ukraine-ua> (accessed 5 November 2025) [in Ukrainian].
12. State budget web portal for citizens. <https://openbudget.gov.ua/> (accessed 22 October 2025) [in Ukrainian].
13. Vozniak, H., & Patytska, Kh. (2021). Finances of territorial communities under the spread of the pandemic: Problem-oriented analysis considering behavioral aspects. *Ekonomika Ukrainy*, 64(6), 78–98. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.06.078> [in Ukrainian].
14. Ministry of Finance of Ukraine. Execution of revenues of local budgets. <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy No. 2120-IX. (2022, March 15). *On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the validity of norms during martial law.*
16. Analysis of local budget execution for 2024. <https://decentralization.ua/news/19387> (accessed 30 September 2025) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 11.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 27.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 10.12.2025

H. VOZNYAK

Dr. Sc. (Economics), Professor, SI “Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of NAS of Ukraine”, Lviv

I. STORONYANSKA

Dr. Sc. (Economics), Professor, SI “Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of NAS of Ukraine”, Lviv

QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF UKRAINE’S REGIONS IN THE CONTEXT OF EXTERNAL THREATS: THE PRAGMATICS OF THE IMPACT OF FINANCIAL CHANGES

Problem setting. The instability of the global economy, intensification of geopolitical risks, military aggression, pandemic shocks and financial crises have significantly influenced the socio-economic development of Ukrainian regions over the past two decades. External threats have triggered multidimensional financial transformations, which, in turn, have affected the quality of life of the population. These transformations manifested differently across regions, intensifying income losses, unemployment, migration, social vulnerability and weakening social capital, while at the same time stimulating new adaptive practices and community initiatives.

Recent research and publication analysis. The issue of resilience and quality of life has been explored by numerous scholars, including Cherenko, Pollyakova, Shyshkin, Reut, Krykun, Koghatko, Zaiats, Klymenko, Kharazishvili, Hrishnova, Kolot, Ryabokon, Babii and others, who analyzed socio-economic shocks, labour market shifts, income dynamics, social security and well-being. Studies by Bruneau, Reinhorn, Béné, Wood, Newsham, Davies and Libanova significantly contributed to the conceptualization of resilience. However, insufficient attention has been paid to the differentiated financial effects of external threats across regions and their combined impact on the resilience of quality of life.

Paper objective. The purpose of the article is to assess the impact of financial changes caused by external threats on the resilience of the quality (public, work, family and

personal) of life of the population of the regions of Ukraine.

Paper main body. The article assesses the impact of financial changes on the quality of life of the population of the regions of Ukraine in the face of external threats (global financial and economic crisis, pandemic, Russian-Ukrainian war). The approach of multidimensional assessment of the resilience of the quality of life was used, which combines the analysis of macro financial indicators (income, investments, budgetary resources, employment structure, social transfers) with regional differentiation. The quality of life of the population is considered in terms of four components: labor, public, family and personal.

It is shown that each of the crisis periods was accompanied by significant macro financial and socio-economic transformations. It is established that external threats caused regional differences in the manifestation of financial changes, particularly the significant vulnerability of the industrial regions of eastern Ukraine, the relatively stable positions of the western regions and the ambiguous dynamics of the central regions. It is established that financial shocks led to a fall in real incomes, increased unemployment and labor migration, depopulation processes, increased social vulnerability and a decrease in social capital. At the same time, new forms of horizontal interaction and local adaptability were formed in a number of regions. The need to rethink approaches to regional policy and public finances in the context of strengthening the resilience of the quality of life in the face of long-term multidimensional external threats is substantiated. The results obtained can serve as the basis for developing new instruments of regional financial policy aimed at strengthening the resilience of communities, increasing the efficiency of budget planning and adapting social programs to regional challenges.

Conclusion of the research. The conducted research gives grounds to assert that taking into account the identified features of the impact of financial changes on the resilience of the quality (public, labor, family and personal) of life of the population of the regions of Ukraine in the face of external threats will allow developing tools that will ensure the ability to adapt to the crisis, resist external disturbances, cope with various threats and at the same time restore the proper level of quality of life of the population (and possibly transition (transform) to new forms of development. In order to strengthen the ability to respond, adapt to changes and restore the equilibrium state of the quality of life of the population of the regions of Ukraine, a comprehensive approach is needed, which shall take into account the development of opportunities for the development of citizens' own potential, economic self-sufficiency and personal self-realization. Overcoming negative trends will also be facilitated by strengthening the trust of the "citizen-state". These issues may be the subject of further scientific research.

Short abstract for an article

Abstract. The article examines the dynamics and regional differentiation of the quality of life of the population of Ukraine under the conditions of intensified external threats and

prolonged military aggression. Based on a system of demographic, social and economic indicators, the study analyzes changes in living standards, income levels, employment, social protection, and access to public services across regions. Special attention is paid to the asymmetric impact of the war, which has deepened territorial disparities and increased the vulnerability of certain socio-demographic groups. The authors identify key factors influencing the deterioration of quality of life, including forced migration, labour market disruptions, declining household incomes, and uneven access to social support. The article substantiates that strengthening regional resilience, improving social policy instruments, and ensuring targeted state support are essential for mitigating the negative consequences and reducing regional inequality in quality of life in Ukraine.

Keywords: quality of life, population, finances, threats, war, regions, Ukraine, crisis, employment, unemployment, income, local budget, debt, resilience.

Article details:

Received: 11 November 2025

Revised: 27 November 2025

Accepted: 10 December 2025

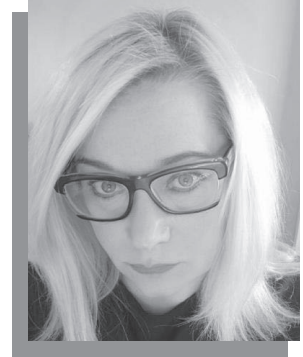
Рекомендоване цитування: Возняк Г. В., Сторонянська І. З. Якість життя населення регіонів України в умовах зовнішніх загроз: прагматика впливу фінансових змін. *Економічна теорія та право*. 2025. №4 (63). С. 6–30. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-6>.

Suggested citation: Voznyak, H.V., Storonyanska, I.Z. (2025). Yakist zhyttia naselennia rehioniv Ukrainy v umovakh zovnishnikh zahroz: prahmatyka vplyvu finansovykh zmin. [Quality of life of the population of the regions of Ukraine in conditions of external threats: pragmatics of the impact of financial changes]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 6–30. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-6> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-31>
УДК 347.73: 336.22

Н. А. МАРИНІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: n.a.maryniv@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3082-9608>

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ¹

Стаття присвячена аналізу специфіки податкового контролю податку на додану вартість (ПДВ) в Україні. ПДВ є одним із ключових непрямих податків в Україні та становить значну частину надходжень до державного бюджету. Специфіка його адміністрування, що пов'язана з механізмом відшкодування податку з бюджету у встановлених податковим законом випадках, вимагає особливо ретельного та ефективного податкового контролю, який, дуже часто, супроводжується низкою системних проблем. Саме тому особливої уваги приділено системним проблемам, спричиненим, зокрема, й упровадженням автоматизованих систем адміністрування цього податку. Так, розкрито особливості контролю ПДВ, що базується на автоматизованому моніторингу, камеральних перевірках бюджетного відшкодування та документальних перевірках реальності операцій. Проаналізовано основні проблемні питання, що виникають під час блокування податкових накладних системою моніторингу критеріїв оцінки ризиків (СМКОР). Зазначено, що необґрунтована відмова в реєстрації податкових накладних насамперед створює перешкоди для господарської діяльності реальних підприємств та призводить до затягування процедури бюджетного відшкодування ПДВ. Разом із цим ефективна боротьба

¹ © Маринів Н. А., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

з фіктивним податковим кредитом (так званими «скрутками») попереджує зловживання платниками податків щодо бюджетного відшкодування цього податку.

У статті запропоновано шляхи вдосконалення системи контролю, включаючи підвищення прозорості критеріїв СМКОР, пріоритет економічній сутності операцій над формалізмом, а також прискорення процедур відшкодування шляхом запровадження постаудиту для добросовісних платників. Зроблено висновок, що ефективне наповнення бюджету за рахунок ПДВ потребує відповідного балансу між фіскальною функцією та захистом прав бізнесу через перехід до справжнього ризик-орієнтованого контролю.

Ключові слова: контролюючі органи, податковий контроль, податкові процедури, адміністрування податків і зборів, податок на додану вартість, бюджетне відшкодування, блокування податкових накладних, податкове планування, податкове навантаження, захист прав платників податків.

Постановка проблеми. Проблема, що розглядається у статті, полягає в дисбалансі між фіскальною необхідністю ефективного контролю за сплатою податку на додану вартість (ПДВ) та забезпеченням прав добросовісних платників податків в умовах функціонування автоматизованих систем адміністрування. Незважаючи на впровадження високотехнологічних інструментів, таких як Система електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) та Система моніторингу відповідності критеріям оцінки ступеня ризиків (СМКОР), податковий контроль ПДВ на сьогодні залишається надмірно формалізованим та водночас не зовсім ефективним. Автоматизовані системи, упроваджені для запобігання неправомірному відшкодуванню податку на додану вартість із бюджету, дуже часто призводить до необґрунтованого блокування податкових накладних (ПН) реальних господарських операцій. Це спричиняє насамперед дестабілізації фінансового стану платника та необхідність тривалого оскарження такого блокування. При цьому адміністративний порядок оскарження рішення про відмову в реєстрації податкових накладних (ПН) свідчить про його низьку ефективність, а оскарження у судовому порядку є досить тривалим, що також не сприяє ефективному відновленню порушення прав платників та їхніх контрагентів, які не можуть використати своє право на податковий кредит. Процедура бюджетного відшкодування також є досить складною та не завжди прозорою. Камеральні перевірки щодо відшкодування ПДВ часто супроводжуються затягуванням строків і додатковими вимогами, які не завжди є обґрунтованими, що порушує законодавчо встановлені строки для бюджетного відшкодування та перешкоджає вільному обігу коштів платників, які вони могли б отримати як бюджетне відшкодування. Таким чином, головна проблема полягає в пошуку

шляхів гармонізації фіскальної функції держави з принципами законності та справедливості податкового адміністрування, мінімізуючи негативний вплив контрольних процедур на добросовісний бізнес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податкового контролю взагалі та щодо податку на додану вартість зокрема перебувають у полі зору численних науковців: М. І. Дамірчиєв (M. I. Damirchyiev) [1], М. П. Кучерявенко (M. P. Kucheriavenko) [2], Н. А. Маринів (N. A. Maryniv) [3; 4], М. С. Шаренко (M. S. Sharenko), Л. В. Товкун (L. V. Tovkun) та ін. Водночас вони залишаються актуальними і потребують постійного аналізу з метою вирішення тих проблемних питань, з якими стикаються як платники податків, так і контролюючі органи.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз особливостей податкового контролю ПДВ в Україні, виявлення ключових системних проблем та визначення напрямів для підвищення прозорості та справедливості податкового адміністрування, з урахуванням судової практики щодо захисту прав платників податків.

Виклад основного матеріалу. Податковий контроль ПДВ має свою специфіку через особливості елементів його механізму, зокрема такого, як порядок обчислення та сплати до бюджету чи відшкодування з бюджету. Жоден із встановлених в Україні податків не передбачає такого механізму повернення з бюджету суми податків, який притаманний ПДВ. Порядок визначення суми податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або відшкодуванню з Державного бюджету України (бюджетному відшкодуванню), та строки проведення розрахунків визначені розділом V Податкового кодексу України, яким, крім цього, встановлюється і порядок електронного адміністрування ПДВ [5]. Система електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) та система моніторингу відповідності ПН / розрахунків коригування (ПН/РК) критеріям оцінки ступеня ризиків (СМКОР) є основними інструментами контролю, які працюють до фактичного відшкодування чи проведення перевірки. Камеральні перевірки відіграють вирішальну роль, особливо щодо правомірності бюджетного відшкодування ПДВ. Контролюється не лише податкова декларація, але й дані СЕА ПДВ та Реєстр виданих та отриманих ПН. Документальні перевірки проводяться для підтвердження реальності господарських операцій, повноти декларування податкових зобов'язань та права на податковий кредит. Основна увага приділяється «ризиковим» операціям та взаєминам із сумнівними контрагентами.

Нагадаємо, що система електронного адміністрування податку на додану вартість (СЕА ПДВ) – це спеціальна електронна система, що забезпечує автоматичний облік операцій із реалізації товарів / послуг та формування податкового кредиту і податкових зобов'язань із ПДВ для кожного платника. Фактично це система електронних ПДВ-рахунків, що функціонує на базі Державної казначейської служби України (ДКСУ). Вона була запроваджена з 2015 р. є ключовим елементом фіскальної політики України і має на меті посилення контролю за сплатою ПДВ, запобігання шахрайству й забезпечення повного відшкодування сум податку, що підлягають поверненню платникам. Її запровадження було з основною метою – забезпечити, щоб сума ПДВ, сплачена покупцем, була гарантовано перерахована до бюджету, а не використовувалася для шахрайських схем. СЕА ПДВ унеможливило відшкодування ПДВ на підставі «схемних» операцій, прискорюючи відшкодування для сумлінних платників. При цьому значно зменшується людський фактор у процесах перевірки коректності формування податкового кредиту та зобов'язань. Разом із цим одним із найбільш критикованих аспектів є механізм блокування реєстрації ПН в Єдиному реєстрі ПН, тобто відмова контролюючого органу зареєструвати податкову накладну, надіслану платником податків до цього Реєстру. Хоча цей механізм і спрямований на боротьбу з так званими «схемами», досить часто сумлінні платники через недосконалість критеріїв блокування ПН чи ризиковості платника податків вимушені відновлювати своє право на реєстрацію ПН в адміністративному або судовому порядку.

Так, за даними, розміщеними на офіційному вебсайті Державної податкової служби України (ДПС) [6], станом на 1 листопада 2025 р. на обліку в органах ДПС перебуває 247623 тис. платників ПДВ. Із загальної кількості ПН / розрахунків коригування, прийнятих для реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних у звітному періоді (30 452 711 штук), по 60 325 шт., що становить 0,2 % від загальної кількості, зупинено реєстрацію, у тому числі по 12 128 – у зв'язку з відповідністю платника податку критеріям ризиковості платника податку (комісією контролюючого органу прийняте рішення про відповідність платника податку критеріям ризиковості платника податку), та по 48 197 – у зв'язку з відповідністю зазначених у таких ПН / РК операцій критеріям ризиковості здійснення операцій (автоматично за результатами моніторингу). Оскільки на сайті ДПС відсутні дані щодо правомірності зу-

пинення цих ПН за звітний період, проаналізуємо результати роботи ДПС з указанного напрямку за минулі періоди. Згідно з Публічним звітом ДПС за 2024 р. відсоток ПН, реєстрацію яких зупинено у 2024 р., знизився до 0,7 % (у 2023 р. цей показник складав 0,9 %) [7]. Проаналізувавши ці показники, можемо говорити про позитивну динаміку для платників податків у частині реєстрації ПН. Можливо, цьому сприяли і зміни до Порядку зупинення реєстрації податкових накладних та розрахунків коригування в ЄРПН, затверджені постановою Уряду від 26 серпня 2025 р. № 10483, які набрали чинності з 27 вересня 2025 р. [8].

Як зазначила ДПС України на своєму офіційному вебсайті, мета новацій – зменшити кількість суб'єктів господарювання, які стикаються з блокуванням накладних, зробити правила прозорішими, допомогти бізнесу, який чесно працює, уникнути постійних ризиків блокування.

Змінами збільшено ліміти для безумовної реєстрації ПН та підвищено пороги для операцій із невеликими сумами. Крім того, спрощено ознаки безумовної реєстрації ПН за експортними операціями для підприємств, які працюють на територіях із загрозою боїв, але де активних боїв наразі немає. Також удосконалено автоматичну реєстрацію ПН / РК. Так, у разі виключення з переліку ризикових для платника податку будуть враховуватися показники позитивної податкової історії, а в разі врахування таблиці даних платника така реєстрація буде здійснюватися у тому числі і в результаті автоматичного врахування таблиці даних платника, та ін. [9].

Разом із цим аналіз Державного реєстру судових рішень свідчить про наявність проблем, що виникають при адмініструванні ПДВ, у тому числі й через віднесення платників податку до ризикових, і через відмову в реєстрації податкових накладних.

Питання функціонування СМКОР та обґрунтованості прийнятих ДПС рішень за скаргами платників податків щодо відмови в реєстрації ПН було предметом аналізу в ході проведення Рахунковою палатою аудиту ефективності на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків» [9]. Як зазначено у вказаному звіті, відмова в реєстрації ПН та включення платників податків до переліку ризикових, які визнані судами необґрунтованими, а також затримка у виконанні судових рішень негативно впливають на економічну активність платників податків. Це призводить до фінансових втрат, зниження рівня довіри до органів ДПС та правової системи загалом. Аудитом було встановлене, що виконання прий-

нятих судом рішень на користь платника податків здійснювалось протягом тривалого строку: про виключення платника ПДВ з переліку ризикових – від 3 місяців до року (з дати винесення ухвали суду), про реєстрацію ПН / РК в ЄРПН – від 6 місяців до 2 років. Цьому сприяли, на думку перевіряючих, неоднозначні критерії оцінки ризику. Так, реєстрацію 1,9 млн ПН / РК (42 млрд грн ПДВ) зупинено за критеріями ризиковості платника ПДВ. З восьми таких критеріїв 1,8 млн ПН / РК (39,2 млрд грн ПДВ) зупинено за критерієм «наявна податкова інформація». Цей критерій, як зазначено в звіті, є загальним, що надає дискреційні повноваження комісіям регіонального рівня при прийнятті рішення про відповідність платника ПДВ критеріям ризиковості. Зазначене створює ризики помилкового або несправедливого віднесення платників податків до категорії ризикових. Аудитом також була встановлена неефективність процесу адміністративного оскарження: по-перше, тривалий строк розгляду скарг, 80 % скарг яких були розглянуті в максимальні строки, дозволені законодавством; по-друге, незважаючи на залишення 72,6 % рішень органів ДПС без змін, при подальшому оскарженні таких рішень у судах на користь платників податків задоволено більше ніж 65 % позовів.

Найбільшу частку ПН / РК, за даними Звіту, зупинено за критерієм «наявна податкова інформація» (93,4 %, або 1,8 млн ПН / РК на суму ПДВ 39,2 млрд грн). Критерій «наявна податкова інформація», за висновком Рахункової палати, є загальним і дає можливість ДПС використовувати будь-яку інформацію, отриману з різних джерел: аналітичні дані, результати перевірок, інша інформація про можливі порушення або ризики. При цьому платники податків не знають про наявність та використання такої інформації органами ДПС і відповідно не можуть запобігти зупиненню реєстрації ПН / РК. Для кращого розуміння цього критерію платники змушені звертатися за додатковою інформацією до податкових органів або отримувати консультації від юридичних експертів.

За даними аудиту, протягом 2021–2023 рр. та I півріччя 2024 р. зупинено реєстрацію 5,8 млн ПН / РК (75,3 % загальної кількості зупинених ПН / РК) на суму ПДВ 102,1 млрд грн через відповідність хоча б одному з критеріїв ризиковості здійснення операцій. Результати судового оскарження рішень про відмову в реєстрації ПН / РК в ЄРПН, неврахування таблиць даних платника ПДВ та відповідність платника податку критеріям ризиковості свідчать, що понад 90 % судових справ вирішуються на користь платників ПДВ у зв'язку з тим, що суди визнають рішення ДПС необґрунтованими та скасовують

їх, зокрема: через недоведення податковим органом відповідних підстав для застосування критерію ризиковості платника ПДВ «наявна податкова інформація»; неврахування наданих платниками ПДВ документів та письмових пояснень, яких було достатньо для прийняття рішень про реєстрацію ПН / РК.

Отже, як зазначено у Звіті, рішення, прийняті Комісією ДПС, в окремих випадках були недостатньо обґрунтовані. Зазначене свідчить про необхідність удосконалення процедури розгляду скарг платників податків з метою запобігання суб'єктивним підходам.

Нами також проаналізована судова практика щодо оскарження рішень ДПС про відмову в реєстрації ПН та інших питань, що виникають під час адміністрування ПДВ.

Аналіз судових рішень, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень, підтверджує висновки, викладені у вищезазначеному Звіті Рахункової палати, щодо необґрунтованості прийнятих рішень ДПС, здебільшого через недоведення податковим органом відповідних підстав для застосування критерію ризиковості під час прийняття рішення про відмову в реєстрації податкових накладних чи віднесення платників до ризикових.

Як зазначив Верховний Суд у своєму рішенні від 3 квітня 2025 р. у справі № 380/8435/24, здійснення моніторингу відповідності ПН / РК критеріям оцінки ступеня ризиків є превентивним заходом, спрямованим на забезпечення від безпідставного формування податкового кредиту за операціями, що не підтверджені первинними документами або підтверджені платником податку копіями документів, які складені з порушенням законодавства. Проте здійснення моніторингу не повинне підміняти за своїм змістом проведення податкових перевірок як способу реалізації владних управлінських функцій контролюючого органу. Суб'єкти владних повноважень, ухвалюючи рішення, якими, зокрема, обмежуються права платника податків, повинні уникати надмірного формалізму. Обсяг документів, які надаються платниками ПДВ з метою усунення сумнівів у контролюючих органах щодо легальності відповідної операції, за наслідками якої складено ПН, яку подано для реєстрації в ЄРПН, хоч і є визначеним у Порядку № 520, проте завжди є унікальним та залежить від організації господарських взаємин між суб'єктами господарювання, змісту договірних відносин між такими, а також особливостями законодавчого врегулювання діяльності тієї чи іншої сфери бізнесу [10].

Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що можливість надання платником податків переліку документів на підтвердження правомірності формування та подання ПН прямо залежить від чіткого визначення податковим органом конкретного виду критерію оцінки ступеня ризиків із зазначенням необхідності надання документів за переліком, відповідно до критерію зупинення реєстрації ПН, а не довільно, на власний розсуд [11].

Також у постанові від 27 квітня 2023 р. у справі № 460/8040/20 Верховним Судом висловлена позиція про те, що саме лише зазначення про відсутність документів не є достатньою підставою для відмови в реєстрації ПН, оскільки контролюючим органом повинні бути зазначені об'єктивні обставини, які перешкоджають реєстрації ПН з урахуванням відсутності таких документів, при цьому обов'язково повинна бути надана оцінка тим документам, що фактично подані платником податку [12].

Крім того, Верховний Суд у своєму рішенні від 12 березня 2025 р. у справі № 420/35189/2 виснував, що, приймаючи рішення про реєстрацію ПН, контролюючий орган не повинен здійснювати повний аналіз господарських операцій позивача на предмет їхньої реальності. Змістовну оцінку господарських операцій може бути проведено лише за результатом здійснення податкової перевірки платника податків, підстави та порядок проведення якої визначені нормами Податкового кодексу України. Предметом розгляду в цій справі є виключно стадія правильності та правомірності зупинення та відмови в реєстрації ПН, а не реальність і товарність здійснення господарських операцій між позивачем та його контрагентами [13].

Висновки. Незважаючи на впровадження автоматизованих систем, механізм контролю ПДВ продовжує стикатися з серйозними викликами. Незважаючи на постійні зміни та вдосконалення СМКОР, залишається проблемою недосконалість критеріїв ризиковості, коли автоматична система блокує операції реальних підприємств, що призводить до зупинення господарської діяльності, виникнення дебіторської заборгованості з ПДВ та необґрунтованого тиску на бізнес. Процедура розблокування є тривалою, вимагає значного обсягу документації та часто завершується лише в судовому порядку. Для підвищення ефективності податкового контролю ПДВ та зменшення тиску на добросовісний бізнес необхідні комплексні заходи, які будуть включати у тому числі і продовження вдосконалення СМКОР та критеріїв ризиковості через запровадження прозорості й публічності критеріїв. Податковий конт-

роль ПДВ, який є запорукою наповнення бюджету та забезпечення рівних умов конкуренції, має бути побудований на балансі між фіскальними інтересами держави і захистом прав добросовісних платників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дамірчиєв. М. І., Галинська К. Ю. Вплив цифровізації на процедуру реєстрації податкових накладних. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 474–478. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/108>.
2. Податкове право України : підручник / О. О. Головашевич, А. М. Котенко, Є. М. Смичок та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків : Право, 2018. 512 с.
3. Маринів Н. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення контролюючих органів: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 11. С. 466–471. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/113>.
4. Маринів Н. А. Особливості правового регулювання податкового контролю в особливих умовах: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний електронний журнал*. 2023. № 11. С. 384–389. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/93>.
5. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 18.11.2025).
6. Показники за результатами проведення автоматизованого моніторингу відповідності податкових накладаних / розрахунків коригування критеріям оцінки ступеня ризиків станом на 05.11.2025 року. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/rezalt/677594.html> (дата звернення 18.11.2025).
7. Публічний звіт ДПС за 2024 рік. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/888084.html> (дата звернення 18.11.2025).
8. Про внесення змін до Порядку зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних : постанова КМУ від 26.08.2025 № 1048. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2025-p> (дата звернення: 17.11.2025).
9. З 27 вересня змінюються правила реєстрації податкових накладних. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/937157.html> (дата звернення: 18.11.2025).
10. Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків» : Рішення Рахункової палати від 22.10.2024 № 49-1. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/49-1_2024/Zvit_49-1_2024.pdf (дата звернення 18.11.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 03.04.2025 р. у справі № 380/8435/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126377578> (дата звернення: 18.11.2025).
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.03.2025 р. у справі № 420/35189/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125788659> (дата звернення: 18.11.2025).
13. Постанова Верховного Суду від 27.04.2023 у справі № 460/8040/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502423> (дата звернення: 18.11.2025).

REFERENCES

1. Damirchiiev, M.I. & Halynska, K.Yu. (2024). The impact of digitalization on the procedure for registering tax invoices [in Ukrainian]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (12), 474–478. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/108>
2. Holovashevych, O.O., Kotenko, A.M., Smychok, Ye.M. & others. (2018). Tax law of Ukraine (M.P. Kucheriavenko, Ed.) [in Ukrainian].
3. Maryniv, N.A. (2022). Information and analytical support of controlling authorities: theoretical and practical aspects [in Ukrainian]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*, (11), 466–471. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/113>
4. Maryniv, N.A. (2023). Peculiarities of legal regulation of tax control under special conditions: theoretical and practical aspects [in Ukrainian]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*, (11), 384–389. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/93>
5. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed: November 18, 2025).
6. Indicators based on the results of automated monitoring of compliance of tax invoices / adjustment calculations with the risk assessment criteria as of November 5, 2025 [in Ukrainian]. <https://tax.gov.ua/diyalnist-/rezalt/677594.html> (Accessed: November 18, 2025).
7. Public report of the State Tax Service for 2024. (n.d.). [in Ukrainian]. <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/888084.html> (Accessed: November 18, 2025).
8. On amendments to the Procedure for suspension of registration of tax invoices / adjustment calculations in the Unified Register of Tax Invoices: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1048 of August 26, 2025 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2025-п> (Accessed: November 17, 2025).
9. From September 27 the rules for registering tax invoices change [in Ukrainian]. <https://tax.gov.ua/media-tsentrv/novini/937157.html> (Accessed: November 18, 2025).
10. Report on the results of the performance audit “Appeals against decisions of the State Tax Service: impact on the economic activity of taxpayers”: Decision of the Accounting Chamber No. 49–1 of October 22, 2024. [in Ukrainian]. https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/49-1_2024/Zvit_49-1_2024.pdf (Accessed: November 18, 2025).
11. Supreme Court. (2025, April 3). Judgment in case No. 380/8435/24 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126377578> (Accessed: November 18, 2025).
12. Supreme Court (Cassation Administrative Court). (2025, March 12). Judgment in case No. 420/35189/23 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125788659> (Accessed: November 18, 2025).
13. Supreme Court. (2023, April 27). Judgment in case No. 460/8040/20 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502423> (Accessed: November 18, 2025).

Стаття надійшла до редакції: 11.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 11.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 29.11.2025

N.A. MARYNIV

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

FEATURES OF VAT TAX CONTROL: KEY CHALLENGES AND POSSIBLE SOLUTIONS

Problem setting. The issue addressed in this article concerns the imbalance between the fiscal necessity of ensuring effective control over the payment of value added tax (VAT) and the need to safeguard the rights of bona fide taxpayers within the framework of automated administration systems. Despite the introduction of advanced technological instruments such as the Electronic VAT Administration System (SEA VAT) and the System for Monitoring Compliance with Risk Criteria (SMKOR), VAT tax control remains excessively formalized and, at the same time, insufficiently effective.

Automated systems designed to prevent unlawful budgetary VAT refunds frequently result in the unjustified blocking of tax invoices (TIs) documenting actual economic transactions. Such blocking destabilizes taxpayers' financial positions and forces them into prolonged administrative and judicial appeal procedures. The administrative appeal mechanism for decisions denying the registration of tax invoices demonstrates low effectiveness, while judicial review is time-consuming, delaying the restoration of violated rights of taxpayers and their counterparties who are deprived of their right to claim input VAT credit.

The core issue lies in identifying mechanisms capable of harmonizing the fiscal interests of the state with the principles of legality, proportionality, and fairness in tax administration, while minimizing the adverse effects of control procedures on compliant businesses.

Recent research and publication analysis. Issues of tax control in general, and VAT control in particular, continue to attract substantial academic attention. Nevertheless, they remain highly relevant and require continuous examination to resolve the persistent challenges encountered by both taxpayers and tax authorities.

Paper objective. The purpose of this article is to analyze the distinctive features of VAT tax control in Ukraine, identify systemic deficiencies, and outline potential directions for enhancing transparency, fairness, and legal certainty in tax administration, with due regard to the existing judicial practice concerning the protection of taxpayers' rights.

Paper main body. VAT control has its own specificity due to the particularities of its mechanism, including the procedure for calculating and paying VAT to the budget or receiving budget reimbursement. The Electronic VAT Administration System (EVAS) and the system for monitoring tax invoices/adjustment calculations for compliance with risk assessment criteria are the key control instruments that operate prior to the actual reimbursement or tax audit.

Desk audits play a decisive role, particularly in verifying the legitimacy of VAT budget reimbursement. Not only the VAT return is monitored, but also the data from the Register

of Issued and Received Tax Invoices. Documentary audits are conducted to confirm the reality of business transactions, the completeness of declared tax liabilities, and the taxpayer's entitlement to a tax credit. Judicial practice shows that most decisions issued by the tax authorities are annulled by courts. This is largely due to the tax authority's failure to prove the legal grounds for applying risk criteria when refusing registration of tax invoices or designating taxpayers as "risky".

Conclusion of the research. Despite the introduction of automated systems, the VAT control mechanism continues to face substantial challenges.

Even with constant updates and improvements to the SMKOR system, the imperfection of risk criteria remains a problem. Automated blocking of operations performed by legitimate businesses often leads to the halt of business activities, the formation of VAT receivables, and unjustified pressure on companies. The unblocking procedure is lengthy, requires extensive documentation, and often concludes only through court proceedings. To increase the efficiency of VAT control and reduce pressure on compliant taxpayers, comprehensive measures are required. These should include further improvement of SMKOR and risk criteria through greater transparency and public accessibility of these criteria. VAT control – as a safeguard for budget revenues and equal competition – must be based on a balance between the fiscal interests of the state and the protection of bona fide taxpayers.

Short Abstract for an article

Abstract. This article examines the specific characteristics of tax control over value added tax (VAT) in Ukraine. VAT constitutes one of the principal indirect taxes and represents a major component of state budget revenues. Its administration -particularly the legislatively prescribed mechanism of budgetary VAT refund – requires rigorous and effective tax control, which is frequently associated with a range of systemic issues. Special attention is devoted to the systemic challenges arising, inter alia, from the introduction of automated VAT administration systems.

The article discusses the operation of automated monitoring mechanisms, desk audits of VAT refund claims, and documentary audits assessing the factual reality of transactions. It provides an in-depth analysis of key practical problems encountered in the blocking of tax invoices under SMKOR.

The article proposes several measures to improve the VAT control framework, including increasing transparency of SMKOR criteria, prioritizing the economic substance of transactions over formal indicators, and accelerating refunds for compliant taxpayers through the introduction of post-audit mechanisms.

The study concludes that achieving effective VAT revenue collection requires a balanced approach that reconciles the fiscal interests of the state with the protection of taxpayers' rights through a shift to genuinely risk-oriented tax control.

Keywords: tax authorities, tax control, tax procedures, tax administration, value added tax, budgetary refund, blocking of tax invoices, tax planning, tax burden, taxpayer rights protection.

Article submitted:

11 November 2025

Peer reviewed: 29 November 2025

Recommended for publication: 29 November 2025

Рекомендоване цитування: Маринів Н. А. Особливості податкового контролю податку на додану вартість: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Економічна теорія та право*. 2025. № 4 (63). С. 31–43. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-31>.

Suggested citation: Maryniv, N. A. (2025). Osoblyvosti podatkovoho kontroliu podatku na dodanu vartist: osnovni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Features of VAT tax control: key challenges and possible solutions]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 31–43. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-31> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-44>
УДК 347.73

Ю. О. КОСТЕНКО

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри господарського та
адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, Україна, м. Вінниця
e-mail: kostenkoulia13@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4079-694X>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО КОМПЛАЄНСУ В УКРАЇНІ¹

У статті досліджено сучасний стан, етапи становлення та організаційно-правові засади розвитку податкового комплаєнсу в Україні в контексті реформування системи податкового адміністрування та реалізації Національної стратегії доходів до 2030 р. Показано, що формування вітчизняної моделі податкового комплаєнсу є результатом поступового переходу від фрагментарного застосування ризик-менеджменту до створення комплексної системи управління податковими ризиками відповідно до міжнародних стандартів ОЕСР та ISO 31000:2018.

Розкрито зміст податкового комплаєнсу як цілісного комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня добровільного виконання платниками податків своїх обов'язків, мінімізацію податкових ризиків та зменшення потреби в застосуванні контрольно-примусових процедур. Здійснено класифікацію податкових ризиків за змістом податкових обов'язків, їхньою імовірністю та джерелом виникнення, а також визначено основні способи реагування податкових органів залежно від ступеня ризику. Обґрунтовано, що управління податковими ризиками є циклічним процесом, який включає ідентифікацію, аналіз, оцінювання, моніторинг та перегляд ризиків, а також оцінку результативності комплаєнс-заходів.

У роботі доведено, що широке впровадження ризик-орієнтованих підходів та формування дієвої системи податкового комплаєнсу є важливими умовами підвищення ефективності адміністрування податків, зниження тінізації економіки та за-

¹ © Костенко Ю. О., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

безпечення прозорих, передбачуваних взаємин між платниками податків і державою. Аргументовано, що податковий комплаєнс за своєю правовою природою має бути нормативно закріплений як елемент інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів, що зумовлює необхідність внесення відповідних змін до Податкового кодексу України.

Ключові слова: податкове планування, права платників податків, податковий обов'язок, правові відносини, адміністративні відносини, публічне управління, інформація, комплаєнс, податкові ризики, правопорушення, публічне адміністрування.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток сфери податкових відносин є неможливим без запровадження новітніх технологій та формування якісно нового рівня взаємин між державою в особі податкових органів та платниками податків. Національна стратегія доходів до 2030 року (далі – НСД–2030), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. [1], стала своєрідною «дорожньою картою» системних змін у сфері адміністрування податків і зборів. Вона передбачає модернізацію ДПС України в напрямі цифровізації, упровадження ризик-орієнтованого підходу до контролю, посилення добросовісності, інтеграцію з європейськими податковими практиками, а також підвищення рівня сервісності для платників.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує один із ключових інструментів, запропонованих НСД–2030, – упровадження системи управління податковими ризиками «комплаєнсу» (далі – СУР), стратегічною метою якої є постійне підвищення рівня добровільного дотримання платниками податків вимог податкового законодавства шляхом виявлення та визначення пріоритетності ризиків втрати податкових надходжень і впровадження заходів, спрямованих на їхню мінімізацію (п. 4.2.2(а) НСД – 2030) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних наукових досліджень, у яких започатковано ґрунтовний аналіз питань, пов'язаних з упровадженням ризик-орієнтованого підходу в податковій сфері, слід виокремити роботи Р. Рудень (R. Ruden), А. Ю. Герасименко (A. Yu. Herasyumenko), Г. А. Нерсесян (H. A. Nersesian), С. С. Теленик (S. S. Telenyk), П. В. Коломієць (P. V. Kolomiiets), С. В. Бойко (S. V. Boiko), Т. Є. Дем'яненко (T. Ye. Demianenko), М. В. Корнієнко (M. V. Korniienko) та ін. [2–7]. Проте дискусійність низки положень, і передусім – перспектив запровадження в Україні повноцінної моделі податкового комплаєнсу, зумовлює подальшу актуальність дослідження цієї проблематики.

Формулювання цілей. Мета роботи полягає в дослідженні сучасного стану правового регулювання податкового комплаєнсу в Україні, аналізі етапів становлення системи управління податковими ризиками та визначенні організаційно-правових засад її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Спроби запровадження податкового комплаєнсу в Україні мають певну історію, однак, як свідчать результати міжнародних оцінок, їхня реалізація тривалий час супроводжувалася системними труднощами. Показовим у цьому контексті є оцінювання ефективності управління податковими ризиками, проведене у 2018 р. із застосуванням діагностичного інструменту оцінки податкового адміністрування TADAT «Tax Administration Diagnostic Assessment Tool» [8]. Отримані результати дозволили не лише зафіксувати наявний прогрес, але й ідентифікувати низку проблемних аспектів порівняно зі сталою європейською практикою.

Так, за даними звіту, контролюючі органи продемонстрували певний поступ у впровадженні сучасних стандартів податкового адміністрування. До ключових досягнень належали: 1) поступове впровадження цифрових технологій з метою сприяння своєчасному виконанню податкових обов'язків; 2) застосування міжнародних практик для ефективного врегулювання податкових спорів; 3) підвищення рівня підзвітності та прозорості діяльності податкової адміністрації. Серед окремих позитивних результатів також відзначено: високу своєчасність подання звітності платниками податків (понад 90 %); своєчасність сплати податкових зобов'язань (понад 90 %); запровадження ефективної процедури оскарження рішень контролюючих органів; належне реагування податковими органами на результати адміністративного та судового оскарження; регулярне оприлюднення планів та підсумків діяльності контролюючих органів, що забезпечувало прозорість їхньої роботи тощо [9]. У цьому аспекті Україна продемонструвала сформованість інституційних умов, необхідних для своєчасного виконання платниками податків своїх обов'язків та ефективного вирішення спорів.

Попри зазначені позитивні тенденції результати оцінювання TADAT виявили низку системних проблем, які суттєво обмежували можливості формування в Україні повноцінної моделі податкового комплаєнсу. Передусім встановлено, що процес управління податковими ризиками характеризувався недостатньою структурованістю та відсутністю комплексного підходу. Окремі підрозділи податкової служби здійснювали оцінювання ризиків автономно, без належної координації та інтеграції результатів у єдину систему управління ризиками. Ключовою проблемою визнано відсутність довгострокового стратегічного

документа, який би визначав цілі, засади та інструменти управління податковими ризиками на загальнодержавному рівні. Нормативне регулювання в цій сфері залишалось фрагментарним і не забезпечувало узгодженості процедур, що істотно ускладнювало формування цілісної ризикоорієнтованої моделі податкового адміністрування [8].

Окремо було наголошено на неналежному стратегічному плануванні заходів із підвищення рівня податкової дисципліни. Зокрема, відсутність щорічного комплексного плану, який би охоплював усі групи ризиків і передбачав системні превентивні заходи, перешкоджала ефективному прогнозуванню та мінімізації податкових порушень [9].

Недоліки проявилися й у практичній площині. Планування контрольно-перевірочної роботи здебільшого зводилося до складання переліку запланованих перевірок, тоді як інші інструменти зменшення ризиків (проведення навчань для персоналу, удосконалення методичних матеріалів, оптимізація кадрових ресурсів) фактично не розглядалися як складники ризикоорієнтованого підходу. Крім того, на той час не було сформовано єдиного та послідовного механізму взаємодії з платниками податків, спрямованого на зменшення ризиків через комунікацію, консультації та підвищення рівня добровільного виконання податкового обов'язку. Регулярний моніторинг ефективності впроваджених заходів не здійснювався, а оновлення внутрішніх документів і процедур відбувалося виключно «за необхідності», що не відповідало міжнародним стандартам у сфері управління податковими ризиками.

У сукупності зазначені недоліки свідчать, що на момент оцінювання в Україні існувала лише інституційна основа для впровадження комплаєнс-моделі, однак ключові елементи системи управління податковими ризиками потребували глибокої модернізації, методологічної уніфікації та приведення у відповідність до європейських практик.

Результатом проведеної оцінки стало розроблення концептуальних напрямів реформування в податковій і митній сферах. ДФС України були розроблені й представлені Стратегічні напрями розвитку до 2020 року, пріоритетним серед яких визначено розвиток інформаційних технологій як ключового інструменту підвищення якості податкового адміністрування та прозорості контролю [10; 11]. Основні цілі цього напрямку полягали в автоматизації внутрішніх процедур (насамперед камеральних перевірок) і створенні стабільної й захищеної ІТ-інфраструктури, здатної забезпечити оперативний аналіз даних і виявлення ризикових операцій. У результаті було впроваджено такі інструменти цифрового контролю, як СМКОР та сервіс e-Receipt у межах

пілотного проєкту, що забезпечив онлайн-реєстрацію РРО, автоматизований обмін даними й можливість відстеження руху товарів по всьому ланцюгу постачання [12; 13]. Це створило передумови для зменшення тіньових операцій, підвищення рівня добровільної сплати податків і зміцнення довіри між державою та платниками. Податковий комплаєнс у цьому контексті розглядався як модель адміністрування, заснована на електронній взаємодії та використанні даних, а наступним кроком стало поетапне впровадження е-аудиту, що має спиратися на спеціалізоване програмне забезпечення для автоматизованого аналізу бухгалтерської та податкової інформації [14].

У цей період було також схвалено Стратегію розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю, яка визначила модернізацію програмно-інформаційних комплексів як ключовий напрям підвищення ефективності митного адміністрування [15]. Документ заклав підґрунтя для переходу до сучасної моделі митного комплаєнсу, що ґрунтується на автоматизованому аналізі ризиків, інтегрованій взаємодії між державними органами та поступовій відмові від «ручних» процедур контролю. Зокрема, з травня 2018 р. 100 % митних декларацій у режимах «експорт» та «імпорт» оформлювалося за принципом «єдиного вікна», що забезпечило скорочення часу митного огляду, усунення дублювання контролюючих функцій та підвищення передбачуваності процедур для сумлінних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід повністю відповідав міжнародним підходам до побудови системи митного комплаєнсу. Паралельно розширювалася система електронного обміну даними між митними, податковими органами та прикордонною службою, що створило умови для комплексного контролю переміщення товарів і транспортних засобів. Посилення технічного оснащення пунктів пропуску, зокрема шляхом використання сучасних сканувальних систем, спрямовувалося на пришвидшення митних процедур для добросовісного бізнесу та одночасне зміцнення здатності держави протидіяти контрабанді та іншим порушенням митного законодавства. У сукупності ці заходи свідчать про поступове формування в Україні цілісної ризикоорієнтованої системи контролю в митній сфері, заснованої на цифровізації, інтегрованому управлінні ризиками та запровадженні технологічних інструментів, сумісних із європейськими стандартами.

Суттєвим інструментом подальших трансформацій стала програма «EU4PFM» (з 2019 р.), спрямована на підтримку податкових і митних реформ та зміцнення ІТ-спроможності органів адміністрування [16]. Попри те, що реалізація окремих заходів була уповільнена внаслідок повномасштабної агресії

РФ, цей проєкт і надалі залишається важливим ресурсом модернізації системи податкового комплаєнсу.

Починаючи з березня 2020 р., у зв'язку із запровадженням карантину для запобігання поширенню COVID-19, в Україні було встановлено мораторій на проведення документальних і фактичних податкових перевірок [17]. Такий режим став своєрідним тестом для системи податкового комплаєнсу в тому розумінні, що він стимулював зміщення акцентів з традиційного контролю на превентивну взаємодію з платниками, зменшення адміністративного тиску та підвищення прозорості адміністрування. Обмеження податкових перевірок зумовили підвищення ролі електронних сервісів у системі податкового адміністрування, зокрема цифрових форм подання звітності, електронних повідомлень та дистанційного моніторингу як основних інструментів забезпечення податкової дисципліни.

Хоча в лютому 2021 р. окремі обмеження було частково знято, відновлення контрольної-перевірочної діяльності залишалось неповним і не досягло докарантинного рівня. Подальше продовження обмежень на проведення податкових перевірок у період воєнного стану [18] підтвердило орієнтацію податкового адміністрування на зменшення регуляторного тиску та підтримання довіри між державою і платниками податків, що відповідає базовим засадам моделі податкового комплаєнсу. Водночас тривала перерва у здійсненні контрольних заходів зумовила низку ризиків, зокрема зниження рівня податкової дисципліни, зростання рівня податкових порушень та уповільнення функціонування превентивних механізмів контролю.

За наявними оцінками, у період дії обмежень (2020–2023 рр.) кількість боржників серед юридичних осіб зросла більш ніж на 70 % (із 102 до 176 тис.), а серед фізичних осіб – підприємців – у 4,5 рази (із 733 тис. до понад 3 млн), сума податкового боргу зросла на 40 % та 46 % відповідно. Одночасно істотно скоротилася кількість планових перевірок (на 50 %) порівняно з попереднім періодом [19]. Сукупність цих тенденцій свідчить про підвищення податкових ризиків, спричинене обмеженим застосуванням контрольної-перевірочної інструментів у зазначений період.

Наступним кроком до переходу на якісно новий рівень управління податковими ризиками стало ухвалення у 2023 р. Концепції функціонування системи управління ризиками (Концепції СУР), затвердженої наказом ДПС від 4 жовтня 2023 р. № 813 [20]. Документ було розроблено з урахуванням рекомендацій міжнародних партнерів та погоджено з Міністерством фінансів України, однак його офіційне оприлюднення станом на сьогодні не здійснено.

Паралельно, 27 грудня 2023 р. схвалено НСД–2030, у якій визначено необхідність створення комплексного, уніфікованого та стандартизованого підходу до управління ризиками дотримання податкового законодавства на основі принципів міжнародного стандарту ISO 31000:2018 і рекомендацій ОЕСР [1].

Важливим елементом концептуальної моделі стало запровадження чіткої чотирирівневої структури управління податковими ризиками, що забезпечує розмежування повноважень відповідно до принципів інституційної автономності та підзвітності, зокрема:

1) четвертий рівень – Експертна комісія з управління податковими ризиками (колегіальний орган, відповідальний за погодження загальних, сегментарних і секторальних планів удосконалення, визначення пріоритетних напрямів ризик-орієнтованих заходів і методологічний супровід), підзвітна Голові ДПС;

2) третій рівень – спеціалізований підрозділ ДПС з управління податковими ризиками, який здійснює аналіз, оцінювання та моніторинг ризиків, формує плани вдосконалення системи та координує діяльність інших структурних підрозділів;

3) другий рівень – структурні підрозділи центрального апарату ДПС, що забезпечують ідентифікацію ризиків, розробляють пропозиції щодо методів їхнього аналізу та реагування, готують паспорти податкових ризиків та реалізують проактивні заходи впливу;

4) перший рівень – територіальні органи ДПС, які здійснюють первинну ідентифікацію ризиків, виконують визначені заходи реагування та формують пропозиції для підрозділів другого рівня.

Загальне керівництво функціонуванням системи здійснює Голова ДПС [1, с. 26]. Концептуальні положення СУР стали методологічною основою для наступного етапу – нормативно-організаційного впровадження податкового комплаєнсу у 2024–2025 рр.

Відповідно до завдань, визначених п. 4.2.2 (а) НСД–2030, 25 липня 2024 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 854 «Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі», якою встановлений механізм реалізації СУР на дворічний період [21]. Координацію експериментального проекту покладено на Міністерство фінансів України, а його безпосередню імплементацію – на ДПС та її територіальні органи. Метою проекту є інтеграція міжнародних підходів до управління податко-

вими ризиками та підвищення рівня добровільного виконання податкових обов'язків без необхідності безпосереднього залучення платників податків до контрольно-перевірочної діяльності. Слід зазначити, що постанова КМУ № 854 не встановлює нових обов'язків чи обмежень для платників податків. Для більшості добросовісних платників акцент у діяльності ДПС робиться на реалізації заходів, спрямованих на належне виконання податкових обов'язків без застосування контрольно-примусових процедур. Такі заходи передбачають надання податкових консультацій, інформаційно-довідкових послуг та сервісної підтримки, що має полегшити дотримання податкового законодавства та усунути потенційні порушення на ранніх стадіях.

На виконання постанови ДПС 30 вересня 2024 р. видала низку внутрішніх нормативних актів, що визначили процедурну та методичну основу функціонування СУР: наказ № 704 «Про затвердження Положення про експертну комісію ДПС із застосування системи управління податковими ризиками»; № 705 «Про затвердження Порядку формування паспорта податкового ризику та опрацювання інформації, що міститься в ньому»; № 706 «Про затвердження Методики ідентифікації, аналізу та оцінювання ступеня податкових ризиків»; № 707 «Про затвердження Порядку здійснення процесів системи управління податковими ризиками» [22].

Важливим складником інституційного етапу стало забезпечення системної комунікації із зацікавленими сторонами. З цією метою ДПС затвердила План інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо реалізації експериментального проєкту, який було оприлюднено разом із презентаційними матеріалами на офіційному вебпорталі [23]. У грудні 2024 р. було проведено онлайн-зустрічі керівництва ДПС із представниками провідних бізнес-асоціацій і громадських організацій (Американської торговельної палати в Україні, Європейської Бізнес Асоціації, «Асоціації платників податків України», Торговельно-промислової палати України, УСПП, Федерації роботодавців України, «Спільки українських підприємців», Ради бізнес-омбудсмена), під час яких обговорено практичні аспекти впровадження СУР [24].

У межах структурних змін, необхідних для запуску системи, у 2024 році внесено корективи до організаційної структури ДПС та створено Експертну комісію із застосування системи управління ризиками. Склад комісії затверджено наказом ДПС від 4 жовтня 2024 р. № 735, після чого забезпечено організацію її роботи [24]. Завершальним елементом цього етапу стало схвалення 27 грудня 2024 р. Експертною комісією Загального плану удосконалення управління податковими ризиками ДПС України на період 1 січня 2025 р. – 31 грудня 2026 р.,

а також його складників – Операційного плану на 2025 рік та Сегментарного плану на 2025 рік для сегмента «Великі платники податків» [25].

У червні 2024 р. також внесено зміни до податкового законодавства, у результаті яких на нормативному рівні закріплено поняття «податковий ризик (комплаєнс-ризик)» та «комплаєнс» (п.п. 14.1.221 та п.п. 14.1.221-1 п. 14.1 ст. 14 ПК України) [26]. Податковий ризик (комплаєнс-ризик) законодавцем визначений як імовірність невиконання платником податків податкового обов'язку щодо взяття його на облік як платника податків, реєстрації платником окремих видів податків, подання (своєчасного подання) податкової звітності, декларування (повного декларування), сплати (своєчасної та повної сплати) платником податків податкових зобов'язань, інших податкових обов'язків, а також невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [26]. Відповідно, комплаєнс визначено як систему заходів і процедур, що здійснюються податковими органами з метою підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших обов'язків платниками податків відповідно до вимог податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та зменшення ймовірності настання податкового ризику (комплаєнс-ризик) [Там само].

Термін «compliance» в англійській мові означає «дотримання», «відповідність встановленим вимогам» [27, с. 108]. У загальному вигляді йдеться про забезпечення відповідності діяльності суб'єктів вимогам законодавства й міжнародних норм шляхом розроблення й дотримання внутрішніх політик і процедур. Безпосередньо податковий комплаєнс пов'язано з комплексом мотивів та стимулів платників податків, які спонукають їх добровільно дотримуватися вимог податкового законодавства. Стимулювання добровільної сплати податків неможливе без надання якісних послуг, зручних механізмів звітування та ефективного адміністрування. Аналітична робота контролюючих органів має бути орієнтована на платників із підвищеним рівнем податкових ризиків, що дозволяє забезпечити належне реагування на порушення податкового законодавства. Одним з основних елементів системи податкового комплаєнсу є ідентифікація та оцінка податкових ризиків [Там само, с. 109].

Управління податковими ризиками є структурованим, повторюваним, безперервно циклічним процесом, який охоплює комплекс заходів: 1) щодо виявлення (ідентифікації) податкового ризику, його аналізу, оцінювання та мінімізації шляхом ужиття податковим органом заходів, передбачених податковим законодавством (від сервісної підтримки до стягнення податкового

боргу); 2) моніторингу та перегляду таких ризиків як постійного процесу з метою підтримання системи адміністрування податків і зборів у сталому, актуальному стані; 3) оцінки комплаєнсу – перевірки, чи справдилися визначені ризики, чи досягнуто запланованих результатів, а також з'ясування причин їх недосягнення, що фактично означає контроль за якістю роботи податкових органів, у тому числі територіальних, із податковими ризиками.

Таким чином, комплаєнс-ризик – це ймовірність настання певних подій, що призведуть до невиконання платником податків вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи [27, с. 109]. Проведення ідентифікації та оцінки ризиків є необхідною попередньою роботою, яка передує виконанню основного завдання – мінімізації ризиків. Якщо ж контроль податкових ризиків є недостатнім, це може спричинити вкрай негативні наслідки: зниження вартості бізнесу, значну переплату податків, притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Розрізняють зовнішні податкові ризики (пов'язані зі зміною законодавства) та внутрішні ризики (зумовлені кадровими змінами, упровадженням або модернізацією інформаційних систем, появою нових технологій, запровадженням нових видів товарів, реорганізацією компанії, розширенням ринків збуту тощо); за ступенем – низькі, середні, високі; за критерієм ймовірності – певні, дуже ймовірні, можливі, малоймовірні, рідкісні; за складником податкових обов'язків: а) ризик реєстрації (випадки, коли особи, які зобов'язані стати на облік у податковому органі або зареєструватися платниками окремих податків, не перебувають на обліку в податковому органі або не зареєстровані платниками відповідних податків); б) ризик звітності (випадки, коли платники податків подають податкову звітність із запізненням або не подають її взагалі); в) ризик сплати (випадки, коли платники податків сплачують податки, збори, платежі із запізненням, у неповному обсязі або не сплачують зовсім, що призводить до виникнення або накопичення податкового боргу); г) ризик декларування (випадки, коли податкові надходження зменшено або може бути зменшено внаслідок неправильного відображення даних у звітності – помилково або умисно). Залежно від виявленого ступеня податкових ризиків у платників податків податковим органом визначаються способи реагування щодо такого платника: від надсилання повідомлень і листів, проведення навчання, роз'яснювальної роботи, інформування про податкові ризики – до застосування всіх видів податкових перевірок та вжиття заходів щодо стягнення податкового боргу. Градація платників податків за

ступенем ризику здійснюється централізовано та відповідно до визначеної методології [27, с. 110].

На підставі викладеного можна резюмувати, що зміст податкового комплаєнсу зводиться насамперед до оцінки податкових ризиків, що являє собою загальний аналітичний процес щодо ідентифікації, аналізу й оцінювання податкового ризику (із використанням, зокрема, SWOT- та PESTEL - аналізу) без безпосереднього залучення платника податків, що здійснюється відповідно до затвердженої методики [27, с. 110]. Метою податкового комплаєнсу є підвищення рівня дотримання платниками податків податкових обов'язків із використанням підходу, що базується на оцінці податкових ризиків із викремленням причин їхнього виникнення, визначенням заходів впливу (способів реагування) щодо цих ризиків з урахуванням наявності фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів ДПС для мінімізації таких ризиків у майбутньому.

Запровадження податкового комплаєнсу може розглядатись як інструмент якісних змін у податковому адмініструванні та підвищення довіри платників до податкових органів. Саме на законодавчому рівні має бути чітко визначено всі елементи системи податкового комплаєнсу. Видається, що за своєю правовою природою податковий комплаєнс є комплексом заходів, що реалізуються в межах такої форми податкового контролю, як інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів. З огляду на це логічним є внесення змін та доповнень до глави 7 «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів» ПК України шляхом закріплення в окремій статті основних засад податкового комплаєнсу.

Висновки. Таким чином, становлення податкового комплаєнсу в Україні відбувалося поетапно та відображає еволюцію від окремих елементів ризик-менеджменту до формування цілісної, нормативно визначеної та методологічно обґрунтованої системи. На підставі проведеного аналізу можна виділити такі етапи розвитку правової основи запровадження податкового комплаєнсу: 1) доінституційний (до 2018 р.) – характеризувався відсутністю законодавчого визначення комплаєнсу, домінуванням контрольної моделі адміністрування та застосуванням ризикових підходів у фрагментарному вигляді без єдиної методики та координованості; 2) оцінно-діагностичний (2018 р.) – пов'язаний із проведенням міжнародного оцінювання TADAT, яке зафіксувало низку системних прогалин: нестачу стратегічного планування, роз'єднаність процедур, відсутність централізованої системи управління податковими ризиками та методологічної уніфікації; 3) етап цифрової модернізації та розбудови ри-

зикоорієнтованих інструментів (2018–2020 рр.) – ознаменувався розвитком ІТ-інфраструктури, упровадженням СМКОР, e-Receipt, електронних сервісів та започаткуванням е-аудиту, що заклало технологічну основу майбутньої комплаєнс-моделі; 4) пандемійно-військовий етап (2020–2023 рр.) – спричинив зміщення акцентів із контрольних заходів на сервісні та превентивні інструменти, посилення ролі добровільної податкової дисципліни та цифрової взаємодії, але водночас зумовив зростання податкових ризиків унаслідок обмеження перевірок; 5) інституційно-нормативний етап (із 2023 р. й дотепер) – характеризується формуванням вітчизняної моделі функціонування СУР відповідно до європейських стандартів, масштабною трансформацією структури управління податковими ризиками та прийняттям законодавчої основи щодо податкового комплаєнсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : розпорядження КМУ від 27.12.2023 № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80>.
2. Рудень Р. Правовий феномен податкового комплаєнсу. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 260–274. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.29>.
3. Герасименко А. Ю., Нерсисян Г. А. Фінансові комплаєнс-стратегії як універсальні моделі для стратегічного менеджменту у інших галузях бізнесу. *Інтернаука : міжнар. наук. журн.* 2017. № 15 (2). С. 16–20. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2017/15/>.
4. Теленик С. С. Щодо визначення поняття інфраструктурного комплаєнсу об'єктів критичної інфраструктури. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (2). С. 222–235. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.34>.
5. Коломієць П. В. Погляди науковців стосовно комплаєнсу як елементу податкової безпеки України. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (2). DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.39>.
6. Можаровський М. Ю. Теоретико-правовий аналіз визначення поняття «комплаєнс» та його видів. *ПРАВО.UA*. 2021. № 2. С. 139–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2021.2.21>.
7. Бойко С. В., Дем'яненко Т. Є., Корнієнко М. В. Теоретична архітектоніка податкового комплаєнсу платника податків. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.65>.
8. Звіт про результати діагностичної оцінки системи податкового адміністрування ДФС з використанням інструменту TADAT. URL: <https://mof.gov.ua/uploads/redactor/files/%D1%82%D1%83%D1%82.pdf>.
9. Звіт TADAT відзначив прогрес ДФС у впровадженні сучасних практик податкового адміністрування. URL: <https://nikopol-mrada.dp.gov.ua/news/zvit-tadat-vidznachyv-prohres-dfs-u-vprovadzheni-suchasnykh-praktyk-podatkovoho-administruvannia>.

10. Стратегічні ініціативи розвитку ДФС до 2020 року. URL: <https://nikopol-mrada.dp.gov.ua/news/u-dfs-vyznacheno-stratehichni-initsiatyvy-rozvytku-do2020-roku>.
11. Про схвалення концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику : розпорядження КМУ від 27.12.2018 № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2018-%D1%80>.
12. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних : постанова КМУ від 11.12.2019 № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF>.
13. Питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації та експлуатації новітніх моделей програмних та/або програмно-технічних комплексів, призначених для реєстрації розрахункових операцій : постанова КМУ від 13.06.2018 № 472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2018-%D0%BF>.
14. Концепція впровадження електронного аудиту (е-аудиту) для платників податків. URL: Концепція_e-аудит_30_11_2020.pdf (mof.gov.ua).
15. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : розпорядження КМУ від 27.12.2017 № 978-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>.
16. Щодо Проекту EU4PFM. URL: <https://mof.gov.ua/uk/eu4pfm>.
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20>.
18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20>.
19. Кількість податкових боржників. *Дебет-Кредит* : Укр. фін.-бухгалтерський портал. 2023. URL: https://news.dtki.ua/law/inspections/84914-kilkist-podatkovix-borzhnikov-v-ukrayini-za-2020-2023-rr-suttjevo-zbilsilas?utm_source.
20. Мета та цілі Концепції функціонування системи управління податковими ризиками в Державній податковій службі (комплаєнс-ризиками) / ДПС України. 2025. URL: <https://nvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/937416.html#:~:text=Північне%20міжрегіональне%20управління%20ДПС%20по%20роботі%20з%20великими,інтегрується%20в%20структуру%2C%20діяльність%20та%20процеси%20організації%20служби>.
21. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі : постанова КМУ від 25.07.2024 № 854. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-%D0%BF>.
22. Звіт про стан виконання Плану заходів з реалізації Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2022–2024 роки у 2024 році. Станом на 30.09.2024.

URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/679/803202/Zv_t_pro_stan_vikonannya_Planu_zahod_v_528_stanom_na_30.09.2024.docx.

23. План інформаційно-роз'яснювальної кампанії про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/informatsiyni-kampanii/828525.html>.
24. Звіт про стан виконання Стратегії–2030 у 2024 році. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf).
25. Загальний план удосконалення управління податковими ризиками. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en-ro/63616>.
26. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
27. Костенко Ю. О. Моніторинг як форма контролю в податковій сфері. *Юридичний бюлетень*. 2024. № 34. С. 102–112. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.14>.

REFERENCES

1. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii dokhodiv do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2023 roku № 1218-r [On approval of the National Revenue Strategy until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 27, 2023 No. 1218-r]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80>
2. Ruden, R. (2025). Pravovyi fenomen podatkovoho komplaiensu. *Yurydychnyi visnyk*, (2), 260–274. <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.29> [in Ukrainian].
3. Herasymenko, A. Yu., & Nersesian, H. A. (2017). Finansovi komplaiens-stratehii yak universalni modeli dlia stratehichnoho menedzhmentu u inshykh haluziakh biznesu. *International Scientific Journal “Internauka”*, 15(2), 16–20. <https://www.inter-nauka.com/issues/2017/15/> [in Ukrainian].
4. Telenyk, S. S. (2020). Shchodo vyznachennia poniattia infrastruktornoho komplaiensu ob'ektiv krytychnoi infrastruktury. *Pravo i suspilstvo*, 2(2), 222–235. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.34> [in Ukrainian].
5. Kolomiiets, P. V. (2020). Pohliady naukovtsiv stosovno komplaiensu yak elementu podatkovoi bezpeky Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*, 2(2). <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.39> [in Ukrainian].
6. Mozharovskyi, M. Yu. (2021). Teoretyko-pravovyi analiz vyznachennia poniattia “komplaiens” ta yoho vydiv. *PRAVO.UA*, (2), 139–148. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2021.2.21> [in Ukrainian].
7. Boiko, S. V., Demianenko, T. Ye., & Korniienko, M. V. (2023). Teoretychna arkhitektonika podatkovoho komplaiensu platnyka podatkov. *Efektivna ekonomika*, (11). <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.65> [in Ukrainian].
8. Zvit pro rezultaty diahnostychnoi otsinky systemy podatkovoho administruvannia DFS z vykorystanniam instrumentu TADAT [Report on the results of the diagnostic assessment of the SFS tax administration system using the TADAT tool]. <https://mof.gov.ua/uploads/redactor/files/%D1%82%D1%83%D1%82.pdf>

9. Zvit TADAT vidznachyv prohres DFS u vprovadzhenni suchasnykh praktyk podatkovoho administruvannia [TADAT report noted progress of the SFS in implementing modern tax administration practices]. <https://nikopol-mrada.dp.gov.ua/news/zvit-tadat-vidznachyv-prohres-dfs-u-vprovadzhenni-suchasnykh-praktyk-podatkovoho-administruvannia>
10. Stratehichni initsiatyvy rozvytku DFS do 2020 roku [Strategic development initiatives of the SFS until 2020]. <https://nikopol-mrada.dp.gov.ua/news/u-dfs-vyznachenostratehichni-initsiatyvy-rozvytku-do-2020-roku>
11. Pro skhvalennia kontseptualnykh napriamiv reformuvannia systemy orhaniv, shcho realizuiut derzhavnu podatkovu ta mytnu polityku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2018 roku № 1101 [On approval of conceptual directions for reforming the system of bodies implementing state tax and customs policy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 27, 2018 No. 1101]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2018-%D1%80>
12. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan zupynennia reiestratsii podatkovoi nakladnoi / rozrakhunku koryhuvannia v Yedynomu reiestri podatkovykh nakladnykh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 hrudnia 2019 roku № 1165 [On approval of procedures on suspension of registration of tax invoices/adjustment calculations in the Unified Register of Tax Invoices: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 11, 2019 No. 1165]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF>
13. Pytannia realizatsii eksperymentalnoho proiektu shchodo reiestratsii ta ekspluatatsii novitnykh modelei prohramnykh ta/abo prohramno-tekhnichnykh kompleksiv dlia reiestratsii rozrakhunkovykh operatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 chervnia 2018 roku № 472 [Issues of implementation of the experimental project on registration and operation of new models of software and/or software-hardware complexes for registering settlement operations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 13, 2018 No. 472]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2018-%D0%BF>
14. Kontseptsiia vprovadzhennia elektronnoho audytu (e-audytu) dlia platnykiv podatkov [Concept of implementation of electronic audit (e-audit) for taxpayers]. <https://mof.gov.ua>
15. Pro rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy u sferi mytnoho kontroliu na period do 2022 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 roku № 978-r [On development of the risk management system in the field of customs control until 2022: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 27, 2017 No. 978-r]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>
16. Shchodo Proektu EU4PFM [Regarding the EU4PFM Project]. <https://mof.gov.ua/uk/eu4pfm>
17. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo pidtrymky platnykiv podatkov na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknnia i poshyrennia koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2020 roku № 533-IX [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding support for taxpayers during measures aimed at preventing the occurrence and spread of coronavirus disease (COVID-19):

- Law of Ukraine of March 17, 2020 No. 533-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20>
18. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti podatkovoho administruvannia podatkiv, zboriv ta yedynoho vnesku pid chas dii voiennoho, nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2022 roku №2260-IX [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding peculiarities of tax administration during martial law or a state of emergency: Law of Ukraine of May 12, 2022 No. 2260-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20>
 19. Kilkist podatkovykh borzhnykiv [Number of tax debtors]. Debit-Kredit Ukrainian Financial and Accounting Portal. <https://news.dtki.ua/law/inspections/84914-kilkist-podatkovix-borznikiv-v-ukrayini-za-2020-2023-rr-suttjevo-zbilsilas>.
 20. Meta ta tsili Kontseptsii funktsionuvannia systemy upravlinnia podatkovymi ryzykamy v Derzhavnii podatkovii sluzhbi (komplaiens-ryzyky) [Purpose and objectives of the Concept of functioning of the tax risk management system in the State Tax Service (compliance risks)]. <https://nvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/937416.html>
 21. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proiektu shchodo funktsionuvannia systemy upravlinnia podatkovymi ryzykamy (komplaiens-ryzykamy) v Derzhavnii podatkovii sluzhbi: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 lypnia 2024 roku №854 [On implementation of the experimental project on the functioning of the tax risk (compliance risk) management system in the State Tax Service: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 25, 2024 No. 854]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-%D0%BF>
 22. Zvit pro stan vykonannia Planu zakhodiv z realizatsii Stratehichnoho planu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy na 2022–2024 roky u 2024 rotsi (stanom na 30.09.2024) [Report on the implementation status of the Action Plan for the Strategic Plan of the State Tax Service of Ukraine for 2022–2024 in 2024 (as of September 30, 2024)]. https://tax.gov.ua/data/material/000/679/803202/Zv_t_pro_stan_vikonannya_Planu_zahod_v_528_stanom_na_30.09.2024.docx
 23. Plan informatsiino-roziasniuvanoi kampanii pro realizatsiiu eksperymentalnoho proiektu shchodo funktsionuvannia systemy upravlinnia podatkovymi ryzykamy (komplaiens-ryzykamy) v Derzhavnii podatkovii sluzhbi Ukrainy [Plan of the information and explanatory campaign on implementation of the experimental project on the functioning of the tax risk management system (compliance risks) in the State Tax Service of Ukraine]. <https://tax.gov.ua/media-tsentr/informatsiyni-kampanii/828525.html>
 24. Zvit pro stan vykonannia Stratehii – 2030 u 2024 rotsi [Report on the implementation of the Strategy – 2030 in 2024]. [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf)
 25. Zahalnyi plan udoskonalennia upravlinnia podatkovymi ryzykamy [General plan for improving tax risk management]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en-ro/63616>
 26. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku №2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

27. Kostenko, Yu. O. (2024). Monitorynh yak forma kontroliu v podatkovii sferi. Yurydychnyi biuletен, (34), 102–112. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.14> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 12.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 25.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 10.12.2025

Y. O. KOSTENKO

Ph.D, Associate Professor of the Department of Economic and Administrative Law, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

LEGAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF TAX COMPLIANCE IN UKRAINE

Problem setting. The modern development of the sphere of tax relations is impossible without the introduction of the latest technologies and the formation of a qualitatively new level of relations between the state represented by tax authorities and taxpayers. The National Revenue Strategy until 2030 (hereinafter referred to as the NRS-2030), approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2023, has become a kind of “roadmap” of systemic changes in the sphere of tax and fee administration. It provides for the modernization of the State Tax Service of Ukraine in the direction of digitalization, the introduction of a risk-based approach to control, strengthening integrity, integration with European tax practices, as well as increasing the level of service for taxpayers.

In this context, one of the key tools proposed by the NRS-2030 deserves special attention – the implementation of a tax risk management system, the strategic goal of which is to constantly increase the level of voluntary compliance by taxpayers with the requirements of tax legislation by identifying and prioritizing the risks of loss of tax revenues and implementing measures aimed at minimizing them.

Recent research and publication analysis. The issues of introducing risk-based approaches in tax administration, the development of tax risk management tools, and the formation of compliance mechanisms have been studied by a number of Ukrainian scholars, including R. Ruden, A. Yu. Herasymenko, H. A. Nersesian, S. S. Telenyk, P. V. Kolomiets, S. V. Boiko, T. Ye. Demianenko, M. V. Korniienko and others. Despite significant scientific attention, the discussion on the prospects of establishing a full-fledged model of tax compliance in Ukraine remains open, which determines the relevance of further research.

Paper objective. The purpose of the work is to study the current state of legal regulation of tax compliance in Ukraine, analyze the stages of the formation of the tax risk management system, and determine the organizational and legal foundations of its further development.

Paper main body. The article demonstrates that the Ukrainian model of tax compliance has evolved from the fragmented application of risk-management tools to the creation of a comprehensive tax risk management system aligned with OECD and ISO 31000:2018 standards. Tax compliance is presented as an integrated framework of measures aimed at increasing voluntary compliance, minimizing tax risks, and reducing the need for coercive control procedures. A classification of tax risks is proposed based on the nature of tax obligations, probability, and sources of occurrence, with corresponding response mechanisms depending on the level of risk. It is substantiated that tax risk management is a cyclical process including risk identification, analysis, assessment, monitoring, review, and evaluation of compliance effectiveness. Based on a systemic analysis of regulatory, organizational, and practical preconditions, the article proposes a periodization of the development of tax compliance in Ukraine, distinguishing five key stages: pre-institutional (until 2018), assessment-diagnostic (2018), digital modernization (2018–2020), pandemic-military (2020–2023), and institutional-regulatory (from 2023 to the present). Each stage is characterized by specific challenges and tools that shaped the current compliance model.

Conclusions. The research proves that the widespread implementation of risk-oriented approaches and the development of an effective tax compliance system are crucial for enhancing the efficiency of tax administration, reducing the shadow economy, and ensuring transparent taxpayer – state relations. It is argued that tax compliance, by its legal nature, should be normatively established as an element of the information-analytical support of tax authorities, which necessitates amendments to the Tax Code of Ukraine. Strengthening compliance mechanisms is essential for achieving the strategic goals of the National Revenue Strategy and ensuring sustainable development of the tax administration system.

Short abstract for an article

Abstract. In the article, the current state, stages of formation, and organisational and legal foundations of the development of tax compliance in Ukraine are examined in the context of the reform of the tax administration system and the implementation of the National Revenue Strategy until 2030. It is demonstrated that the formation of the national model of tax compliance is the result of a gradual transition from the fragmented application of risk management to the creation of a comprehensive tax risk management system in line with international OECD standards and ISO 31000:2018.

The article discloses the substance of tax compliance as a holistic set of measures aimed at increasing the level of voluntary fulfilment of tax obligations by taxpayers, minimising tax risks, and reducing the need to apply control and enforcement procedures. A classification of tax risks is carried out according to the content of tax obligations, their probability, and source of origin, and the main response tools of tax authorities depending on the degree of risk are identified. It is substantiated that tax risk management is a cyclical process that includes the identification, analysis, assessment, monitoring, and review of risks, as well as the evaluation of the effectiveness of compliance measures.

On the basis of a comprehensive analysis of the normative, organisational and factual preconditions for the establishment of tax compliance in Ukraine, a periodisation of the development of the legal framework for its introduction is proposed. Five key stages are distinguished: the pre-institutional stage (until 2018), the assessment and diagnostic stage (2018), the stage of digital modernisation (2018–2020), the pandemic and wartime stage (2020–2023), and the institutional and regulatory stage (from 2023 to the present). It is emphasised that each of these stages is characterised by specific objectives, challenges, and instruments that have significantly influenced the formation of the modern compliance model.

The paper argues that the broad implementation of risk-based approaches and the establishment of an effective system of tax compliance are essential conditions for increasing the efficiency of tax administration, reducing the shadow economy, and ensuring transparent and predictable relations between taxpayers and the state. It is further substantiated that, by its legal nature, tax compliance should be normatively consolidated as an element of the information and analytical support of the activities of controlling authorities, which determines the need for appropriate amendments to the Tax Code of Ukraine.

Keywords: tax planning, taxpayers' rights, tax obligation, legal relations, public administration, information, compliance, tax risks, offences, public administration.

Article details:

Received: 12 November 2025

Revised: 25 November 2025

Accepted: 10 December 2025

Рекомендоване цитування: Костенко Ю. О. Правові засади становлення та розвитку податкового комплаєнсу в Україні. *Економічна теорія та право*. 2025. №4 (63). С. 44–62. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-44>.

Suggested citation: Kostenko, Y. O. (2025). Pravovi zasady stanovlennia ta rozvytku podatkovoho komplaiensu v Ukraini [Legal Foundations for the Formation and Development of Tax Compliance in Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 44–62. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-44> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-63>

УДК: 347.73: 336.2: 336.225

К. Л. ПАВЛУНЕНКО

адвокатка, сертифікована аудиторка,
аспірантка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: katerin09@ukr.net
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-3308-280X>

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ¹

У статті розглядається проблема характеристики та класифікації інформаційно-аналітичної діяльності податкових органів. Зазначена проблема є актуальною у світлі неналежного правового регулювання цього питання та повноважень на рівні Податкового кодексу України. Авторка звертає увагу на те, що впровадження сучасних методів і підходів до контролю за діяльністю, характеристикою та класифікацією платників податків є очевидним кроком для забезпечення ефективної роботи податкових органів, проте з боку платників податків не є прозорим, чітким та визначеним механізмом. Зазначено, що в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності адаптації до міжнародних стандартів Україні важливо переглянути свої підходи до управління на всіх рівнях, від національного до місцевого в бік забезпечення дотримання таких принципів податкового законодавства, як законність, належне врядування, стабільність, рівність тощо. Зазначене зумовлює необхідність чіткого правового регулювання інформаційно-аналітичної діяльності податкових органів, використання зібраної інформації та покладення її в основу владних управлінських рішень.

Ключові слова: адміністрування податків і зборів, податкові органи, ризик-орієнтовний підхід, належне врядування, податкова реформа, євроінтеграція, принципи, управління, податкові спори, критерії ризиковості платників податків, податкові ризики.

¹ © Павлуненко К. Л., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. Нині Україна проходить важкий і тернистий шлях, вибудовуючи та захищаючи свої державні цінності й території. Безумовно, період воєнних дій є надто важким як для держави, так і для бізнесу. Початок широкомасштабного вторгнення ознаменувався в податковій політиці держави декларуванням збереження платників, стабілізації економіки та суспільного настрою в державі. Проте намагання зберегти необхідний рівень надходжень до бюджетів усіх рівнів та необхідність правового регулювання режиму «очікування» у бізнесу початку 2022 р. спричинило прийняття двадцяти восьми змін до Податкового кодексу України (далі – ПК України) протягом періоду березень – грудень 2022 р.

Зазначена хаотичність у різких змінах правил у податковому законодавстві, за нашими спостереженнями, навряд чи є доцільною для держави, адже вона обумовлює численні податкові спори, пов'язані, також із різним тлумаченням нових норм та строків набуття ними чинності. Проте аналіз судових рішень дозволяє констатувати, що станом на другу половину 2024 р. спори, предметом яких є інформаційно-аналітична діяльність податкових органів, а саме – її результат у вигляді прийняття рішення про реєстрацію податкових накладних / розрахунків коригування та віднесення платника податків до певної категорії ризиковості здійснення діяльності за критерієм ризиковості платника податку на додану вартість (далі – ПДВ) на основі наявної в Державній податковій служби (далі – ДПС) податкової інформації, займали ще досить велику частину в загальному обсязі податкових спорів.

Так, у Звіті Рахункової палати про результати аудиту ефективності органів ДПС на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків», затвердженому 22 жовтня 2024 р., вказано: упродовж 2021–2023 рр. та I півріччя 2024 р. було зупинено реєстрацію 7,7 млн податкових накладних / розрахунків коригування (ПН / РК) на суму ПДВ 144,1 млрд грн. Із цієї кількості 23,4 % (на 39,2 млрд грн ПДВ) зупинено за критерієм ризиковості платника ПДВ на основі наявної у ДПС податкової інформації, що визначає ризиковість здійснення таким платником господарської операції [1].

Наступним кроком стало прийняття Порядку реалізації експериментального проєкту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 854 (далі – Порядок) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем інформаційно-аналітичної діяльності контролюючих органів, а також у цілому

функціонування податкових органів займалися численні правники, зокрема: Ю. О. Костенко (Yu. O. Kostenko) [3], А. М. Котенко (A. M. Kotenko) [4; 5], М. П. Кучерявенко (M. P. Kucheriavenko) [6], О. О. Мамалуй (O. O. Mamalui) [7], Н. А. Маринів (N. A. Maryniv) [8], О. М. Чудак (O. M. Chudak) [9] та ін. Однак наведені та інші фактори вимагають подальшого належного наукового аналізу. Наукові дослідження можуть надати цінну інформацію про те, яким чином найкраще запровадити механізми інформаційно-аналітичної діяльності податкових органів задля їхньої прозорості та зрозумілості для платників податків та, отже, ефективного їх застосування.

Формулювання цілей. Метою цієї публікації є комплексне, всебічне дослідження правових основ та сучасних підходів інформаційно-аналітичної діяльності податкових органів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки закріплені в Порядку дії є реалізацією експериментального проєкту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС (далі – експериментальний проєкт), а також упровадження нових підходів до управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) (далі – податкові ризики) в ДПС та, як анонсовано українським Урядом, головна його мета – підвищення рівня дотримання податкових зобов'язань платниками податків і зменшення втручання податкових органів у діяльність бізнесу, варто переглянути результативність зазначених дій після першого року їхнього існування та, з урахуванням напрацювань і висновків науковців, вносити певні зміни для уникнення надто дискреційних повноважень податкової служби й відсутності розуміння процесів її інформаційно-аналітичної діяльності з боку платників податків.

ПК України [10] у п.п. 71.1 ст. 71 характеризує інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів як комплекс заходів, що координується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій.

Разом із тим у п. 7 розділу «Загальні питання» Порядку наведено такі дефініції: комплаєнс у податковій сфері – комплекс заходів, які здійснюються податковим органом у межах реалізації експериментального проєкту з метою сприяння добровільному дотриманню платниками податків вимог податкового законодавства, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи, за наявності підстав, у межах та спосіб, що визначені таким законодавством, шляхом управління податковими ризиками; оцінювання податкового ризику – безпосередній процес оцінювання впливу податко-

вого ризику платника податків на виконання обов'язків платника податків, зокрема його розрахунки з бюджетом [2].

Оскільки головним у цьому контексті є впровадження єдиних стандартів для визначення податкових ризиків, усі платники податків, підлягатимуть однаковим критеріям оцінки податковими органами. Ризики оцінюватимуться за чотирима основними напрямками: реєстрація, звітність, декларування та сплата податків, що цілком кореспондує з визначенням податкового обов'язку платника податків. Також ці чотири види комплаєнс-ризиків відповідають чотирьом основним видам, визначеним Організацією економічного співробітництва та розвитку і Міжнародним валютним фондом [11; 12]. За змістом самого Порядку, саме завдяки цьому забезпечується прозорість та передбачуваність для платників, зокрема для великого бізнесу, де господарські операції є складними і масштабними.

Проте варто звернути увагу на те, що вже в загальних положеннях Порядку підкреслено, що йдеться саме про реалізацію функцій контролюючих органів ДПС без залучення до процесу платника податків безпосередньо, рівно як і у визначенні понять «оцінка податкових ризиків» і «податковий ризик» підкреслено саме процес діяльності органів ДПС та відсутність безпосереднього залучення платника.

Відповідність цьому вектору можна прослідкувати і в незмінності норм ПК України. Так, у зв'язку із запровадженням системи оцінки податкових ризиків цей Кодекс було доповнено лише двома дефініціями: п.п. 14.1.221 п. 14.1 ст. 14 податковий ризик (комплаєнс-ризик) – як «ймовірність невиконання платником податків податкового обов'язку щодо взяття його на облік як платника податків, реєстрації платником окремих видів податків, подання (своєчасного подання) податкової звітності, декларування (повного декларування), сплати (своєчасної та повної сплати) платником податків податкових зобов'язань, інших податкових обов'язків, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи», а також п.п. 14.1.221-1 п. 14.1 ст. 14 «комплаєнс – система заходів та процедур, що здійснюються контролюючими органами, визначеними п.п. 41.1.1 п. 41.1 ст. 41 цього Кодексу, з метою підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших обов'язків платниками податків відповідно до вимог податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та зменшення ймовірності настання податкового ризику (комплаєнс-ризик)» [10]. Крім того, доповнень зазнала також ст. 20 щодо закріплення права податкових органів

здійснювати управління податковими ризиками в межах повноважень, визначених цим Кодексом [10].

Отже, сама система управління податковими ризиками визначена як частина бізнес-процесів, цілей, стратегії та діяльності саме органів ДПС, що передбачає безперервний, циклічний, інтерактивний, комплексний, цілісний процес управління, що здійснюється в ДПС на основі податкових ризиків. Зауважимо, що, власне, у ПК України, а саме в положеннях розділу «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів», використано виключно поняття податкової інформації та йдеться про сферу її використання. Тож, у цій частині доцільно буде звернутися до визначення та регулювання саме податкової інформації, яка на сьогодні відповідно до спеціального нормативно-правового акта, яким є ПК України, все ж таки є основою інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів, а її збирання – підґрунтям для інформаційно-аналітичної діяльності.

Зазначимо, що норми п. 14.1.171 ст. 14 ПК України мають відсильний характер із приводу визначення податкової інформації – а саме у значенні, визначеному Законом України «Про інформацію». У свою чергу відповідно до цього Закону податкова інформація – це сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності і необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому ПК України [13].

Однак податкова інформація перш за все – це інформація публічна. У ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначено публічну інформацію як відображену та задокументовану будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформацію, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [14].

Відповідно до п. 17.1.9 ст. 17 ПК України платник податків має право на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю [10]. Також п.п. 21.1.6 п. 21.1 ст. 21 ПК України встановлено, що посадові особи контролюючих органів зобов'язані не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи [Там само].

Щодо способу створення та використання податкової інформації Верховний Суд свого часу в постанові Пленуму «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 29 вересня 2016 р. № 10, зокрема в п. 9.1, роз'яснив, що «збереженість на матеріальних носіях як головна властивість інформації означає, що вона повинна бути викладена у письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі та зафіксована відповідно на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві... Із цієї властивості випливає, що на момент виникнення правовідносин щодо неї публічна інформація повинна бути заздалегідь готовим, зафіксованим продуктом діяльності» [15].

Тобто фактично можна висувати, що інформаційно-аналітична діяльність органів ДПС в цьому аспекті має чітко виражений матеріальний характер для мети її подальшого використання, такого як покладення в основу рішень органів ДПС. Проте треба звернути увагу при цьому на те, що, як було наголошено на початку статті, у загальних положеннях Порядку підкреслено, що йдеться саме про реалізацію функцій контролюючих органів ДПС без залучення до процесу платника податків безпосередньо, а під час аналізу правового регулювання податкової інформації та її використання вочевидь йдеться про підґрунтя для прийняття владних управлінських рішень, а тому наявна очевидна невідповідність.

Водночас держава гарантує збереженість податкової інформації: згідно зі ст. 11 і ст. 14 Закону України «Про захист персональних даних» не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди [16].

Відповідно до ст. 63.11 ПК України, контролюючі органи забезпечують достовірність даних про платників податків у Єдиному банку даних про платників податків – юридичних осіб та Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків, реєстрі платників податку на додану вартість, реєстрі неприбуткових організацій та інших реєстрах, що формуються та ведуться контролюючими органами згідно з цим Кодексом, їх захист від несанкціонованого доступу, оновлення, архівування та відновлення даних [10]. У свою чергу згідно з п. 63.12 ст. 63 ПК України інформація, що збирається, використовується та формується контролюючими органами у зв'язку з обліком платників податків, вноситься до інформаційних баз даних [Там само].

Таким чином, очевидним є те, що в цьому випадку можна констатувати про розгалужений підхід до функцій органів ДПС саме у сфері інформаційно-аналітичної діяльності та відсутність єдиного прозорого підходу як для

процесу збирання та обробки інформації, так і до наслідків її використання, що неминуче настають для платника.

Під час судових розглядів питань використання податкової інформації найбільш популярним та поширеним є висновок Верховного Суду щодо того, що податкова інформація, наявна в інформаційно-аналітичних базах щодо контрагентів платника податків як суб'єкта господарювання по ланцюгу постачання, має виключно інформативний характер і не є належним доказом неправомірності дій відповідного платника податків. Саме такий вердикт містить постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 2 квітня 2020 р. № 160/93/19 [17]. Щодо питання наслідків опрацювання податкової інформації Верховний Суд вважає: норми податкового законодавства України насправді не ставлять у пряму чи навіть опосередковану залежність достовірність даних податкового обліку платника податків від дотримання податкової дисципліни його контрагентами, себто не визнає «пряму» дію наявної податкової інформації [Там само].

До того ж платниками в цій категорії податкових спорів зазвичай ставиться питання про правомірність та достовірність самої податкової інформації, оскільки і органи, що її створює, і орган, що її використовує, один – ДРС України. Тож очевидною є проблема недосконалого законодавчого регулювання.

Проте на сьогодні вже йдеться саме про запровадження нових систем у роботі ДПС та безпосередньо про дії працівників ДПС як представників державного органу. Тому видається, що дії держави із запровадження таких нових підходів мають відповідати передусім принципу прозорості та відкритості, згідно з яким державні рішення мають прийматися та виконуватися відповідно до встановлених норм і правил задля того, щоб зробити більш застосовними ці процеси. І на додаток зауважимо, що на підставі наведеного аналізу можна стверджувати, що тезис «про реалізацію функцій контролюючих органів ДПС без залучення до процесу платника податків безпосередньо» є не точним, оскільки під час використання так чи інакше платник залучається до цього процесу.

Підкреслимо в цій частині, що інформація, яка не класифікується за чітко визначеними критеріями, має бути доступною для публічного ознайомлення відповідно до законодавства (наприклад із метою захисту конфіденційності чи забезпечення справедливості), а результати прийнятих рішень, реалізація політики та інша важлива інформація має надаватись платникам з метою забезпечення ефективного відстеження та сприяння діяльності контролюючих органів та належного виконання податкового обов'язку.

На жаль, станом на кінець жовтня 2025 р. не затверджено та не оприлюднено Положення про експертну комісію ДПС із застосування системи управління податковими ризиками; Порядок формування паспорта податкового ризику та опрацювання інформації, що міститься у ньому; Методику ідентифікації, аналізу та оцінювання ступеня податкових ризиків; Порядок здійснення процесів системи управління податковими ризиками.

Таким чином, на сьогодні можна констатувати фактичну відсутність належного регулювання визначення та ідентифікації податкових ризиків, проте початок використання комплаєнсу як системи заходів органами податкової служби очевидно розпочато. На сьогодні запровадження застосування оцінки ризиків можна проаналізувати та прослідкувати на прикладі вирішення податкових спорів із приводу розблокування податкових накладних та/або скасування присвоєння статусу ризиковості платника податків.

Слід нагадати, що перша спроба визначення оцінки ризиків платників має своє відображення в листі Державної фіскальної (на той момент) служби від 7 серпня 2019 р. за № 1962/99-99-29-01-01 «Критерії ризиковості платників податку» [18]. До речі, цей лист ще й дотепер є чинним і застосовується. У свою чергу щодо критеріїв ризиковості платників ПДВ діє окремий документ – постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1165 «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних», яка постійно зазнає змін, тобто трансформується, доповнюється [19]. На наш погляд, очевидна необхідність приведення таких розгалужених нормативно-правових актів до єдиного підходу, не кажучи вже про те, що встановлення критеріїв ризиковості таким правовим актом, як лист податкової служби, узагалі не видається легітимним.

У контексті вищезгаданих судових спорів аудитори Рахункової палати виявили, що впродовж 2021–2023 рр. та I півріччя 2024 р. податкові органи зупинили реєстрацію 7,7 млн ПН / РК на загальну суму ПДВ 144,1 млрд грн. Із загальної кількості таких податкових накладних 23,4 % (на 39,2 млрд грн ПДВ) було зупинено за критерієм ризиковості платника ПДВ на основі наявної в ДПС податкової інформації, що визначає ризиковість здійснення таким платником господарської операції. Варто зазначити, що при цьому в переліку ризикових перебували в середньому близько 16 тис. платників податків із загальної кількості платників, але при цьому вони сплатили до державного бюджету 42,7 млрд грн податків і зборів [1].

Водночас, на думку аудиторів, критерій ризиковості є надто узагальненим, що надає податковій службі можливість використання занадто широких дискреційних повноважень комісіями, які приймають відповідні рішення. Основними факторами невідповідності, через які такі рішення було скасовано, є:

- недоведення податковим органом підстав для застосування критерію ризиковості платника ПДВ «наявної податкової інформації»;
- неврахування / неналежне врахування наданих платниками документів і письмових пояснень, яких відповідно до чинного законодавства було достатньо для прийняття рішень про реєстрацію ПН / РК [1].

За період 2021–2023 рр. та I півріччя 2024 р. показовими є результати оскарження означених вище рішень: так, в адміністративному порядку лише 27 % рішень (на 34,5 млрд грн) було задоволено на користь платників податків центральним податковим органом, на противагу 75 % (127,5 млрд грн), що задоволені адміністративними судами [Там само].

Висновки. Отже, сформулюймо основні висновки і рекомендації. По-перше, щодо механізмів визначення ризиковості платників податків та відповідно блокування діяльності платників ПДВ, а також у процесі блокування податкових накладних, потребують удосконалення показники контрольно-перевірочної роботи на регіональному рівні та критерії їхніх оцінювання та підтвердження на центральному рівні.

По-друге, запровадження новітньої системи податкового комплаєнсу потребує розроблення якісних нормативно-правових актів, які закріплять прозорі й відкриті механізми визначення та присвоєння статусів ризиковості платникам податків, запровадять конкретні механізми оскарження негативних рішень податкової й передбачать належні запобіжники зловживанню дискреційними повноваженнями з боку податкових органів.

У цьому контексті варто врахувати, що Конституційний суд Рішенням Другого сенату від 7 квітня 2021 р. № 1-р(П)/2021 підкреслив, що принцип правомірних (легітимних) очікувань є складовим елементом загального принципу юридичної визначеності та виражає ідею, що «органи публічної влади повинні не лише додержуватися приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [у особи] очікувань. Згідно з доктриною легітимних очікувань – ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх легітимних очікувань» [спеціальне Дослідження Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) «Мірило правовладдя» CDL-AD(2016)007, п. II.B.5.61] [20]. Принцип належного врядування має посідати чільне місце у функціонуванні

органів державної влади. Упровадження моделі «належного (доброго) врядування» (Good Governance) спрямовано на комплексне реформування всієї сфери публічного управління в напрямку демократизації та впровадження міжнародних стандартів управлінської практики. Це включає в себе забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності в діяльності державних органів [21].

Тож нормативне регулювання діяльності податкових органів не можна на сьогодні вважати належним і достатнім. Ілюстрацією цього є співвідношення вирішення податкових спорів із платниками податків, де перевага станом на II півріччя 2024 р. належить не органам ДПС, а тому податкові надходження, сплачені за рішеннями судів, поступово зменшуються: 1,3 млрд грн у 2021 р., 0,8 млрд грн – у 2022 р., 0,5 млрд грн 2023 р. Проте за цей же період органи ДПС сплатили 800 млн грн судового збору за розгляд поданих ними позовів [1].

На сьогодні положення Порядку реалізації експериментального проєкту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС є надто розлогими та загальними, а сам Порядок передбачає розроблення ДПС і Міністерством фінансів України цілого пакета документів. Доцільним видається розроблення та прийняття цих документів за участі науковців і практиків, зокрема за реальною участю асоціацій (об'єднань) платників податків, бізнес-асоціацій, громадських організацій, представників науково-експертного середовища тощо. Варто при цьому використати матеріали, розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку й Міжнародним валютним фондом, бо протягом останніх десятиліть ними була розроблена ціла низка методологічних та роз'яснювальних документів, присвячених саме впровадженню податкового комплаєнсу податковими службами. Такі документи було розроблено з урахуванням та запровадженням найкращого досвіду країн, які впроваджували податковий комплаєнс у своїй діяльності, який може бути та має бути враховано під час запровадження таких механізмів в Україні.

Очевидним є те, що в разі запровадження непрозорих та незрозумілих механізмів податкова система загалом учергове покаже свою неефективність, а кількість судових суперечок із податковими органами лише збільшиться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків» / Рахункова палата. 25.10.2024. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2204> (дата звернення: 11.11.2025).

2. Порядок реалізації експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі : затв. пост. КМ України від 25.07.2024 № 854. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-п> (дата звернення: 11.11.2025).
3. Костенко Ю. О. Податковий контроль як складова податкового адміністрування: трансформації сучасності. *Журнал Східноєвропейського права*. 2025. № 139. С. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.138.8>.
4. Котенко А., Бондаренко І., Кучерявенко М., Заверуха О. Порівняння інструментів податкового контролю в Україні з окремими європейськими країнами. *European Taxation*. 2023. № 10 (63). URL: <https://www.ibfd.org/shop/journal/comparison-tax-compliance-tools-ukraine-select-european-countries>. DOI: <https://doi.org/10.59403/25j8rah>.
5. Dmytryk Olga O., Kotenko Artem M., Tokarieva Kateryna O. Application of Administrative Procedures in Tax Law as a Means of Unloading the Judicial System. *Теорія і практика правозастосування*. 2024. № 1 (25). С. 120–140. DOI: [https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.1\(25\).306674](https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.1(25).306674).
6. Кучерявенко М. П. Податкові процедури: правова природа та класифікація : монографія. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 460 с.
7. Мамалуй О. О. До питання визначення матеріальних та процесуальних особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів. *Право та державне управління*. 2020. № 1, т. 1. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.15>.
8. Маринів Н. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення контролюючих органів: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 12. С. 466–471. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/113>.
9. Чудак О. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів та його цифрова трансформація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 757–761. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/184>.
10. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 11.11.2025).
11. Compliance Risk Management, Managing and Improving Compliance». Forum on Tax Administration Compliance Sub-group. Centre for tax policy and administration. 2004. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/compliance-risk-management-managing-and-improving-tax-compliance.pdf> (дата звернення: 11.11.2025).
12. Betts S. Revenue Administration: Compliance Risk Management Framework to Drive Revenue Performance. TNM/2022/005. International Monetary Fund. 22.05.2022. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/tnm/2022/english/tnmea2022005.pdf> (дата звернення: 11.11.2025).
13. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 11.11.2025).
14. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 11.11.2025).

15. Постанова Пленуму Верховного суду «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 29.09.2016 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16> (дата звернення: 11.11.2025).
16. Про захист персональних даних : Закон України від 06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 11.11.2025).
17. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 2.04.2020 № 160/93/19. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/88575619> (дата звернення: 11.11.2025).
18. Критерії ризиковості платників податку : лист Державної фіскальної служби України від 07.08.2019 № 1962/99-99-29-01-01. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1962872-19> (дата звернення: 11.11.2025).
19. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних : постанова КМУ від 11.12.2019 № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF> (дата звернення: 11.11.2025).
20. Рішення Конституційного суду від 07.04.2021 № 1-р(П)/2021 у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21> (дата звернення: 11.11.2025).
21. Павлуненко К. Правова природа податкової інформації та її оцінка у податкових спорах / Верховний Суд України. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_present/2022_07_04_Pavlynenko.pdf.

REFERENCES

1. Accounting Chamber of Ukraine. (2024). Report on the results of the audit of efficiency “Appeal of decisions of the State Tax Service: Impact on the economic activity of taxpayers”. <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2204> [in Ukrainian].
2. Poriadok realizatsii eksperymentalnoho proiektu shchodo funktsionuvannia systemy upravlinnia podatkovymu ryzykamy (komplaiens-ryzykamy) v Derzhavnii podatkovii sluzhbi: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 lypnia 2024 roku № 854 [Procedure for the implementation of the experimental project on the functioning of the tax risk (compliance risk) management system within the State Tax Service: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 25, 2024 No. 854]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
3. Kostenko, Y. O. (2025). Tax control as a component of tax administration: Contemporary transformations. *Journal of Eastern European Law*, (139), 68–76. <https://doi.org/10.71404/2409-6415.138.8> [in Ukrainian].
4. Kotenko, A., Bondarenko, I., Kucheriavenko, M., & Zaverukha, O. (2023). Comparison of tax control instruments in Ukraine with selected European countries. *European Taxation*, 10(63). <https://doi.org/10.59403/25j8rah> [in Ukrainian].

5. Dmytryk, O. O., Kotenko, A. M., & Tokarieva, K. O. (2024). Application of administrative procedures in tax law as a means of unloading the judicial system. *Theory and Practice of Law Application*, 1(25), 120–140. [https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.1\(25\).306674](https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.1(25).306674) [in Ukrainian].
6. Kucheriavenko, M. P. (2009). Tax procedures: Legal nature and classification [Monograph]. Kyiv: Alerta; KNT; TsUL. [in Ukrainian].
7. Mamalui, O. O. (2020). On the issue of defining material and procedural features of information and analytical support of controlling bodies. *Law and Public Administration*, 1(1), 99–103. <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.15> [in Ukrainian].
8. Maryniv, N. A. (2022). Information and analytical support of controlling bodies: Theoretical and practical aspects. *Legal Electronic Journal*, (12), 466–471. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/113> [in Ukrainian].
9. Chudak, O. M. (2023). Information and analytical support of the activities of controlling bodies and its digital transformation. *Legal Scientific Electronic Journal*, (11), 757–761. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/184> [in Ukrainian].
10. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2004). Compliance risk management: Managing and improving tax compliance. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/compliance-risk-management-managing-and-improving-tax-compliance.pdf>
12. International Monetary Fund. (2022, May 22). Revenue administration: Compliance risk management framework to drive revenue performance (TNM/2022/005). <https://www.imf.org/-/media/files/publications/tnm/2022/english/tnmea2022005.pdf>
13. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII [On information: Law of Ukraine of October 2, 1992 No. 2657-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
14. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 roku № 2939-VI [On access to public information: Law of Ukraine of January 13, 2011 No. 2939-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> [in Ukrainian].
15. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy “Pro praktyku zastosuvannya administratyvnykh sudamy zakonodavstva pro dostup do publichnoi informatsii” vid 29 veresnia 2016 roku № 10 [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine “On judicial practice in applying legislation on access to public information” of September 29, 2016 No. 10]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16> [in Ukrainian].
16. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 1 chervnia 2010 roku № 2297-VI [On personal data protection: Law of Ukraine of June 1, 2010 No. 2297-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> [in Ukrainian].
17. Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 2 kvitnia 2020 roku u spravi № 160/93/19 [Decision of the Cassation Administrative Court of the Supreme Court of April 2, 2020 in case No. 160/93/19]. <https://zakononline.ua/court-decisions/show/88575619> [in Ukrainian].

18. State Fiscal Service of Ukraine. (2019, August 7). Letter No. 1962/99-99-29-01-01 “Kryterii ryzykovosti platnykiv podatku”. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1962872-19>
19. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan zupynennia reiestratsii podatkovoi nakladnoi / rozrakhunku koryhuvannia v Yedynomu reiestri podatkovykh nakladnykh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 hrudnia 2019 roku № 1165 [On approval of procedures on suspension of registration of tax invoices / adjustment calculations in the Unified Register of Tax Invoices: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 11, 2019 No. 1165]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
20. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 7 kvitnia 2021 roku № 1-r(II)/2021 u spravi za konstytutsiinouiu skarhoiu hromadianyna Ukrainy Diachenka Oleksandra Mykolaiovycha ta inshykh hromadian Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) pidpunktu 13 punktu 4 rozdil I Zakonu Ukrainy “Pro vniesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy” vid 28 hrudnia 2014 roku № 76-VIII [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of April 7, 2021 No. 1-r(II)/2021 in the case on the constitutional complaint of citizen of Ukraine Oleksandr Mykolaiovych Diachenko and other citizens of Ukraine concerning the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of subparagraph 13 of paragraph 4 of Section I of the Law of Ukraine “On amendments and recognition as invalid of certain legislative acts of Ukraine” of December 28, 2014 No. 76-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21> [in Ukrainian].
21. Pavlunenko, K. (2022). Legal nature of tax information and its assessment in tax disputes [Presentation]. Supreme Court of Ukraine. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_04_Pavlynenko.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 14.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 20.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 20.11.2025

K. L. PAVLUNENKO

Attorney, certified auditor, postgraduate student of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

CHARACTERISTICS OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF THE BODIES OF THE STATE TAX SERVICE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THEIR CONTROL FUNCTION

Problem setting. The article addresses the problem of defining the characteristics and classification of the information and analytical activities of tax authorities. This issue

remains particularly relevant in view of the insufficient legal regulation of such activities and the scope of powers vested in tax authorities at the level of the Tax Code of Ukraine.

Recent research and publication analysis. Issues related to the functioning of tax authorities and their information and analytical activities have been studied by Ukrainian scholars, including Yu. O. Kostenko, A. M. Kotenko, M. P. Kucheriavenko, O. O. Mamalui, N. A. Maryniv, and others. However, despite the existing research, the legal nature, limits, and consequences of information and analytical activities of tax authorities in the context of tax compliance and risk management require further comprehensive analysis.

Paper objective. The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the legal foundations and modern approaches to the information and analytical activities of tax authorities in Ukraine, as well as to identify key problems related to the use of tax information in the implementation of their control function.

Paper main body. The author emphasizes that the introduction of modern methods and approaches to controlling activities, as well as to the characterization and classification of taxpayers, constitutes an essential step toward ensuring the effective functioning of tax authorities; however, from the perspective of taxpayers, these mechanisms remain insufficiently transparent, clear, and predictable.

It is noted that, in the context of European integration processes and the need to adapt to international standards, Ukraine must reconsider its approaches to governance at all levels, from national to local, with a view to ensuring compliance with fundamental principles of tax law, including legality, good governance, stability, and equality. This, in turn, necessitates the establishment of clear legal regulation of the information and analytical activities of tax authorities, the proper use of collected information, and its incorporation as a basis for authoritative administrative decision-making.

Conclusions. At present, the provisions of the Procedure for Implementing the Pilot Project on the Functioning of the Tax Risk Management System (Compliance Risks) within the State Tax Service are overly extensive and general. Moreover, the Procedure foresees the development by the STS and the Ministry of Finance of Ukraine of an entire package of documents. It appears advisable to develop and adopt these documents with the involvement of both scholars and practitioners, including the genuine participation of taxpayer associations (unions), business associations, non-governmental organizations, and representatives of the scientific-expert community. It is also recommended to utilize materials developed by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) and the International Monetary Fund (IMF), as over the past decades they have produced numerous methodological and explanatory documents specifically dedicated to the implementation of tax compliance by tax authorities. These documents were prepared taking into account and incorporating the best practices of countries that have successfully implemented tax compliance mechanisms, which should be considered during the introduction of such mechanisms in Ukraine.

It is evident that the introduction of opaque and unclear mechanisms will once again demonstrate the inefficiency of the tax system as a whole, while the number of legal disputes with tax authorities is likely to increase further.

Short abstract for an article

Abstract. The article considers the problem of characterizing and classifying the information and analytical activities of tax authorities. This problem is relevant in the world of inadequate legal regulation of this issue and powers at the level of the Tax Code of Ukraine. The author draws attention to the fact that the introduction of modern methods and approaches to control over the activities, characteristics and classification of taxpayers is an obvious step to ensure the effective work of tax authorities, but from the taxpayers' side it is not a transparent, clear and defined mechanism. It is noted that in the context of European integration processes and the need to adapt to international standards, it is important for Ukraine to review its approaches to management at all levels, from national to local, in order to ensure compliance with such principles of tax legislation as legality, good governance, stability, equality, etc. This necessitates the need for clear legal regulation of the information and analytical activities of tax authorities, the use of collected information and its use as the basis for government management decisions.

Keywords: tax administration, tax authorities, risk-based approach, good governance, tax reform, European integration, principles, governance, tax disputes, criteria for assessing taxpayer risk, tax risks

Article details:

Received: 14 November 2025

Revised: 20 November 2025

Accepted: 20 November 2025

Рекомендоване цитування: Павлуненко К. Л. Характеристика інформаційно-аналітичної діяльності органів Державної податкової служби України в контексті реалізації їх контрольної функції. *Економічна теорія та право*. 2025. №4 (63). С. 63–78. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-63>.

Suggested citation: Pavlunenko, K. L. (2025). Kharakterystyka informatsiino-analitychnoi diialnosti orhaniv Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy v konteksti realizatsii yikh kontrolnoi funktsii [Characteristics of the information and analytical activities of the bodies of the State Tax Service of Ukraine in the context of implementing their control function]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 63–78. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-63> [in Ukrainian].

АНАЛІТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-79>
УДК 347.73: 336.22

О. О. ДМИТРИК

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена діячка науки і техніки України,
завідувачка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: o.o.dmytryk@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5469-3867>

М. І. ДАМІРЧИЄВ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: m.i.damirchyuev@nlu.edu.ua
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-9734-7988>

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПОДАТКОВО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ¹

У статті досліджено проблему забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері податково-правового регулювання в контексті новітньої судової прак-

¹ © Дмитрик О. О., Дамірчійєв М. І., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

тики Верховного Суду, зокрема постанови від 26 лютого 2025 р. у справі № 200/4768/23. Здійснено комплексний аналіз підходу Суду до тлумачення перехідних положень Податкового кодексу України, які регулюють особливості застосування податково-правових норм в умовах дії спеціальних правових режимів (карантинного і воєнного мораторію). Показано, що Верховний Суд, виходячи з формального підходу, позначає пріоритет публічного (фіскального) інтересу, оминаючи значення принципів правової визначеності, легітимних очікувань платника, пропорційності та презумпції правомірності його рішень. Особливу увагу приділено питанню розподілу тягара доказування в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що запропонований судом підхід трансформує перехідні податкові норми з інструментів реального пом'якшення відповідальності у формальні конструкції.

Ключові слова: правовий режим, фінансова відповідальність; вина; правова визначеність; правомірні очікування; пропорційність; справедливий баланс; тягар доказування; форс-мажор; тлумачення податкових норм; практика Верховного Суду; захист прав платника податків.

Постановка проблеми. Забезпечення балансу приватних і публічних інтересів як у цілому у фінансово-правовому регулюванні, так і, зокрема, у податково-правовому вважається однією з ключових засад сучасного фінансового права. Такий баланс із позицій як доктрини фінансового права, так і практики Європейського суду з прав людини, що склалася при вирішенні справ про втручання у мирне володіння майном [1–3], передбачає, що держава, реалізуючи фіскальну політику і виходячи перш за все з публічного (фіскального) інтересу стосовно потреби в забезпеченні надходжень до бюджетів, зобов'язана встановлювати і застосовувати податково-правові норми у спосіб, який не створює для платників надмірного або непередбачуваного тягара. Це своєю чергою має виконуватися з урахуванням гарантованих прав платників податків, принципів правової визначеності, пропорційності, справедливості оподаткування, правомірних очікувань, правомірності дій платника податків. Особливої актуальності позначена тематика набуває в умовах дії надзвичайних правових режимів, яким є правовий режим воєнного стану, коли баланс між приватними і публічними інтересами фактично порушується через запровадження певних обмежень, посилення потреби держави у фінансових ресурсах, а також шляхом виникнення об'єктивних обмежень у можливостях платників податків належним чином виконувати податкові обов'язки.

За останнє десятиріччя перед Україною поставали значні виклики, пов'язані з необхідністю долати наслідки COVID-19, а зараз – відстоювати свою незалежність, здійснюючи відсіч збройній агресії рф, що вимагало прийняття відповідних нормативно-правових актів, якими запроваджувалися спеціальні

правові режими реалізації різного роду фінансових правовідносин. У контексті функціонування податкової системи України одночасно, починаючи з 2022 р., діяли два режими регулювання, відмінні від загальної системи оподаткування: 1) карантинний, спрямований на мінімізацію негативних економічних наслідків COVID-19; 2) воєнний, покликаний реагувати на обставини широкомасштабної агресії. Водночас правовим підґрунтям цих двох режимів були численні зміни до Податкового кодексу України (далі – ПК України), які стосувалися запровадження норм щодо звільнення від відповідальності платників податків або пом'якшення в застосуванні фінансових санкцій і не мали системного характеру. Тож у підсумку в ПК України відсутній чіткий механізм узгодження їх між собою, що створює підґрунтя для неоднозначного тлумачення і застосування.

Тож **метою** цієї статті є аналіз підходів щодо забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у податково-правовому регулюванні, викладених у судових рішеннях під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позначимо, що окреслена тематика не є новою для українського наукового дискурсу. Так, до її розгляду вдавалися такі правники, як О. Гречанюк (O. Hrechaniuk) [4], Ю. О. Костенко (Yu. O. Kostenko) [5], А. М. Котенко (A. M. Kotenko) [6], А. Р. Манукян (A. R. Manukian) [7], Н. А. Маринів (N. A. Maryniv) [8], К. Л. Павлуненко (K. L. Pavlunenko) [9], О. І. Гуменюк (O. I. Humeniuk) [10], Ю. В. Циганок (Yu. V. Tsyhanok) [11] та ін. Водночас в умовах сьогодення вона набуває особливої актуальності та потребує додаткової уваги.

Методологічну основу дослідження становить застосування в єдності формально-юридичного, системно-структурного та аксіологічного підходів. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу змісту перехідних положень ПК України, а також для реконструкції логіки застосування їх у судових рішеннях різних інстанцій. Системно-структурний метод став у нагоді при з'ясуванні спеціальних режимів оподаткування (карантинного й воєнного) у загальній системі податково-правового регулювання та взаємодії відповідних норм із загальними приписами про строки реєстрації податкових накладних і застосування фінансових санкцій. Аксіологічний метод зумовив звернення до принципів податкового права (законні очікування, правова визначеність, пропорційність, презумпція правомірності рішень платника податків) та до сформованої Європейським судом з прав людини доктрини справедливого балансу між публічним і приватним інтересами у справах щодо втручання у майнові права платників податків. Саме через призму цих принципів здійснюється аналіз правових позицій Верховного Суду, що

дозволяє окреслити загальні тенденції в сучасній податково-правовій доктрині й судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Верховним Судом 26 лютого 2025 р. була прийнята постанова у справі № 200/4768/23 (далі – Постанова ВС від 26.02.2025) [12], якою касаційну скаргу Приватного акціонерного товариства по газопостачанню та газифікації «Донецькоблгаз» (далі – позивач) залишено без задоволення, а постанову Першого апеляційного адміністративного суду від 15 квітня 2024 р. у справі № 200/4768/23 [13] залишено без змін.

Фактичні обставини справи № 200/4768/23

Посадовими особами Східного міжрегіонального управління Державної податкової служби по роботі з великими платниками податків (далі – контролюючий орган) була проведена камеральна перевірка позивача з питань своєчасності реєстрації податкових накладних та/або розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН), за результатами якої складений акт про результати перевірки [14].

Акт було складено у зв'язку зі встановленням порушень позивачем п. 201.10 ст. 201 ПК України в частині порушення граничних термінів реєстрації податкових накладних / розрахунків коригувань до податкових накладних в ЄРПН [Там само]. На основі акта про результати камеральної перевірки відповідачем складене податкове повідомлення – рішення про застосування до позивача штрафу в сумі 20 852 493 грн 24 коп. [Там само] (далі – ППР). У відповідь на отримане ППР позивач оскаржив останнє в адміністративному порядку до Державної податкової служби України, яку контролюючий орган залишив без задоволення, ППР без змін [Там само].

Одним із доказів у справі був лист Торговельно-промислової палати України від 28 лютого 2022 р. № 2024/02.0-7.1, яким військову агресію російської федерації проти України засвідчено як форс-мажорну обставину, що є надзвичайною, невідворотною та об'єктивною обставиною для суб'єктів господарської діяльності за окремими податковими зобов'язаннями, виконання яких настало згідно з приписами законодавства і виконання яких стало неможливим у встановлений термін унаслідок настання таких форс-мажорних обставин. До того ж Кіровоградською регіональною торговельно-промисловою палатою 30 грудня 2022 р. позивачу виданий сертифікат № 3500-22-2089, у якому також засвідчено настання форс-мажорної обставини [Там само].

Позивач звернувся з позовом до відповідача про визнання протиправним та скасування ППР. Позивач обґрунтовував свій позов тим, що ППР було винесене відповідачем із перевищенням своїх повноважень та не у спосіб, визначений чинним законодавством із питань оподаткування. При цьому позивач наголо-

сив, що воєнний стан і об'єктивна загроза здоров'ю та життю його працівників не дали змоги здійснювати належну господарську діяльність із першого дня повномасштабного вторгнення та відповідно дня введення воєнного стану. Тому такий стан речей не дозволив позивачу вчасно реєструвати податкові накладні в ЄРПН [14].

Позначимо, що в основу позиції позивача покладено три норми. По-перше, п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України, яким передбачено, що *«за порушення податкового законодавства, вчинені протягом періоду з 1 березня 2020 р. по останній календарний день місяця (включно), в якому завершується дія карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), штрафні санкції не застосовуються, крім санкцій за: порушення вимог до договорів довгострокового страхування життя чи договорів страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема страхування додаткової пенсії; відчуження майна, що перебуває у податковій заставі, без згоди контролюючого органу; порушення вимог законодавства в частині: обліку, виробництва, зберігання та транспортування пального, спирту етилового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; цільового використання пального, спирту етилового платниками податків; обладнання акцизних складів витратомірами-лічильниками та/або рівномірами-лічильниками; здійснення функцій, визначених законодавством у сфері виробництва і обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, пального; здійснення суб'єктами господарювання операцій з реалізації пального або спирту етилового без реєстрації таких суб'єктів платниками акцизного податку; порушення нарахування, декларування та сплати податку на додану вартість, акцизного податку, рентної плати»* [15].

По-друге, п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України. Зокрема, п. 89 підрозд. 2 розд. XX ПК України передбачено, що *«тимчасово, протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, в якому воєнний стан буде припинено або скасовано, реєстрація податкових накладних та/або розрахунків коригування до податкових накладних у ЄРПН здійснюється з урахуванням таких граничних строків:*

– для податкових накладних / розрахунків коригування до податкових накладних, складених з 1 по 15 календарний день (включно) календарного місяця, – до 5 календарного дня (включно) календарного місяця, наступного за місяцем, в якому вони складені;

– для податкових накладних / розрахунків коригування до податкових накладних, складених з 16 по останній календарний день (включно) календарного

місяця, – до 18 календарного дня (включно) календарного місяця, наступного за місяцем, в якому вони складені» [15].

У свою чергу п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України встановлено, що «тимчасово, протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, в якому воєнний стан буде припинено або скасовано, штраф за порушення платниками податку на додану вартість граничного строку, передбаченого пунктом 89 цього підрозділу для реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування до такої податкової накладної в ЄРПН, встановлюється у розмірі:

2 відсотки суми податку на додану вартість, зазначеної в таких податкових накладних / розрахунках коригування, – у разі порушення строку реєстрації до 15 календарних днів;

5 відсотків суми податку на додану вартість, зазначеної в таких податкових накладних / розрахунках коригування, – у разі порушення строку реєстрації від 16 до 30 календарних днів;

10 відсотків суми податку на додану вартість, зазначеної в таких податкових накладних / розрахунках коригування, – у разі порушення строку реєстрації від 31 до 60 календарних днів;

15 відсотків суми податку на додану вартість, зазначеної в таких податкових накладних / розрахунках коригування, – у разі порушення строку реєстрації від 61 до 365 календарних днів;

25 відсотків суми податку на додану вартість, зазначеної в таких податкових накладних / розрахунках коригування, – у разі порушення строку реєстрації на 366 і більше календарних днів» [15].

Аналізуючи вказані норми, позивач наголосив, що згідно з п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України штрафні санкції не застосовуються за порушення податкового законодавства в період з 1 березня 2020 р. до останнього календарного дня місяця (включно), у якому завершується дія карантину. Своєю чергою системний аналіз положень п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України дав підстави позивачу для таких висновків: а) вони регулюють відносини як щодо строків реєстрації податкових накладних, так і щодо розміру штрафних санкцій за несвоєчасну реєстрацію їх у період дії правового режиму воєнного стану; б) указані норми є спеціальними та за правовим принципом «*lex specialis derogat generali*» підлягають правозастосуванню до правовідносин, що виникли протягом дії воєнного стану, і відповідно мають зворотну дію в часі; в) названі норми мають зворотну дію в часі, бо пом'якшують відповідальність платника податків за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних в ЄРПН, обмежену саме строком дії воєнного стану та шість місяців після його завершення [14].

Відповідач, звісно, заперечив усі доводи позивача, вказавши, що ППР винесено в межах повноважень та у спосіб, визначений чинним законодавством, та наголосив на відсутності на дату складення акта перевірки заяви від позивача про відсутність можливості виконання податкових обов'язків [14].

Щодо покладених в основу позову норм відповідач зазначив, що так звана «ковідна норма», а саме п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України, не застосовується з 27 травня 2022 р. на період дії воєнного стану. А п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України діють із 16 січня 2023 р. та відповідно не поширюються на строки реєстрації та на розміри штрафів за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних, окреслених в ППР [Там само].

Щодо змісту рішення суду першої інстанції у справі № 200/4768/23

Суд першої інстанції задовольнив позов повністю, ППР визнав неправим та скасував [Там само]. Приймаючи таке рішення, суд серед інших застосовував вищезазнані три норми, зокрема «ковідну норму» та п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, якими передбачено зменшені граничні строки реєстрації податкових накладних та/або розрахунків коригування до податкових накладних у ЄРПН та зменшені розміри штрафів за порушення платниками зазначених граничних строків [Там само].

Щодо «ковідної норми» суд першої інстанції констатував, що перелік порушень податкового законодавства, за які контролюючим органом нараховуються штрафні санкції в період дії карантину на території України є вичерпним та не включає застосування штрафних санкцій за порушення граничних строків реєстрації податкових накладних у період з 1 березня 2020 р. і по останній календарний день місяця (включно), у якому завершується дія карантину [Там само]. При цьому суд наголосив, що «ковідна норма» не застосовується з огляду на встановлені особливості для справляння податків і зборів на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, внесені Законом України від 12 травня 2022 р. № 2260-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» [Там само].

Крім того, суд першої інстанції з огляду на встановлені особливості для справляння податків і зборів на період до припинення або скасування воєнного стану на території України наголосив на такому:

– у разі відсутності у платника податків можливості своєчасно, у тому числі, зареєструвати у відповідних реєстрах податкові накладні / розрахунки коригування, то такий звільняється від відповідальності з обов'язковим виконанням цього обов'язку протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні;

– у разі наявності у платника податків вказаної вище можливості такий платник звільняється від відповідальності за несвоєчасне його виконання за умови реєстрації податкових накладних / розрахунків коригування в ЄРПН, граничний термін реєстрації яких припадає на період з 24 лютого 2022 р. по 27 травня 2022 р. за умови їх реєстрації до 15 липня 2022 р.;

– відповідальність платників податків у разі виявлення порушень законодавства за результатами проведення перевірок поновлена з 27 травня 2022 р. [14].

Позначимо також позицію суду першої інстанції стосовно тлумачення п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України. Так, він вказав, що норми мали бути застосовані контролюючим органом з огляду на зменшені граничні строки реєстрації та зменшені розміри штрафів за порушення таких граничних строків [Там само]. Для обґрунтування позиції суд зазначив так: 1) окреслені норми мають зворотну дію в часі з огляду на пом'якшення відповідальності платників податків на період дії воєнного стану та пряму вказівку в законі про таку зворотну дію відповідної норми; 2) санкції (штрафи) за наслідками перевірок, які здійснюються контролюючими органами, застосовуються в розмірах, передбачених законом, чинним на день прийняття рішень щодо застосування таких, зокрема на день прийняття ППР – 6 червня 2023 р. [Там само].

Ураховуючи, що контролюючим органом сума штрафу позивача розрахована відповідно до п. 120-1.1 ст. 120 ПК України, а не відповідно до п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, суд вважає, що ППР винесене відповідачем із перевищенням повноважень та не у спосіб, визначений чинним законодавством із питань оподаткування [Там само].

Щодо змісту рішення суду апеляційної інстанції у справі № 200/4768/23

Суд апеляційної інстанції задовольнив апеляційну скаргу контролюючого органу, скасував рішення першої інстанції у справі № 200/4768/23 та відмовив у задоволенні вимог позивача. Приймаючи рішення суд апеляційної інстанції так само застосовував п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, якими передбачено зменшені граничні строки реєстрації податкових накладних та/або розрахунків коригування до податкових накладних у ЄРПН та зменшені розміри штрафів за порушення платниками зазначених граничних строків [13].

Але судом апеляційної інстанції ствердно зауважено, що розповсюджувати дію вищеназаних норм на правовідносини, які були припинені до прийняття таких положень є неможливим [Там само]. Таку позицію було обґрунтовано так:

1) Закон України «Про внесення змін до розділу XX «Прикінцеві положення» Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування» від 12

січня 2023 р. № 2876-IX (далі – Закон № 2876-IX) [16], який набрав чинності 8 лютого 2023 р., доповнив підрозд. 2 розд. XX ПК України п.п. 89 і 90, якими на період дії воєнного стану збільшені строки реєстрації в ЄРПН податкових накладних / розрахунків коригування та зменшені розміри штрафних санкцій за їхнє порушення;

2) указаний Закон, на думку суду, не містить прямої вказівки про надання його нормам зворотної дії в часі, а отже, його дія не розповсюджується на період до набрання ним чинності, тобто до 8 лютого 2023 р.;

3) відповідальність, встановлена п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, застосовується за порушення платниками граничного строку, визначеного п. 89 указанного розділу, тобто прямо пов'язана зі збільшеними строками реєстрації податкових накладних;

4) несвоєчасна реєстрація податкових накладних в ЄРПН є триваючим податковим правопорушенням, початком якого є наступний день за останнім днем реєстрації податкової накладної, а припиняється таке порушення в день фактичної реєстрації такої [13].

Тому, на думку суду апеляційної інстанції, зменшений розмір штрафних санкцій може бути застосований лише щодо податкових накладних, складених та зареєстрованих несвоєчасно після 8 лютого 2023 р. [Там само]. Така позиція підтверджується правовими позиціями Верховного Суду, викладеними в постанові від 30 січня 2024 р. у справі № 280/4484/23 [17] та в постанові від 6 лютого 2024 р. у справі № 160/10740/23 [18].

Оскільки податкові накладні зареєстровані позивачем з порушенням граничного строку до 8 лютого 2023 р., до яких застосовуються штрафи за п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України, та з порушенням такого строку після 8 лютого 2023 р., до яких застосовуються штрафи за п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, то суд апеляційної інстанції вважає, що ППР є правомірним та таким, що відповідає нормам чинного законодавства [13].

Щодо змісту Постанови ВС від 26.02.2025 у справі № 200/4768/23

Як вказувалося на початку, Верховний Суд як суд касаційної інстанції у справі № 200/4768/23 [12] залишив без задоволення касаційну скаргу позивача, а постанову Першого апеляційного адміністративного суду від 15 квітня 2024 р. у справі № 200/4768/23 [13] залишив без змін.

Зокрема, у Постанові ВС від 26.02.2025 Суд розділив свою правову позицію на дві частини та акцентував на згаданих вище нормах права, а саме: п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України («ковідна норма», або норма про мораторій на застосування штрафних санкцій) та п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України (щодо зменшених розмірів штрафних санкцій) [12].

Стосовно застосування норми п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України, якою було встановлено мораторій на застосування штрафних санкцій за порушення граничних строків реєстрації податкових накладних під час воєнного стану, Верховний Суд тлумачив її застосування у співвідношенні з підп. 69.1 п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПК України та навів наступні висновки.

По-перше, указані норми з 7 березня 2022 р. існували одночасно та визначали критерії звільнення від відповідальності за порушення, вчинені на час воєнного стану. Зокрема, п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України передбачав безумовне звільнення від відповідальності за вичерпний перелік порушень, у тому числі за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних в ЄРПН, вчинених у період з 1 березня 2020 р. по останній календарний день місяця (включно), у якому завершується дія карантину. Своєю чергою підп. 69.1 п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПК України з 7 березня 2022 р. звільняв від відповідальності за недотримання фактично всіх передбачених податковим законодавством обов'язків тих платників податків, які не мають можливості виконувати свої обов'язки у сфері оподаткування, але виконали їх до спливу шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні, а з 27 травня 2022 р. звільнення від відповідальності на підставі підп. 69.1 п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПК України було поставлено в залежність від підтвердження у визначеному законодавством порядку можливості чи неможливості виконання платником податків відповідного обов'язку, зокрема, щодо реєстрації у відповідному реєстрі податкових накладних [12].

По-друге, окресленим нормам був притаманний однаковий предмет регулювання з різницею в періодах застосування. При цьому різниця між ними була в суб'єктах, на яких поширено ці норми, та в умовах звільнення від відповідальності [Там само].

По-третє, зазначені норми мають тотожні диспозиції, але відрізняються гіпотезами. Зокрема, п. 52-1 застосовувався під час карантинного мораторію, тоді як підп. 69.1 застосовувався після запровадження воєнного стану [Там само].

По-четверте, існування вказаних норм паралельно включає потребу застосування їх залежно від законодавчо встановлених для кожної з них умов та обставин. Тому названі норми не конкурують одна з одною [Там само].

По-п'яте, з 27 травня 2022 р. внесено зміни, якими встановлено, що п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України на період дії воєнного, надзвичайного стану та/або на період дії карантину не застосовуються [Там само]. Указана правова позиція висловлена в постановках Верховного Суду від 30 січня 2024 р. у справі № 280/4484/23, від 6 лютого 2024 р. у справі № 160/10740/23.

По-шосте, відсутні підстави відступу від правового висновку, висловленого у вказаних вище постановках Верховного Суду, що обґрунтоване тим,

що механізм «ковідного» мораторію мав діяти до завершення карантину, але особливості оподаткування в умовах воєнного стану чітко передбачили, що з 27 травня 2022 р. такі вимоги під час воєнного стану не застосовуються [12].

По-сьоме, підп. 69.2 є однозначним та не передбачає множинного трактування та прямо стверджує припинення дії «ковідної норми». Тому у платників податків такий стан речей не міг створити жодних правомірних очікувань стосовно подальшого поширення «ковідного» мораторію в період з 27 травня 2022 р. та відповідно був відсутній простір для ухвалення рішень із різним правовим змістом, що характерно в ситуаціях колізії або неоднозначності норм [Там само].

По-восьме, формальне, але не фактичне виключення п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України все одно встановлювало припинення на період воєнного стану дії цього положення. Тому вказану норму не могло бути застосовано [Там само].

По-дев'яте, наведені висновки щодо змісту та дії п. 52-1 та п.п. 69.1, 69.2 п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПК України у своїй сукупності дали підстави висновувати: «...оскільки строк реєстрації спірних у цій справі податкових накладних настав вже після 27.05.2022 р., вони не підпадали під дію мораторію. Відповідно, позивач був правомірно притягнутий до відповідальності, а його посилання на п. 52-1 підрозділу 10 розділу XX ПК України як на підставу для звільнення від застосування штрафних санкцій у таких правовідносинах є неприйнятними» [Там само].

З метою ґрунтовного і системного аналізу позначимо також і висновки Верховного Суду стосовно оцінки доводів позивача щодо відсутності вини в його діях та наявності форс-мажорних обставин. Так, Суд констатував:

а) п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПК України передбачає конкретну підставу для невиконання податкових правил – об'єктивна нездатність дотримання їх [Там само];

б) несвоєчасна реєстрація податкових накладних в ЄРПН як податкове правопорушення є таким, що триває, і повторюваним. Дії позивача є в логічному конфлікті через те, що він здійснював господарську діяльність, мав змогу укладати та виконувати договори, проте не виконав належним чином свій податковий обов'язок. До того ж Верховний Суд наголосив, що з урахуванням проміжку часу, за який позивачем було вчинене податкові правопорушення, можливість позивача виконати свій податковий обов'язок була очевидною [Там само];

в) жодна правова норма, як висновує Верховний Суд, не повинна тлумачитися як така, що дозволяє умисно вчиняти правопорушення, при цьому не ставлячи в залежність від наявності конкретних фактичних обставин, які б могли обґрунтувати неможливість дотримання правила поведінки [Там само];

г) діяння позивача, як вказав Верховний Суд, є винним з огляду на таке: 1) на момент вчинення діяння платник податків діяв свідомо та керувався нормами права, чинними у відповідному темпоральному проміжку; 2) позивач був зобов'язаний здійснити реєстрацію податкових накладних у встановлені законодавством строки; 3) позивач усвідомлював протиправний характер свого діяння та його наслідків відповідно до змісту правових норм, що діяли на момент вчинення правопорушення; 4) норми щодо зупинення дії «ковідного» мораторію не викликають можливості іншого тлумачення; 5) позивач у відповідному часовому проміжку мав можливість для дотримання правил та норм податкового законодавства [12];

д) щодо наявності форс-мажорної обставини, підтвердженої сертифікатом Торговельно-промислової палати, Верховний Суд виснував: «...наявність сертифікату Торгово-промислової палати у спірних правовідносинах не може бути єдиною і беззаперечною обставиною для звільнення платника податків від відповідальності, а такий сертифікат має оцінюватися у сукупності з іншими обставинами, які підтверджують або спростовують позицію контролюючого органу про фактичну можливість позивача виконати свій податковий обов'язок вчасно» [Там само];

е) Верховний Суд у досліджуваній справі в черговий раз наголосив: «... має встановлюватися (доводитися) вплив обставин непереборної сили, за-свідчених відповідними сертифікатами ТПП України, на неможливість платника податку належним чином виконувати свої зобов'язання і на зміну його економічного стану цими форс-мажорними обставинами... Ці фактори мають перебувати у причинно-наслідковому зв'язку» [Там само]. Указана правова позиція викладена в постановках Верховного Суду від 19 серпня 2022 р. у справі № 818/2429/18 [19], від 17 червня 2020 р. у справі № 812/677/1 [20], від 3 вересня 2019 р. у справі № 805/1087/16 [21];

є) аналізуючи фактичні обставини справи, норми та правила податкового законодавства, якими врегульовані відповідні відносини, Верховний Суд констатував: 1) платник податків фактично здійснював господарську діяльність протягом усього спірного періоду; 2) указане свідчить, що він мав реальну можливість належним чином виконувати свій податковий обов'язок, але з власних суб'єктивних причин цього не зробив; 3) за окреслених обставин причинно-наслідковий зв'язок між задекларованими форс-мажорними обставинами та неможливістю своєчасної реєстрації податкових накладних не підтверджено; 5) своєю чергою фактична та реальна неможливість позивача виконати свій податковий обов'язок щодо своєчасної реєстрації податкових накладних із доказів у справі не прослідковується [12].

Стосовно часових меж застосування норми, передбаченої п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, якою встановлено зменшені розміри штрафних санкцій, перед Верховним Судом постало питання [12]: чи можуть зменшені розміри штрафних санкцій застосовуватися до правопорушень, що були вчинені до набрання чинності вказаною нормою, але податкове повідомлення-рішення прийняте вже після її вступу в дію? Відповідаючи на вказане, Верховний Суд співвідносить такі норми податкового законодавства:

по-перше, п. 201.10 ст. 201, п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України, якими встановлено обов'язок, строки реєстрації податкових накладних в ЄРПН та відповідальність за порушення вказаних строків (розміри штрафів) відповідно, та п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, якими встановлено строки реєстрації податкових накладних в ЄРПН та штрафи за несвоєчасну реєстрацію таких тимчасово, протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, у якому воєнний стан буде припинено або скасовано;

по-друге, п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, яким встановлено зменшені розміри штрафних санкцій на відповідний період, та п. 11 підрозд. 10 розд. XX ПК України, яким передбачено застосування штрафів за наслідками перевірок у розмірах, передбачених законом, чинним на день прийняття рішень щодо їхнього застосування.

Стосовно першого співвідношення Суд навів такі висновки:

1) норми, передбачені п. 201.10 ст. 201, п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України, перебувають у нерозривній єдності, мають взаємно відсильні норми одна на одну. Інакше кажучи, якщо перевищено строк реєстрації, визначений п. 201.10, то штрафи застосовуються в розмірах, передбачених п. 120-1.1;

2) норми п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України також перебувають у нерозривній єдності, мають взаємні відсильні норми. До того ж п. 90 передбачає окремий склад податкового правопорушення у зв'язку з тим, що фінансова відповідальність визначається ним за порушення строків, визначених п. 89, який не є тотожним за своїм темпоральним змістом приписам п. 201.10;

3) закон, яким встановлені п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, не визначив прямо, що його приписи поширюють свою дію на відносини, що виникли до набрання ним чинності, а також не містить застережень, що його положення скасовують чи призупиняють дію положень п. 201.10 ст. 201 та п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України на період усього воєнного часу;

4) з огляду на попередні висновки Верховний Суд юридичну дію співвіднесених норм за темпоральним критерієм поділив на такі періоди: 1) перший період – до воєнного стану, а також період воєнного стану до 8 лютого

2023 р. (до набрання чинності Законом № 2876-IX [16]); 2) другий період – з 8 лютого 2023 р. (після набрання чинності Законом № 2876-IX [16]) та до закінчення шести місяців після припинення / скасування воєнного стану; 3) третій період – після шести місяців після припинення / скасування воєнного стану [12];

5) визначивши три періоди, Верховний Суд виснував, що *в першому періоді* застосовуються норми п. 201.10 ст. 201 та п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України; *у другому періоді* – п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України; *у третьому періоді* – п. 201.10 ст. 201 та п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України.

6) щодо зворотної дії в часі п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України Верховний Суд виснував, що про неї можна було б говорити тільки в таких випадках, які стосовно вказаної норми відсутні:

«... – якщо б це нормативне положення (п. 90) мало відношення до п. 201.10 ст. 201 ПК України (тобто якщо б новий припис податкового законодавства санкційного характеру прямо визначав, що він пом’якшує відповідальність за недотримання строків, які закріплені у п. 201.10 ст. 201 ПК України);

– якщо б нові положення податкового законодавства вносили зміни до п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України, при цьому не змінюючи процедурні положення виконання податкового обов’язку з реєстрації податкових накладних (в частині граничних строків);

– якщо б нові положення податкового законодавства прямо передбачали, що їх дія поширюється на відносини, що виникли до моменту набрання ними чинності» [12];

7) щодо правового механізму порівнянних норм Верховний Суд виснував, що п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України визначає відповідальність за недотримання процедурних положень п. 89 цього підрозділу, тоді як п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України визначає відповідальність за порушення процедурних вимог п. 201.10 ст. 201 ПК України. Тому санкційні норми, що діяли «до» та «після» набрання чинності Законом № 2876-IX [16], передбачають відповідальність за нетотожні склади податкових правопорушень [12];

8) п. 89 підрозд. 2 розд. XX ПК України устанавлює нові (подовжені) строки реєстрації податкових накладних під час воєнного стану та 6 місяців після, а п. 90 цього підрозділу визначає відповідальність (штрафи) саме за порушення цих нових строків реєстрації (тобто за склад податкового правопорушення, відмінний від «довоєнних» строків п. 201.10 ст. 201 ПК України) [Там само]. Тому Верховний Суд виснував: «...норми – п.п. 89 і 90 підрозділу 2 розділу XX ПК України не замінюють “автоматично” старі положення (п. 201.10 ст. 201 і п. 120-1.1 ст. 120-1 цього Кодексу), а створюють окремий

правовий механізм саме для «воєнного» періоду, не маючи зворотної сили щодо подій, які відбулися до набрання чинності Законом № 2876-IX» [12].

Стосовно другого співвідношення (п. 90 підрозділу 2 розділу XX ПК України та п. 11 підрозділу 10 розділу XX ПК України) Верховний Суд навіть такі висновки:

по-перше, п. 11 підрозд. 10 розд. XX ПК України передбачає застосування розміру штрафів, передбаченого законом, чинним на день прийняття рішення щодо їх застосування;

по-друге, Суд у черговий раз наголосив, що п. 201.10 ст. 201, п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України та п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України містять у собі різні склади податкового правопорушення, а не однакове правопорушення з різними розмірами штрафів;

по-третє, «...п. 11 підрозділу 10 розділу XX ПК України сам по собі не змінює темпоральних меж дії нових норм, а лише вказує на те, що у разі, коли штраф визначається за тим самим порушенням, але на момент ухвалення рішення змінився його розмір у межах однієї й тієї ж правової норми, слід брати до уваги новий (зменшений) розмір. У випадку ж із п.п. 89 і 90 підрозділу 2 розділу XX ПК України йдеться про інше правопорушення (порушення нових «воєнних» строків реєстрації), тож вони не можуть поширюватися на відповідальність, що передбачена іншими нормами» [Там само].

Тому в підсумку Верховний Суд ствердив, що підстави відступу від правових висновків, висловлених у постановках Верховного Суду від 30 січня 2024 р. у справі № 280/4484/23, від 6 лютого 2024 р. у справі № 160/10740/23 тощо, відсутні [Там само].

Підсумовуючи наведене, вбачається за доцільне виокремити кілька, на наш погляд, вагомих аспектів, на яких базуються висновки, зроблені в Постанові ВС від 26.02.2025. Перший – це чергове підтвердження та констатування відсутності підстав відступу від раніше сформованого висновку в постановках Верховного Суду від 30 січня 2024 р. у справі № 280/4484/23 [17], від 6 лютого 2024 р. у справі № 160/10740/23 [18] про те, що п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України («ковідна норма») на період дії воєнного, надзвичайного стану та/або на період дії карантину не застосовуються з 27 травня 2022 р.

Розмірковуючи стосовно цього твердження, варто до нього додати висновок Верховного Суду, який говорить, що підп. 69.2 є однозначним та не передбачає множинного трактування та прямо стверджує припинення дії «ковідної норми». Тобто, виходячи з цього, однозначно, що названа норма не могла створити жодних правомірних очікувань у платників податків стосовно подальшого поширення «ковідного» мораторію в період з 27 травня 2022 р.

Другий аспект, вартий уваги, – це висновок щодо наявності форс-мажорної обставини, підтвердженої сертифікатом ТПП, як підстави виключення вини як ознаки податкового правопорушення. Зокрема, Верховний Суд виснував: «...наявність сертифікату Торгово-промислової палати у спірних правовідносинах не може бути єдиною і беззаперечною обставиною для звільнення платника податків від відповідальності, а такий сертифікат має оцінюватися у сукупності з іншими обставинами, які підтверджують або спростовують позицію контролюючого органу про фактичну можливість позивача виконати свій податковий обов'язок вчасно» [12]. Виділяючи цей аспект, варто наголосити на черговому підтвердженні Верховним Судом своєї правової позиції, висловленої в постановках Верховного Суду від 19 серпня 2022 р. у справі № 818/2429/18 [19], від 17 червня 2020 р. у справі № 812/677/17 [20], від 3 вересня 2019 р. у справі № 805/1087/16 [21], яка полягає в тому, що має встановлюватися (доводитися) вплив обставин непереборної сили, засвідчених відповідними сертифікатами ТПП України, на неможливість платника податку належним чином виконувати свої зобов'язання і на зміну його економічного стану цими форс-мажорними обставинами. Також у Постанові ВС від 26.02.2025 було доповнено вказану правову позицію твердженням, що *«ці фактори мають перебувати у причинно-наслідковому зв'язку»* [12].

Також акцентуємо увагу ще на одному висновку, зробленому Верховним Судом в аналізованій постанові: *«жодна правова норма не повинна тлумачитися як така, що дозволяє умисно вчиняти правопорушення, при цьому не ставлячи в залежність від наявності конкретних фактичних обставин, які б могли обґрунтувати неможливість дотримання правила поведінки. Інакше це створює системні ризики для підтримання правопорядку і може призводити до деструкції належного порядку розвитку суспільних відносин»* [Там само]. Указаний висновок за своїм змістом можна вважати загальним, застосування якого можливе не тільки в податкових правовідносинах.

Окрім того, Верховний Суд висловився щодо зворотної дії норм п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України: *«...норми – пунктів 89 і 90 підрозділу 2 розділу XX ПК України не замінюють «автоматично» старі положення (пункту 201.10 статті 201 і пункту 120-1.1 статті 120-1 цього Кодексу), а створюють окремий правовий механізм саме для “воєнного” періоду, не маючи зворотної сили щодо подій, які відбулися до набрання чинності Законом № 2876-IX»* [Там само]. На розгляді підґрунтя для позначеного твердження вважаємо за необхідне більш детально зупинитися. Зокрема, Верховний Суд виділив три періоди юридичної дії відповідних норм, з тим аби визначити,

у який період, які норми мають бути застосовні у другий період, який триває з 8 лютого 2023 р. до закінчення шести місяців після припинення / скасування воєнного стану.

Окрім окресленого, варто наголосити на висновку Верховного Суду щодо співвідношення п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України та п. 11 підрозд. 10 розд. XX ПК України. Верховний Суд виснував:

«...п. 11 підрозділу 10 розділу XX ПК України сам по собі не змінює темпоральних меж дії нових норм, а лише вказує на те, що у разі, коли штраф визначається за тим самим порушенням, але на момент ухвалення рішення змінився його розмір у межах однієї й тієї ж правової норми, слід брати до уваги новий (зменшений) розмір. У випадку ж із пунктами 89 і 90 підрозділу 2 розділу XX ПК України йдеться про інші правопорушення (порушення нових «воєнних» строків реєстрації), тож вони не можуть поширюватися на відповідальність, що передбачена іншими нормами» [12].

Однак у Постанові ВС від 26.02.2025 Суд, висновуючи про неможливість зворотної дії в часі п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, навів умови такої зворотної дії та вказав, що вони для вказаних норм відсутні, зокрема:

«... – якщо б це нормативне положення (пункт 90) мало відношення до п. 201.10 статті 201 ПК України (тобто, якщо б новий припис податкового законодавства санкційного характеру прямо визначав, що він пом'якшує відповідальність за недотримання строків, які закріплені у п. 201.10 статті 201 ПК України);

– якщо б нові положення податкового законодавства вносили зміни до п. 120-1.1 статті 120-1 ПК України, при цьому не змінюючи процедурні положення виконання податкового обов'язку з реєстрації податкових накладних (в частині граничних строків);

– якщо б нові положення податкового законодавства прямо передбачали, що їх дія поширюється на відносини, що виникли до моменту набрання ними чинності» [Там само].

Остання з наведених умов про пряме передбачення в нових положеннях податкового законодавства застереження, що їх дія поширюється на відносини, що виникли до моменту набрання ними чинності, вбачається такою, що міститься в п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України.

На початку здійсненого аналізу було процитовано зміст п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, тому наразі виділимо саме ту пряму вказівку про зворотню дію цих приписів, яка міститься в обох пунктах, зокрема: *«...тимчасово, протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, в якому воєнний стан буде припинено або скасовано...»*. На наше

переконання, наведена цитата засвідчує ту саму пряму вказівку про зворотну дію в часі норм п.п. 89 і 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, а саме те, що ці положення поширюються на відносини, що виникли до моменту набрання ними чинності.

Ми не випадково так детально зупинилися на розборі позицій судових інстанцій. Розглянута постанова Верховного Суду становить науковий і практичний інтерес не лише як судові рішення в конкретному спорі щодо не своєчасної реєстрації податкових накладних, а й як важливе рішення, що формує відповідну доктрину тлумачення перехідних положень ПК України в умовах дії надзвичайних правових режимів. Саме тому ми далі переходимо від описового аналізу фабули справи та змісту правових висновків до аналізу з позицій конституційних підходів до зворотної дії норм, що пом'якшують відповідальність, а також принципів податкового законодавства, принципів справедливого балансу Європейського суду з прав людини.

У Законі № 2876-IX, яким було доповнено підрозділ 2 розділу XX ПК України п.п. 89 та 90, у п. 2 зазначено, що цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування [16]. При цьому і в п. 89, і в п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України вказано про застосування нових граничних строків реєстрації податкових накладних та нових розмірів штрафних санкцій за порушення таких строків тимчасово протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, у якому воєнний стан буде припинено або скасовано. Дія правового режиму воєнного стану на території України розпочалася з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. і досі не була припинена чи скасована.

Звертаємо увагу, що чинність – це правова властивість закону, що полягає в його об'єктивному існуванні взагалі; дія – це властивість закону, що зумовлена здатністю останнього впливати на правовідносини, ним урегульовані. Дія закону має темпоральну (часову), просторову та суб'єктну характеристики, на відміну від чинності [22]. Таким чином, набрання чинності Законом України «Про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування» від 12 січня 2023 р. не виключає його дії на правовідносини, що виникли до набрання таким законом чинності.

За загальним правилом, викладеним у ст. 58 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [23]. Тобто якщо законом вводиться норма, яка пом'якшує або скасовує відповідальність особи, то така норма поширює свою дію на відносини, що виникли до набрання

такою нормою чинності (має ретроспективну дію), тим самим така норма має зворотну дію в часі [24]. Очевидно, що зворотна дія закону в часі поширюється на норми законів, якими встановлюється відповідальність. Звертаємо увагу, що ст. 58 Конституції України не обмежено дію цієї норми за конкретними видами відповідальності.

У п. 111.1 ст. 111 ПК України визначено види юридичної відповідальності, які застосовуються за порушення законів із питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Одним із таких видів є фінансова відповідальність. Фінансова відповідальність, що встановлюється згідно з ПК України, застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) [15]. Таким чином, фінансова відповідальність як вид юридичної відповідальності, врегульована в ПК України, тим самим є відповідальністю особи в розумінні ст. 58 Конституції України. Тому якщо законом передбачено пом'якшення фінансової відповідальності, то такий закон має зворотну дію в часі.

Оскільки п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України встановлює менший розмір штрафу за вчинення податкового правопорушення, передбаченого п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України, то він тим самим пом'якшує фінансову відповідальність платника податків і має зворотну дію в часі. До того ж менший розмір штрафу, передбачений п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, є санкцією за порушення граничних строків реєстрації податкових накладних в ЄРПН, які своєю чергою закріплені п. 89 підрозд. 2 розд. XX ПК України, та відповідно так само має зворотну дію в часі.

Інакше кажучи, застосування п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України до відносин, що виникли до набрання чинності таким пунктом, неможливе без застосування положення п. 89 підрозд. 2 розд. XX ПК України, оскільки їхній зв'язок є очевидним та законодавчо закріпленим Законом № 2876-IX.

Конституційний Суд України в Рішенні від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 здійснив тлумачення ч. 1 ст. 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів так: «... *положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб. Але це не означає, що цей конституційний принцип не може поширюватись на закони та інші нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують відповідальність юридичних осіб. Проте надання зворотної дії в часі таким нормативно-правовим актам може бути передбачено шляхом прямої вказівки про це в законі або іншому нормативно-правовому акті...*» [25].

Такою прямою вказівкою (спеціальним застереженням) є таке словосполучення, зазначене і в п. 89, і в п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України: «... тимчасово, протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, в якому воєнний стан буде припинено або скасовано...».

Крім того, Верховний Суд у постанові від 16 березня 2023 р. у справі № 380/12143/21, вирішуючи питання щодо зворотної дії в часі (ретроспективного застосування) норми, закріпленої в перехідних положеннях ПК України, звертається до тлумачення Конституційним Судом України ч. 1 ст. 58 Конституції України в рішенні від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 та надає такий правовий висновок:

«36. Зі змісту вказаної норми, а саме пункту 75 підрозділу 2 розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України вбачається, що така поліпшує правове становище позивача як платника податку на додану вартість з окремих операцій, пов’язаних реалізацією міжнародного договору, та застосування такого допускається ретроспективно через спеціальне застереження законодавця.

37. Таким спеціальним застереженням є граматичне формулювання “Тимчасово, на період реалізації Договору між Урядом України та Урядом Республіки Польща про надання кредиту на умовах пов’язаної допомоги від 9 вересня 2015 року...”.

38. Вказане формулювання, з огляду на текстуальне та логічне викладення не може бути витлумачено іншим чином, ніж воля законодавця про поширення дії норми не тільки на правовідносини, що виникатимуть після набрання нею чинності (негайна дія), а і на ті, які виникли раніше, в межах періоду реалізації згаданого міжнародного договору (ретроспективна дія). Інше тлумачення вказаної норми призвело б до спотворення волі законодавця.

39. При цьому судами встановлено, і це не заперечується відповідачем, що спірні правовідносини охоплюються періодом реалізації міжнародного договору» [26].

З огляду на зміст аналізованої постанови Законом України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування» від 12 січня 2023 р., яким доповнено підрозд. 2 розд. XX ПК України п.п. 89 та 90, передбачено пом’якшення фінансової відповідальності за порушення строків реєстрації податкових накладних в ЄРПН.

Фінансова відповідальність, згідно із п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України за порушення строків реєстрації податкових накладних в ЄРПН, є відповідальністю особи в розумінні ст. 58 Конституції України. Норми п.п. 89 та 90 підрозд. 2

розд. XX ПК України поліпшують правове становище позивача як платника податку на додану вартість, а саме пом'якшують відповідальність.

Ретроспективне застосування норм п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України допускається через таке пряме застереження у вказаних пунктах: «протягом дії воєнного стану в Україні».

Отже, п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України, внесені Законом України «Про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування» від 12 січня 2023 р., мають зворотну дію в часі та мають застосовуватися до відносин з 05 години 00 хвилин 24 лютого 2022 р.

Зроблений висновок щодо наявності однієї з умов, означених у Постанові ВС від 26.02.2025 у справі № 200/4768/23, як такої, що вказує на зворотну дію в часі правових приписів, у п.п. 89 та 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України дає підстави для неоднозначного розуміння правових висновків, зроблених в аналізованій постанові.

Співвіднесені Верховним Судом норми п. 201.10 ст. 201, п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України та п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України передбачають, що перша пара норм встановлює одні (довоєнні) строки реєстрації та відповідальність за їхнє порушення, а друга – п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України встановлюють інші – зменшені строки та відповідно зменшені штрафи як форма відповідальності.

Тому Верховний Суд вважає, що п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України та п. 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України передбачають відповідальність за нетотожні склади податкових правопорушень. З огляду на це п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України вважаються окремим правовим механізмом, який не замінює «автоматично» старі положення (п. 201.10 ст. 201 і п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України). Однак якщо приписи містять пряму вказівку про їхню зворотну дію, то чи не логічно було б говорити, що п.п. 89, 90 підрозд. 2 розд. XX ПК України все таки замінюють п. 201.10 ст. 201 і п. 120-1.1 ст. 120-1 ПК України та відповідно змінюють граничні строки періодів застосування вказаних норм?

Також Верховний Суд, стверджуючи про припинення дії «ковідної норми», фактично констатує, що будь-яке посилення платника на легітимні очікування, пов'язані із застосуванням норми після 27 травня 2022 р., є юридично необґрунтованим. Це своєю чергою означає, що відбувається зниження значення доктрини правомірних очікувань платника податків у ситуації, коли дві норми передбачають різні наслідки, інакше кажучи, коли наявна суперечність між двома спеціальними режимами («карантинним» і «воєнним»). Сьогодні ми

спостерігаємо тенденцію, за якої судова практика дедалі частіше виходить із презумпції, що платник мав би знати або передбачити всі наслідки змін законодавства, навіть за умов його суперечливості та трансформації під час надзвичайних станів. Інакше кажучи, принцип, що держава повинна створювати передбачувані умови оподаткування, поступово втрачає значення. Це прямо суперечить правовим позиціям ЄСПЛ, у яких при вирішенні податкових справ критично оцінюється покладення на платника надмірного ризику нормативної невизначеності, тим самим посилюється значення доктрини правомірних очікувань [9].

На наш погляд, такий підхід може засвідчувати, що концепція «об'єктивної неможливості» виконання обов'язку і вина платника податків, про що неодноразово справедливо зазначали науковці і практики [8; 27; 28], набувають надмірної формалізації, підвищеного стандарту доказування. Навряд чи справедливим буде встановлення наявності / відсутності вини пов'язувати з фактичним функціонуванням бізнесу в умовах воєнного стану: якщо платник продовжував господарську діяльність, укладав договори, то це означає, що він мав реальну можливість реєструвати податкові накладні. Як видається, такий підхід робить конструкцію вини в податково-правовому регулюванні більш передбачуваною для контролюючих органів, водночас непомірно підвищуючи вимоги до доказування з боку платника податків.

Виходячи з положень Кодексу адміністративного судочинства України, у публічно-правових спорах діє принцип, відповідно до якого контролюючий орган має обов'язок доведення факту правопорушення і наявності вини платника податків, тоді як платник має спростувати висунуті аргументи або довести обставини, які виключають його відповідальність [29].

Очевидно, що умови воєнного стану об'єктивно ускладнюють ведення бухгалтерського обліку, адміністрування податків, доступ до електронних систем навіть для тих платників, які продовжують господарську діяльність. Тож позиція, за якої, «якщо бізнес працював, то платник мав змогу виконувати усі податкові обов'язки», перекладає доказування на платника, унаслідок чого він опиняється в ситуації, де повинен доводити не лише наявність форс-мажорних чи технічних ускладнень, а й спростовувати припущення владних суб'єктів про свою «здатність виконати обов'язок». Навряд чи такий підхід є справедливим, адже це суперечить природі публічно-правових відносин, у яких держава володіє значно більшими ресурсами для збору, збереження й аналізу доказів, ніж суб'єкт господарювання, тим паче у воєнний період. Таке доказування для платника податків у багатьох випадках є надмірним і недосяжним, суттєво зменшує можливість звільнення від фінансової відповідальності, коли пору-

шення спричинені непередбачуваними та неконтрольованими обставинами війни, чим розширює дискрецію податкових органів.

Висновки. Із набранням чинності Законом України від 12 травня 2022 р. № 2260-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» застосування п. 52-1 підрозд. 10 розд. XX ПК України припиняється, і починає діяти спеціальна норма (п. 69.2), яка встановлює, що норми про карантинний мораторій не застосовуються в умовах воєнного стану. Тому, незважаючи на те, що правовий режим карантину формально не припинив дію, про що свідчить наявність відповідних приписів у тексті ПК України, Верховний Суд виходить з того, що в умовах воєнного стану діє лише той режим, який запроваджено із введенням правового режиму воєнного стану. Така позиція нівелює принципи презумпції правомірності рішень платника і правомірних очікувань, який є елементом правової визначеності. Пункт 52-1 залишався в ПК України в його первинній редакції, без змін, і цілком логічно, що це положення означає: мораторій діє до останнього дня місяця завершення карантину. Очевидно, що це законодавче положення створює законні, обґрунтовані очікування платників, що до завершення карантину вони звільнені від фінансової відповідальності. Навряд чи покладення на платника обов'язку передбачити, що правовий режим воєнного стану автоматично «перекриває» карантинний, є виправданим. Коли існує колізія між двома правовими режимами, які стосуються відповідальності платників податків, закон прямо зобов'язує тлумачити сумніви на користь платника податків. Інакше кажучи, ми маємо ситуацію, за якої правове становище платника погіршується, адже він може бути покараним за поведінку, яка в момент її вчинення відповідала законодавчим нормам.

Звільнення від відповідальності платника податків можливе лише при доведенні індивідуальної неможливості виконання ним податкового обов'язку. Введення правового режиму воєнного стану саме собою, рівно як і загальні труднощі, пов'язані зі збройною відсіччу агресору (обстріли, переміщення, перебої зі світлом тощо), не звільняють автоматично від залучення платника до фінансової відповідальності, у тому числі нарахування штрафів за не своєчасну реєстрацію податкових накладних. Платник податків може бути звільнений лише тоді, коли він доведе: конкретні фактичні обставини, які унеможливили виконання податкового обов'язку; причинно-наслідковий зв'язок між цими обставинами та порушенням; належне звернення до податкового органу. Саме так звучить сформульована Верховним Судом доктрина,

яка наразі застосовується системно. Однак, на наш погляд, вимога довести індивідуальну неможливість у ситуаціях, де форс-мажорні обставини мають масовий характер, не відповідає принципу пропорційності.

Правова позиція Верховного Суду, відповідно до якої продовження господарської діяльності платником автоматично вказує на його здатність виконувати податковий обов'язок щодо своєчасної реєстрації податкових накладних, не враховує цієї логіки. Такий підхід надмірно розширює межі фіскального інтересу, допускаючи, що нормальне (навіть часткове, нестабільне чи вимушене) функціонування бізнесу є достатнім доказом потенційної можливості дотримання всіх податкових процедур. У результаті баланс публічних і приватних інтересів порушується: рівень тягара для платника зростає непропорційно порівняно з переслідуваною публічною метою, а ступінь урахування реальних обставин війни стає мінімальним. Це зміщує фокус при вирішенні податкових спорів у напрямі формалізованого пріоритету публічного (державного) інтересу, що суперечить як загальному конституційному принципу пропорційності, так і європейській традиції оцінки втручання у майнову сферу.

Підхід Верховного Суду до зворотної дії положень ПК України орієнтований на обмеження ретроспективного застосування норм, які пом'якшують фінансову відповідальність. Це свідчить про застосування формального підходу, замість того, що такого роду норми мають розглядатися як спеціальні застереження, що завдяки правилам законодавчої техніки дозволяють гарантувати права платників податків в особливий період.

Тож ми констатуємо, що перехідні положення ПК України втрачають свою правову природу, Верховний Суд при вирішенні розглядуваної справи обрав формальний підхід, оминув увагою принципи податкового законодавства (зокрема, принцип законних очікувань, правомірності рішень платника, пропорційності, визначеності). Очевидно, це не сприяє забезпеченню балансу публічних і приватних інтересів у податково-правовому регулюванні.

Нагадаємо, що у правових позиціях Європейського суду з прав людини за ст. 1 Першого протоколу сформовано послідовний підхід, відповідно до якого будь-яке втручання держави в мирне володіння майном платника податків має відповідати вимозі забезпечення справедливого балансу між приватними й публічними інтересами. Суд прямо зазначає, що сфера оподаткування, хоч і належить до широкої дискреції держави, не є такою, що може покласти на платника індивідуальний і надмірний тягар, особливо коли порушення обумовлене зовнішніми, системними чи об'єктивними чинниками [1–3]. Вважаємо, що ця доктрина має бути керівною при вирішенні податкових спорів в Україні.

Послаблення доктрини легітимних очікувань платника податків, звуження можливостей посилається на перехідні положення законодавчих актів як на відповідні гарантії, посилення формальних вимог до доказування форс-мажору – наведені та інші фактори можуть стати підґрунтям для системного порушення прав і законних інтересів платників податків. У довгостроковій перспективі це може негативно позначитися на рівні довіри до податкової системи, прогнозованості податкових наслідків та інвестиційній привабливості нашої держави, оскільки навіть пом’якшувальні та гарантійні за своєю природою норми переходного характеру можуть стати залежними від формального їх тлумачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Інтерсплав проти України» (Заява № 803/02) від 09.01.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_194 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бізнес Супорт Центр проти Болгарії» (Заява № 6689/03) від 18.07.2018. URL: <https://shieldlaw.com.ua/tag/biznes-suport-tsentr-proty-bolgariyi/> (дата звернення: 11.11.2025).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Булвес АД проти Болгарії» (Заява № 3991/03) від 22.01.2009. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00553> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Гречанюк О. Особливості відповідальності за порушення норм податкового законодавства. *Наукові перспективи*. 2025. № 10 (64). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-840-851](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-840-851).
5. Костенко Ю. О., Дітковський А. М. Деякі питання захисту прав платників податків під час процедур податкового контролю. *Правова позиція*. 2025. № 1. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.3>.
6. Котенко А. М. Правове забезпечення соціальної справедливості податкової системи. *Juridical scientific and electronic journal*. 2025. № 3. С. 559–563. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/135>.
7. Манукян А. А. Відповідальність за порушення норм податкового законодавства: дис. д-ра юрид. наук. Харків, 2024. 224 с.
8. Маринів Н. А. Вина як умова притягнення до фінансової відповідальності: від теорії до практики. *Юридичний електронний журнал*. 2024. №1. С. 419–422. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/96/>.
9. Павлуненко К. Л. Правомірні очікування платника податків у контексті адміністрування податків і зборів. *Економічна теорія та право*. 2025. № 1 (60). С. 63–81. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-60-1-63>.
10. Гуменюк О. І. Правовий статус великих платників податків : дис. ... д-ра філос. Ірпінь, 2025 191 с.
11. Циганок Ю. В. Правовий статус платника податків-юридичної особи (за законодавством України та Польщі) : дис... д-ра філос. Київ, 2023. 239 с.
12. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов’язкових платежів Касаційного адміністративного

- суду від 26.02.2025 у справі № 200/4768/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125892977> (дата звернення: 11.11.2025).
13. Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 15.04.2024 у справі № 200/4768/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118430172> (дата звернення: 11.11.2025).
 14. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 20.11.2023 у справі № 200/4768/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115032418> (дата звернення: 11.11.2025).
 15. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 11.11.2025).
 16. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування : Закон України від 12.01.2023 № 2876-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20> (дата звернення: 11.11.2025).
 17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 30.01.2024 у справі № 280/4484/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116651199> (дата звернення: 11.11.2025).
 18. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 06.02.2024 у справі № 160/10740/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116810053> (дата звернення: 11.11.2025).
 19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19.08.2022 у справі № 818/2429/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852269> (дата звернення: 11.11.2025).
 20. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.06.2020 у справі № 812/677/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977188> (дата звернення: 11.11.2025).
 21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03.09.2019 у справі № 805/1087/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84013866> (дата звернення: 11.11.2025).
 22. Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 64–74.
 23. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.11.2025).
 24. Павленко К. К. Зворотна дія податково-правових норм у часі: сутність та значення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 428–433.
 25. Рішення Конституційного Суду України від 09.11.1999 у справі № 1-7/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99> (дата звернення: 11.11.2025).
 26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.03.2023 у справі № 380/12143/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601778> (дата звернення: 11.11.2025).
 27. Федорко О. Колізії Податкового кодексу в частині звільнення від відповідальності за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних. *Юридична практика*. 2025. 17 січ. URL: <https://pravo.ua/kolizii-podatkovoho-kodeksu-v-chastyni-zviltennia-vid-vidpovidalnosti-za-nesvoiechasnu-reiestratsiiu-podatkovykh-nakladnykh/> (дата звернення: 11.11.2025).

28. Гірій Г. Особливості фінансової відповідальності за порушення податкових правил під час дії карантину та воєнного стану. *Право в умовах війни*. 2022. 8 верес. URL: <https://law-in-war.org/osoblyvosti-finansovoyi-vidprovidalnosti-za-porushennya-podatkovykh-pravyl-pid-chas-diyi-karantynu-ta-voennogo-stanu/> (дата звернення: 11.11.2025).
29. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 11.11.2025).

REFERENCES

1. European Court of Human Rights. (2007, January 9). Case of Intersplav v. Ukraine (Application no. 803/02). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_194
2. European Court of Human Rights. (2018, July 18). Case of Business Support Centre v. Bulgaria (Application no. 6689/03). <https://shieldlaw.com.ua/tag/biznes-suport-tsentr-proty-bolgariyi/>
3. European Court of Human Rights. (2009, January 22). Case of Bulves AD v. Bulgaria (Application no. 3991/03). <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00553>.
4. Hrechaniuk, O. (2025). Features of liability for violation of tax legislation. *Naukovi perspektyvy*, (10), 840–851. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-840-851](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-840-851) [in Ukrainian].
5. Kostenko, Yu. O., & Ditkovskyi, A. M. (2025). Some issues of protecting taxpayer rights during tax control procedures. *Pravova pozytsiia*, (1), 17–23. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.3> [in Ukrainian].
6. Kotenko, A. M. (2025). Legal support for social justice of the tax system. *Juridical scientific and electronic journal*, (3), 559–563. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/135> [in Ukrainian].
7. Manukian, A. A. (2024). Liability for violation of tax legislation (Doctoral dissertation, Kharkiv) [in Ukrainian].
8. Maryniv, N. A. (2024). Guilt as a condition for financial liability: From theory to practice. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*, (1), 419–422. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/96/> [in Ukrainian].
9. Pavlunenko, K. L. (2025). Legitimate expectations of the taxpayer in the context of tax and fee administration. *Ekonomichna teoria ta pravo*, (1), 63–81. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-60-1-63> [in Ukrainian].
10. Humeniuk, O. I. (2025). Legal status of large taxpayers (PhD thesis, Irpin) [in Ukrainian].
11. Tsyhanok, Yu. V. (2023). Legal status of a taxpayer – legal entity (under the laws of Ukraine and Poland) (PhD thesis, Kyiv) [in Ukrainian].
12. Supreme Court of Ukraine. (2025, February 26). Resolution in case no. 200/4768/23. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125892977> [in Ukrainian].
13. First Appeal Administrative Court. (2024, April 15). Resolution in case no. 200/4768/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118430172> [in Ukrainian].
14. Donetsk District Administrative Court. (2023, November 20). Decision in case no. 200/4768/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115032418> [in Ukrainian].

15. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine no. 2755-VI (2010, December 2). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
16. On amendments to Section XX «Transitional Provisions» of the Tax Code of Ukraine regarding the restoration of the restriction on the stay of gambling business on the simplified taxation system: Law of Ukraine no. 2876-IX (2023, January 12). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20> [in Ukrainian].
17. Supreme Court of Ukraine. (2024, January 30). Resolution in case no. 280/4484/23. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116651199> [in Ukrainian].
18. Supreme Court of Ukraine. (2024, February 6). Resolution in case no. 160/10740/23. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116810053> [in Ukrainian].
19. Supreme Court of Ukraine. (2022, August 19). Resolution in case no. 818/2429/18. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852269> [in Ukrainian].
20. Supreme Court of Ukraine. (2020, June 17). Resolution in case no. 812/677/17. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977188> [in Ukrainian].
21. Supreme Court of Ukraine. (2019, September 3). Resolution in case no. 805/1087/16. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84013866> [in Ukrainian].
22. Shulima, A. O. (2011). “Validity” and “effect” of law: Differentiation of concepts. *Derzhava i pravo*, (51), 64–74 [in Ukrainian].
23. Constitution of Ukraine (1996, June 28). Law no. 254k/96-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].
24. Pavlenko, K. K. (2013). Retroactive effect of tax and legal norms in time: Essence and meaning. *Forum prava*, (2), 428–433 [in Ukrainian].
25. Constitutional Court of Ukraine. (1999, November 9). Decision in case no. 1–7/99. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99> [in Ukrainian].
26. Supreme Court of Ukraine. (2023, March 16). Resolution in case no. 380/12143/21. Cassation Administrative Court. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601778> [in Ukrainian].
27. Fedorko, O. (2025, January 17). Collisions of the Tax Code regarding exemption from liability for late registration of tax invoices. *Yurydychna praktyka*. <https://pravo.ua/kolizii-podatkovoho-kodeksu-v-chastyni-zvilnennia-vid-vidpovidalnosti-za-nesvoichasnu-reiestratsiiu-podatkovykh-nakladnykh/> [in Ukrainian].
28. Hirii, H. (2022, September 8). Features of financial liability for violation of tax rules during quarantine and martial law. *Pravo v umovakh viiny*. <https://law-in-war.org/osoblyvosti-finansovoyi-vidpovidalnosti-za-porushennya-podatkovykh-pravyl-pid-chas-diyi-karantynu-ta-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].
29. Code of Administrative Justice of Ukraine: Law of Ukraine no. 2747-IV (2005, July 6). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 12.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 14.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 15.11.2025

O. DMYTRYK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

M. DAMIRCHYIEV

Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

ON ENSURING THE BALANCE OF PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS IN TAX REGULATION THROUGH THE LENS OF JUDICIAL DECISIONS DURING MARTIAL LAW

Problem setting. The article examines the problem of ensuring a balance between private and public interests in tax regulation under the conditions of martial law, particularly through the lens of the legal conclusions of the Supreme Court set out in the judgment of 26 February 2025 in case No. 200/4768/23. The authors proceed from the premise that in the contemporary context of martial law – compounded by the consequences of COVID-19 and the coexistence of two special tax regimes (quarantine and wartime) – the issues of proportionality of tax restrictions, legislative predictability, and taxpayers' legitimate expectations acquire crucial significance. Normative conflicts and the lack of systematic coherence in amendments to the Tax Code of Ukraine have created a situation in which the interpretation of transitional provisions has become the subject of expansive judicial construction.

Recent research and publication analysis. The article reviews the positions of Ukrainian scholars in financial law who have emphasised the importance of the principles of legal certainty, proportionality, and the prevention of an excessive burden on taxpayers. Despite substantial doctrinal contributions, contemporary judicial practice is characterised by fiscal formalism and a narrowing of the scope for applying fundamental principles of tax law. This accentuates the need for scholarly debate and a re-evaluation of the judiciary's role in protecting taxpayers' property rights under special legal regimes.

Paper objective. The aim of the article is to analyse the Supreme Court's approaches to interpreting tax-law norms under special legal regimes, assess their compliance with the principles of law, and identify the consequences of such judicial practice for tax legal relations.

Paper main body. The main part of the study examines in detail the Supreme Court's reasoning regarding the non-application of the "COVID moratorium" during martial law, the criteria for exemption from liability under subparagraph 69.1 of paragraph 69 of subsection 10 of section XX of the Tax Code of Ukraine, as well as issues concerning the

taxpayer's fault and the evidentiary value of Chambers of Commerce certificates as proof of force majeure. Particular attention is devoted to the Court's interpretation of paragraphs 89 and 90 of subsection 2 of section XX of the Tax Code concerning reduced deadlines and penalties, and its conclusion on the absence of their retrospective effect. The authors critically assess the correctness of this approach, arguing that the wording "temporarily, throughout the period of martial law..." contains elements of a direct legislative indication of retroactivity.

Conclusion of the research. The conclusions state that the formal approach applied by the Supreme Court leads to a narrowing of the principles of legitimate expectations, proportionality, and the presumption of lawfulness of the taxpayer's decisions. The Court effectively shifts the burden of proof onto the taxpayer, who must demonstrate an individual impossibility of fulfilling tax obligations under extraordinary circumstances – an approach that contradicts the nature of public law relations. Weakening the doctrine of taxpayers' legitimate expectations, limiting the ability to rely on transitional legislative provisions as guarantees, and increasing formal evidentiary requirements for proving force majeure – all these factors may lead to systemic violations of taxpayers' rights and legitimate interests. In the long term, this may negatively affect trust in the tax system, predictability of tax consequences, and the investment attractiveness of the state, since even mitigating and guarantee-based transitional norms may become dependent on their formal interpretation.

Short abstract for an article

The article examines the problem of ensuring a balance between private and public interests in the sphere of tax regulation in the context of recent case law of the Supreme Court, in particular the judgment of 26 February 2025 in case No. 200/4768/23. A comprehensive analysis is conducted of the Court's approach to interpreting the transitional provisions of the Tax Code of Ukraine, which govern the application of tax norms under special legal regimes (the quarantine and wartime moratoria). It is demonstrated that the Supreme Court, adopting a formalistic approach, prioritises the public (fiscal) interest while downplaying the significance of the principles of legal certainty, taxpayers' legitimate expectations, proportionality, and the presumption of lawfulness of taxpayers' decisions. Particular attention is devoted to the issue of the allocation of the burden of proof under the conditions of martial law. It is argued that the approach proposed by the Court transforms transitional tax norms from instruments intended to provide genuine mitigation of liability into purely formal constructions.

Keywords: martial law; financial liability; fault; legal certainty; legitimate expectations; proportionality; fair balance; burden of proof; force majeure; interpretation of tax norms; Supreme Court practice; protection of taxpayers' rights.

Article details:

Received: 12 November 2025

Revised: 14 November 2025

Accepted: 15 November 2025

Рекомендоване цитування: Дмитрик О. О., Дамірчиєв М. І. Про забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у податково-правовому регулюванні через призму судових рішень під час воєнного стану. *Економічна теорія та право*. 2025. № 4 (63). С. 79–109. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-79>.

Suggested citation: Dmytryk, O. O., & Damirchyiev, M. I. (2025). Pro zabezpechennia balansu pryvatnykh i publichnykh interesiv u podatkovopravovomu rehuliuvanni cherez pryzmu sudovykh rishen pid chas voiennoho stanu [On ensuring the balance of private and public interests in tax regulation through the lens of judicial decisions during martial law]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 79–109. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-79> [in Ukrainian].

О. К. ПАРАЩЕНКО

асистент кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: o.k.paraschenko@nlu.edu.ua
ORCID iD: <http://orcid.org/0009-0001-0284-0308>

**НЕДОСТОВІРНІ ВІДОМОСТІ
В КРЕДИТНИХ ІСТОРІЯХ:
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ,
КОРИГУВАННЯ ТА СУДОВОГО ЗАХИСТУ¹**

Ця стаття присвячена комплексному аналізу правового регулювання формування, використання та коригування кредитних історій в Україні. У роботі розкривається суб'єктний склад відповідних правовідносин, що включає бюро кредитних історій, користувачів бюро та суб'єктів кредитних історій, а також визначається їхня функціональна роль у процесах збору, передачі та оброблення інформації. Також увагу приділено дослідженню ключових принципів, визначених законодавством, зокрема забезпеченню конституційних прав і свобод суб'єктів, достовірності та всебічності інформації, а також необхідності отримання згоди особи на оброблення даних. Саме ці принципи визначено як пріоритетні для подальшого аналізу, оскільки вони формують основу правомірності та легітимності кредитно-інформаційних процесів, які безпосередньо впливають на якість даних і є центральними в контексті захисту прав суб'єкта кредитної історії. У статті також здійснено аналіз законодавчої класифікації інформації, що становить зміст кредитної історії, а саме: ідентифікаційні дані, відомості про виконання грошових зобов'язань, інформація з відкритих та державних реєстрів, а також дані про операції з кредитною інформацією. Окремо надано категорії інформації, збір якої заборонений (дані про національність, політичні погляди, стан здоров'я тощо), що забезпечує дотримання вимог приватності та пропорційності. Аналізується також інформація, що міститься в реєстрі запитів, як важливий елемент прозорості обігу кредитних даних. Окремо автор приділяє увагу судовій

¹ © Парашенко О. К., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

практиці, зокрема судовому захисту права суб'єктів кредитних історій на захист персональних даних у контексті оскарження незаконних дій користувачів бюро та бюро кредитних історій щодо передачі та внесення недостовірних даних до кредитної історії суб'єкта кредитної історії, а також передачі та внесення інформації без згоди суб'єктів кредитних історій на збір і надання інформації, що складає кредитну історію. Розглянуто способи судового захисту, підходи судів до оцінки доказів і забезпечення балансу між правами суб'єктів кредитної історії та інтересами учасників ринку. Отримані результати дозволяють сформулювати цілісне розуміння механізмів правового регулювання в цій сфері та окреслити напрями вдосконалення правового регулювання інституту кредитної історії.

Ключові слова: кредитна історія, бюро кредитних історій, користувач бюро, персональні дані, захист персональних даних, судовий захист, інформація, недостовірні дані, кредит, кредитний правочин.

Постановка проблеми. Становлення в Україні цифрової фінансової інфраструктури та активне поширення систем автоматизованої оцінки кредитоспроможності зумовили суттєве зростання значення кредитних історій як інструменту, що впливає не лише на умови доступу громадян до фінансових послуг, але й на їхню ділову репутацію, майновий стан та економічні можливості. У таких умовах правове регулювання формування, оброблення, зберігання та виправлення кредитної інформації набуває ключового значення, а Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» від 23 червня 2005 р. № 2704-IV (далі – Закон № 2704-IV) фактично перетворюється на фундаментальний акт, покликаний забезпечити баланс між інтересами суб'єкта кредитної історії та банків як основних постачальників даних. Разом із тим з огляду на стрімку цифровізацію банківських процесів, автоматизацію обміну інформацією і широке застосування алгоритмів скорингу, питання достовірності кредитних відомостей, меж повноважень банків у їхньому формуванні та обов'язків щодо коригування помилок стає все більш актуальним.

Надання фінансовими установами недостовірних або неповних даних до бюро кредитних історій здатне істотно вплинути на правове становище громадянина, а саме:

- 1) ускладнити отримання кредиту;
- 2) призвести до відмови у фінансуванні;
- 3) погіршити умови доступу до фінансових продуктів;
- 4) в окремих випадках – спричинити репутаційні збитки або необґрунтовану фінансову відповідальність.

Незважаючи на визначені законом гарантії, практика свідчить, що помилки у кредитних історіях не є поодинокими, а їхнє виправлення вимагає від суб'єкта

значних процесуальних зусиль, зокрема у випадках, коли банк відмовляється визнавати факт недостовірності інформації чи наполягає на її законності. Саме тому інструменти судового захисту набувають вирішального значення для забезпечення реалізації прав суб'єкта кредитної історії.

Особливої уваги потребує питання процесуального доказування у спорах щодо виключення / вилучення недостовірних відомостей із кредитних історій. Оскільки обмін інформацією між банком і бюро кредитних історій відбувається в цифровій формі, а умови договорів кредитування часто існують у вигляді електронних правочинів, доведення фактичних обставин – наявності чи відсутності згоди суб'єкта, строків дії зобов'язань, факту їхнього належного виконання тощо – перетворюється на складне завдання.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного осмислення взаємозалежності між правами суб'єкта кредитної історії, повноваженнями банків та ефективністю судового захисту в разі виникнення спорів щодо недостовірних даних. Потребують глибокого аналізу практичні аспекти правового регулювання цього інституту, включно з механізмами вправлення кредитної інформації, процесуальними стандартами доказування, відповідальністю учасників ринку та роллю судів у відновленні порушених прав. Дослідження цих питань дозволить сформулювати цілісне бачення функціонування правового інституту кредитної історії, визначити проблемні зони у законодавстві та правозастосуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері збору, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, функціонування інституцій, пов'язаних з обміном інформацією про грошові зобов'язання та забезпеченням прав та інтересів суб'єктів кредитної історії є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, О. О. Примостка (O. Prymostka) досліджував методологічні засади формування бюро кредитних історій як основи надійного кредитування [1], В. Ю. Прокопенко (V. Prokopenko) вивчала еволюцію, становлення та розвиток бюро кредитних історій [2], Р. С. Квасницька (R. Kvasnytska) у своїй роботі «Сучасні реалії співпраці бюро кредитних історій та банківських установ» досліджувала роль і функції бюро кредитних історій у взаємодії з банками під час оцінки позичальників, аналізувала динаміку роботи українських бюро кредитних історій у формуванні кредитних історій, кількості запитів і партнерів та узагальнила напрями діяльності бюро кредитних історій, їхні основні продукти й послуги для банків і позичальників [3]. Указані суспільні відносини були раніше та є зараз предметом досліджень науковців, проте саме в цій статті поставлено на

меті акцентувати на такому правовому інституті, як кредитна історія, змістом якої є інформація, а також наголосити на судовому захисті прав осіб, інформація про яких розміщується бюро кредитних історій, зокрема недостовірна інформація.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження такого правового інституту як кредитна історія, суб'єктного складу суспільних відносин, що виникають у сфері збору, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, функціонування інституцій, пов'язаних з обміном інформацією про грошові зобов'язання і забезпеченням прав та інтересів суб'єктів кредитної історії. Крім того, планується усвідомити взаємозалежність між правами суб'єктів кредитної історії й повноваженнями банків, дослідити механізми виправлення інформації, що становить кредитну історію, а також ключові аспекти судового захисту в разі виникнення спорів щодо недостовірності такої інформації. Вбачається, що наведене дозволить сформувати цілісне бачення функціонування інституту кредитної історії, можливо, визначити проблеми профільного законодавства й окреслити шляхи вдосконалення захисту прав суб'єктів кредитних історій.

Виклад основного матеріалу. Ресурс Опендатабот 19 вересня 2025 р. на своєму сайті в розділі «Аналітика» повідомив, що 1,23 трлн грн кредитів позичили українці та бізнес станом на початок серпня 2025 р. за даними Національного банку України, що стало на 15 % більше, ніж у цей самий період у 2024 р., та на 26 % більше, ніж до початку збройної агресії РФ у 2022 р. [4]. Також було акцентовано, що основними позичальниками є бізнес – 74 % (909,3 млрд грн), але найшвидше зростають кредити людей: +22 % за рік і станом на серпень 2025 р. становили 316,1 млрд грн [Там само]. При цьому, кредити для компаній зросли лише на 13 % порівняно з кредитами для населення [4].

З огляду на динамічне зростання обсягів кредитування як бізнесу, так і населення, різко підвищується й значення коректності даних, що формуються та обробляються у кредитних історіях. Така тенденція зумовлює посилення вимог до правового регулювання й захисту учасників кредитних правовідносин, що потребує подальшого аналізу нормативних і процесуальних аспектів.

Правові та організаційні засади формування і ведення кредитних історій, права суб'єктів кредитних історій і користувачів бюро кредитних історій, вимоги до захисту інформації, що складає кредитну історію, порядок утворення, діяльності та ліквідації бюро кредитних історій визначаються Законом № 2704-IV [5].

Основною метою вказаного нормативно-правового акта, як передбачено у ст. 2 Закону № 2704-IV, є «...врегулювання суспільних відносин, що

виникають у сфері збору, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, функціонування інституцій, пов'язаних з обміном інформацією про грошові зобов'язання та забезпеченням прав та інтересів суб'єктів кредитної історії» [5].

Таким чином, в основу цього дослідження буде покладено аналіз приписів Закону № 2704-IV як центрального правового акта, що регулює досліджувані правовідносини.

По-перше, розгляньмо суб'єктний склад аналізованих відносин.

До суб'єктів відносин, що виникають у сфері збору, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, функціонування інституцій, пов'язаних з обміном інформацією про грошові зобов'язання та забезпеченням прав та інтересів суб'єктів кредитної історії, законодавцем віднесено бюро кредитних історій, користувачі бюро та суб'єкти кредитних історій [Там само]. Тобто ці відносини мають тристоронній характер.

Згідно з приписами ст. 3 Закону № 2704-IV, бюро кредитних історій – це юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, що складає кредитну історію [Там само]. Користувачем Бюро є юридична або фізична особа – суб'єкт господарської діяльності, яка укладає кредитні правочини та відповідно до Договору надає і має право отримувати інформацію, що складає кредитну історію [Там само]. Своєю чергою суб'єктом кредитної історії є будь-яка юридична або фізична особа, яка звернулася до Користувача з метою укладення кредитного правочину або вже уклала кредитний правочин та щодо якої формується кредитна історія [Там само].

Отже, окреслення кола учасників цих правовідносин дозволяє чітко визначити, між ким саме виникають права, обов'язки та потенційні конфлікти у сфері обігу кредитних даних. Це своєю чергою створює підґрунтя для подальшого розгляду функціональної ролі кожного з суб'єктів та аналізу механізмів взаємодії між ними, що буде досліджено далі.

Крім визначень понять, що позначають суб'єктний склад досліджуваних правовідносин, у ст. 3 Закону № 2704-IV наведено такі визначення ключових понять аналізованих правовідносин:

«... ведення кредитної історії – діяльність Бюро із збирання, оброблення, зберігання, захисту, використання інформації, яка складає кредитну історію; кредитна історія – це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитними правочинами, іншої відкритої інформації відповідно до Закону;

...

Договір – правочин, сторонами якого є Користувач і Бюро і предметом якого є врегулювання питань надання та отримання інформації, що складає кредитну історію;

Положення Бюро – правила формування і ведення кредитних історій, які затверджуються виконавчим органом Бюро та погоджуються Уповноваженим органом;

кредитний звіт – сукупність інформації про суб'єкта кредитної історії, яка є повним або частковим відображенням його кредитної історії;

кредитний правочин – правочин, за яким виникає, змінюється або припиняється зобов'язання фізичної або юридичної особи щодо сплати грошових коштів Користувачу протягом певного часу в майбутньому (у тому числі договір страхування або купівлі-продажу майна з відстроченням платежу);

кредитний бал – особлива форма кредитного звіту, який відображається у цифровому значенні;

...» [5].

Узагальнюючи наведені визначення, можна дійти висновку, що взаємодія між суб'єктами у сфері формування та обігу кредитних історій має чітку функціональну й юридичну побудову.

Бюро кредитних історій виконує технічну й аналітичну роль – воно збирає, обробляє, зберігає та надає інформацію, що формує кредитну історію.

Користувач Бюро (як правило, банк чи інший кредитор) є джерелом інформації для Бюро та водночас її одержувачем, оскільки саме він повідомляє дані про виконання або невиконання кредитних зобов'язань і запитує кредитні звіти для оцінки ризиків.

Суб'єкт кредитної історії є особою, щодо якої формується ця інформація, і саме його поведінка за кредитними правочинами наповнює зміст кредитної історії.

Таким чином, система ґрунтується на циркуляції інформації: суб'єкт укладає кредитний правочин із користувачем, користувач передає дані до бюро, а бюро формує з них кредитну історію та надає інформацію назад користувачам у вигляді кредитних звітів чи кредитного бала. Така тристороння структура зумовлює необхідність чіткого правового регулювання, оскільки будь-яке порушення чи викривлення даних на будь-якому з етапів впливає як на права суб'єкта кредитної історії, так і на економічні рішення користувачів, що і стає предметом потенційних спорів.

Убачається важливим акцентувати, що відносини між користувачами та бюро повинні бути врегульовані договором, предметом якого має бути вирішення питань надання та отримання інформації, що становить кредитну

історію. Поряд із цим відносини користувачів та суб'єктів кредитної історії так само повинні мати договірний характер, зокрема, але не виключно у вигляді кредитного правочину, до якого законодавець також відносить договори страхування, купівлі-продажу майна з відстроченням платежу.

Проаналізоване вище дає підстави, поряд з аналізом суб'єктного складу відносин, їхнього функціонального призначення та основ їхньої взаємодії, зрозуміти загальну логіку побудови системи обігу кредитних даних і визначити її ключовий елемент – кредитну історію. Саме кредитна історія є інформаційним ядром цих правовідносин, оскільки від її змісту, повноти та достовірності залежить і реалізація прав суб'єктів кредитних історій, і якість рішень користувачів, і ефективність роботи бюро. Тож далі переходимо до дослідження поняття та змісту кредитної історії як центрального інституту, що формує зміст і спрямованість усієї системи.

Приписами абзацу 4 ст. 3 Закону № 2704-IV кредитну історію визначено як *«сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитними правочинами, іншої відкритої інформації відповідно до Закону»* [5].

Поряд із цим у ст. 4 Закону № 2704-IV законодавець передбачив виключний перелік принципів формування та доступу до інформації, що складає кредитну історію, а саме:

- 1) забезпечення конституційних прав і свобод суб'єктів кредитних історій;
- 2) адекватність обсягів інформації цілям, для яких вони збираються;
- 3) значущість, всебічність, об'єктивність, повнота і достовірність інформації;
- 4) регулярність та безперервність надходження інформації;
- 5) цільове використання інформації;
- 6) строковість зберігання інформації;
- 7) конфіденційність інформації та її захист;
- 8) збір і надання інформації, що складає кредитну історію, виключно за згодою суб'єкта цієї кредитної історії;
- 9) незалежність Бюро [Там само].

У межах цієї статті вбачається доцільним акцентувати саме на принципах:

- 1) забезпечення конституційних прав і свобод суб'єктів кредитних історій;
- 2) значущість, всебічність, об'єктивність, повнота і достовірність інформації;
- 3) збір і надання інформації, що складає кредитну історію, виключно за згодою суб'єкта цієї кредитної історії.

Указане обґрунтовано тим, що саме обрані принципи впливають на баланс інтересів суб'єктів кредитної історії та повноваженнями користувачів і бюро,

а також формують зміст ключових прав людини у сфері персональних даних, визначають якість і достовірність відомостей та регулюють умови правомірного їх отримання.

Досліджуючи питання змісту кредитної історії, важливо окреслити види інформації в цих відносинах, зокрема такі: 1) інформація, що міститься в кредитній історії (ст. 7 Закону № 2704-IV) [5]; 2) інформація, що не підлягає збору (ст. 8 Закону № 2704-IV) [Там само]. Своєю чергою інформація, що міститься в кредитній історії, поділяється на такі види: 1) відомості, що ідентифікують особу; 2) відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії; 3) інформація про суб'єкта кредитної історії, яка складається з сукупності документованої інформації про особу з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел; 4) відомості про операції з інформацією, що складає кредитну історію (ст. 7 Закону № 2704-IV) [5]. Перейдімо до деталізації видів інформації за позначеною класифікацією у вигляді табл. 1, 2.

Таблиця 1

<i>Інформація, що міститься в кредитній історії</i>			
<i>Відомості, що ідентифікують особу</i>	<i>Відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії</i>	<i>Інформація про суб'єкта кредитної історії, яка складається з сукупності документованої інформації про особу з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел</i>	<i>Відомості про операції з інформацією, яка складає кредитну історію</i>
1	2	3	4
<i>а) для фізичних осіб:</i> а) прізвище, ім'я та по батькові; дата народження; паспортні дані; місце проживання; ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб –	а) відомості про кредитний правочин та зміни до нього (номер і дата укладання правочину, сторони, вид правочину);	а) наявність заборгованості за податками та обов'язковими платежами;	а) дата запитів про надання кредитних звітів та інформація про надання кредитних звітів;

1	2	3	4
<p>платників податків та інших обов'язкових платежів (у разі наявності) (далі – ідентифікаційний номер);</p> <p>відомості про поточну трудову діяльність;</p> <p>сімейний стан особи та кількість осіб, які перебувають на її утриманні;</p> <p>дата і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації та основний предмет господарської діяльності фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності</p>	<p>б) сума зобов'язання за укладеним кредитним правочином;</p> <p>в) вид валюти зобов'язання;</p> <p>г) строк і порядок виконання кредитного правочину;</p> <p>г) відомості про розмір погашеної суми та остаточної суми зобов'язання за кредитним правочином;</p> <p>д) дата виникнення прострочення зобов'язання за кредитним правочином, його розмір і стадія погашення;</p> <p>е) відомості про припинення кредитного правочину та спосіб його припинення (у тому числі за згодою сторін, у судовому порядку, гарантом тощо);</p> <p>є) відомості про визнання кредитного правочину недійсним і підстави такого визнання</p>	<p>б) рішення судів, що стосуються виникнення, виконання та припинення зобов'язань за укладеним кредитним правочином;</p> <p>в) рішення судів та органів виконавчої влади, що стосуються майнового стану суб'єкта кредитної історії;</p> <p>г) інші відомості, що впливають на спроможність виконання суб'єктом кредитної історії власних зобов'язань</p>	<p>б) відомості про Користувача, який надав інформацію до кредитної історії суб'єкта кредитної історії, а також про Користувача або Бюро, яким був зроблений запит про надання інформації, що складає кредитну історію:</p> <p>для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності: прізвище, ім'я та по батькові, ідентифікаційний номер, місце проживання та номер телефону;</p> <p>для юридичних осіб – повне найменування, ідентифікаційний код та відомості про уповноважену особу – представника Користувача або Бюро, яка зробила запит, місцезнаходження та номер телефону;</p> <p>в) вид наданого кредитного звіту</p>
<p>б) для юридичних осіб:</p> <p>повне найменування;</p> <p>місцезнаходження;</p> <p>дата і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації;</p> <p>ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (далі – ідентифікаційний код);</p>			

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
прізвище, ім'я та по батькові, паспортні дані керівника і головного бухгалтера; основний вид господарської діяльності; відомості, що ідентифікують власників, які володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу юридичної особи: для фізичних осіб – власників: прізвище, ім'я та по батькові, паспортні дані, ідентифікаційний номер і місце проживання; для юридичних осіб – власників: повне найменування, місцезнаходження, дата і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації, ідентифікаційний код			

Примітка: таблицю сформовано на основі аналізу приписів ст. 7 Закону № 2704-IV [5].

Таблиця 2

Інформація, що не підлягає збору (інформація про фізичних осіб щодо)				
Національності, расового та етнічного походження	Політичних поглядів	Релігійних і філософських переконань	Стану здоров'я	Членства в партіях та інших об'єднаннях громадян

Примітка: таблицю сформовано на основі аналізу приписів ст. 8 Закону № 2704-IV [5].

Крім наведених видів інформації, приписами Закону № 2704-IV у ч. 2 ст. 7 зазначеного Закону виділено інформацію, що міститься в реєстрі запитів, зокрема:

«...а) дата запитів про надання кредитних звітів та інформація про надання кредитних звітів;

б) відомості про Користувача, який надав інформацію до кредитної історії суб'єкта кредитної історії, а також про Користувача або Бюро, яким було зроблено запит про надання інформації, що складає кредитну історію:

для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності: прізвище, ім'я та по батькові, ідентифікаційний номер, місце проживання та номер телефону;

для юридичних осіб – повне найменування, ідентифікаційний код та відомості про уповноважену особу – представника Користувача або Бюро, яка зробила запит, місцезнаходження та номер телефону;

в) вид наданого кредитного звіту» [5].

Аналіз змісту кредитної історії за Законом № 2704-IV ілюструє, що законодавець створює чітку та структуровану систему класифікації інформації, що має одразу кілька цілей: 1) забезпечення повноти даних для оцінки кредитного ризику; 2) гарантування прозорості обробки персональних даних; 3) встановлення меж втручання у приватне життя суб'єкта кредитної історії.

Основний поділ інформації має два базових блоки, а саме: 1) інформація, яка може міститися у кредитній історії; 2) інформація, що не підлягає збору. Такий поділ виконує балансувальну функцію: з одного боку, дозволяє збирати максимально релевантні для оцінки платоспроможності дані, з іншого – унеможливорює обробку чутливої інформації, що не відноситься до кредитного ризику та належить до категорій, які можуть призводити до дискримінації.

Далі йде класифікація інформації, що підлягає збору, яка поділяється на групи:

- 1) відомості, що ідентифікують особу;
- 2) відомості про грошові зобов'язання;
- 3) відомості з державних реєстрів та інших відкритих джерел;
- 4) відомості про операції з кредитною інформацією (реєстр запитів).

Перша група – це базові дані, що забезпечують точну ідентифікацію фізичної чи юридичної особи, щоб уникнути помилкового ототожнення суб'єктів. Сюди входять паспортні дані, реєстраційний номер облікової картки платника податків, місце проживання, реєстраційні дані підприємця або юридичної особи. Логіка включення цих даних в інформацію, яка підлягає збиранню, полягає в тому, що без них неможливо забезпечити достовірність кредитної історії, встановити її належність та коректно здійснювати обмін інформацією.

Друга група охоплює всю інформацію щодо кредитного правочину: сума, валюта, строки, зміни до договору, погашення, прострочення, судові рішення щодо недійсності тощо. Логіка включення цих даних в інформацію, яка підлягає збиранню, полягає в тому, що саме ці дані становлять ядро кредитної історії, оскільки вони дозволяють оцінити кредитну поведінку та ризику.

Третя група – це додаткові дані, які характеризують фінансовий стан боржника: наявність податкової заборгованості, судові рішення, майнові обмеження тощо. Логіка включення цих даних в інформацію, яка підлягає збиранню, полягає в тому, що така інформація впливає на здатність виконувати кредитні зобов'язання і тому має прогностичну цінність для кредиторів.

Четверта група – це дані про те, хто, коли і з якою метою запитував кредитний звіт. Логіка включення цих даних в інформацію, яка підлягає збиранню, полягає в тому, що така інформація забезпечує прозорість обігу даних, створює механізм контролю суб'єктом своєї кредитної історії, а також є інструментом протидії зловживанням і шахрайству.

Своєю чергою виокремлення п'яти видів інформації щодо фізичних осіб, яка не підлягає збору, покликане заборонити збір інформації, яка становить категорію «чутливих персональних даних», обробка яких не має жодного зв'язку з оцінкою кредитоспроможності та платоспроможності. Вони можуть спричиняти дискримінацію, порушувати приватність.

Таким чином, законодавча класифікація відомостей (інформації) має трирівневу структурованість, яка відповідає міжнародним стандартам кредитного скорингу, бо *ідентифікаційні дані* забезпечують коректну прив'язку інформації до конкретної особи, *дані про виконання зобов'язань* відображають фінансову дисципліну суб'єкта, *додаткова фінансова інформація та історія запитів* дозволяють оцінити загальний ризиковий профіль позичальника та контроль за обігом інформації, *перелік заборонених до збору даних* визначає межі допустимого втручання в приватне життя.

Убачається, що запропонована законодавцем класифікація відомостей (інформації), яка становить зміст кредитної історії:

- забезпечує повноту кредитної історії для достовірної оцінки ризиків;
- захищає права суб'єкта кредитної історії шляхом встановлення чітких меж дозволеної обробки інформації;
- уніфікує стандарти для банків (користувачів) і бюро кредитних історій з метою уникнення довільного збору чи виключення даних;
- забезпечує прозорість і контроль завдяки включенню реєстру запитів;
- запобігає дискримінації шляхом заборони збирання чутливих даних.

Отже, класифікація видів інформації в кредитній історії побудована на поєднанні принципів необхідності, достатності та пропорційності. Закон дозволяє збір лише тих даних, які безпосередньо впливають на оцінку платоспроможності, при цьому обмежує доступ до чутливих відомостей, що можуть порушувати права людини. Такий підхід забезпечує баланс інтересів кредиторів та захисту прав суб'єктів кредитної історії, робить систему про-

зорою, несуперечливою та сумісною з міжнародними стандартами обробки персональних даних.

Здійснений аналіз кредитної історії, її змісту, а також принципів формування та доступу до інформації, яка складає кредитну історію, може помилково вказувати на забезпечення якісного та безпечного середовища обігу інформації (відомостей), яка становить кредитну історію.

Однак вказаний стан речей жодним чином не впливає на виключення будь-яких порушень із боку користувачів бюро та бюро кредитних історій. Тому вважаємо за доцільне навести практичний приклад щодо наявності у кредитній історії недостовірної інформації, аналіз якого дозволить якісно акцентувати на порушеннях із боку користувачів бюро та бюро кредитних історій.

25.12.2014 Товариство підписало заяву про відкриття поточного рахунку у ПАТ КБ «Приватбанк», правонаступником якого є АТ КБ «Приватбанк». У цей же день Товариство підписало заяву про приєднання до умов і правил надання банківських послуг, тарифів банку, які разом із першою заявою є Договором банківського обслуговування.

Згідно з указаним Договором банківського обслуговування Товариство взяло на себе зобов'язання – сплатити кредит у розмірі 120 000 грн.

13.01.2015 з метою забезпечення виконання зобов'язання Товариством за Договором банківського обслуговування між Особою та банком було укладено Договір поруки. За цим договором Особа надала поруку перед банком за виконання Товариством зобов'язань за Договором банківського обслуговування.

Згодом банк звернувся до Господарського суду міста Києва з позовом до Товариства та до Особи як поручителя про стягнення 366 202,28 грн за Договором банківського обслуговування (*справа № 910/13940/18*) [6].

Господарський суд міста Києва рішенням від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 відмовив у задоволенні позову банку [6] з огляду на таке:

I. Недоведеність позовних вимог щодо наявності заборгованості у Товариства в частині тіла кредиту в розмірі 366 202,28 грн [6], а саме суд зазначив:

– із наданого позичальником (Товариством) контррозрахунку вбачається, що ним за період з 01.02.2015 по 01.06.2018 сплачені банку грошові кошти, які зараховано як проценти, пеня та комісія, у загальному розмірі 474 568,60 грн, тобто більше, ніж заявлена в позовній заяві банком сума стягнення [6].

II. Відсутність правових підстав у банку для стягнення з Товариства процентів, пені та комісій після закінчення строку повернення кредиту за договором – 14.09.2017 [6], а саме суд зазначив:

– умови та правила надання банківських послуг, на які посилається банк, не можна розцінювати як частину Договору банківського обслуговування, укладеного між сторонами 25.12.2014 шляхом підписання Заяви [6];

– відсутні підстави вважати, що сторони обумовили в письмовому вигляді ціну договору, яка встановлена у формі сплати процентів за користування кредитними коштами, комісії, а також відповідальність у вигляді неустойки (пені) за порушення термінів виконання договірних зобов'язань [6];

– посилення банку на те, що він правомірно скористався своїм правом нарахування відсотків як за правомірне користування кредитними коштами з 14.08.2014 по 14.09.2017, виходячи зі ставки 21 % річних, так і в подальшому з 14.09.2017 за неправомірне користування кредитними коштами вже за підвищеною процентною ставкою на рівні 42 % від суми непогашеної в строк заборгованості відповідно до п. 3.2.1.4.1.3 Умов, є необґрунтованим [Там само];

– право кредитодавця нарахувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування чи в разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України [Там само].

Проаналізована справа дає підстави констатувати, що мало місце два договори: кредитний і договір поруки. Перший договір уклали Товариство та банк, а другий – банк та Особа як поручитель. За змістом рішення Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 [Там само] очевидно, що банку відмовили у стягненні заборгованості з Товариства як боржника та Особи як поручителя з огляду на належне виконання ними своїх зобов'язань за кредитним договором та договором поруки. Однак у межах аналізованої справи не вирішувалося питання про визнання договорів припиненими шляхом їх належного виконання, що створює для Товариства й Особи негативний наслідок, зокрема щодо розміщення бюро кредитних історій інформації в їхніх кредитних історіях та в Єдиному реєстрі наявності кредитної історії щодо незакритих кредитних правочинів, заборгованості тощо.

Таким чином, у наведеному прикладі йдеться про можливу наявність у кредитних історіях Товариства та/або Особи недостовірної інформації про незакриті кредитні правочини, про наявність у них заборгованості тощо. Тому логічно було б дослідити підстави для подальших дій та відповідно подальші дії Товариства та/або Особи з метою виключення недостовірної інформації з кредитної історії.

По-перше, почнімо з загальних підстав. До таких віднесемо правові підстави, на основі яких кредитний договір та договір поруки можна вважати припиненими.

Приписами ч. 1 ст. 599 ЦК України передбачено, що зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином [7]. З огляду на встановлені в рішенні Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі

№ 910/13940/18 [6] обставини, варто наголосити, що зобов'язання Товариства перед банком припинилося його належним виконанням, що підтверджується:

1) встановленою обставиною щодо сплати Товариством грошових коштів банку в загальному розмірі 474 568,60 грн [Там само];

2) посиланням суду на контррозрахунок від 07.11.2018, наданий Товариством, а також інші документи, що підтверджують сплату Товариством банку грошових коштів у загальному розмірі 474 568,60 грн, що становить більшу суму, ніж заявлена в позовній заяві банком сума стягнення [Там само].

Проаналізовані приписи ЦК України та обставини, встановлені в рішенні Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 [Там само], вказують на (1) виконання Товариством усіх зобов'язань перед банком за Договором банківського обслуговування та (2) припинення вказаного договору належним виконанням.

До того ж приписами ч. 1 ст. 559 Цивільного кодексу України передбачено, що порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання [7]. У зв'язку з тим, що зобов'язання Товариства перед банком за Договором банківського обслуговування припинилося його належним виконанням, то порука, надана Особою як забезпечення виконання зобов'язання Товариством перед банком, теж припиняється.

Наведені правові підстави ілюструються висновком Великої Палати Верховного Суду, наданим у постанові від 22.09.2022 у справі № 462/5368/16-ц [8], щодо визнання поруки припиненою:

«Після звернення кредитора з позовом про стягнення коштів поручитель не може окремо ініціювати вирішення спору про визнання відсутності у кредитора права вимоги (про визнання поруки припиненою). Такий окремий позов не є належним способом захисту, а тому його не можна задовольнити. Наявність у поручителя відповідного боргу чи його відсутність, як і відсутність підстав для нарахування банком боргу, є предметом доказування у спорі про стягнення коштів.

...

Для цього не потрібно заявляти зустрічний позов про визнання відсутності права кредитора (про визнання поруки припиненою)» [8].

Ураховуючи наведений правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, звертаємо увагу, що якраз у справі № 910/13940/18 Господарським судом міста Києва було вирішене питання припинення поруки в межах розгляду позову банку до Товариства й Особи та прийняття судом рішення про відмову в задоволенні позовних вимог банку про стягнення 366 202,28 грн за договором від 25.12.2014 із Товариства й Особи [6].

Тож можна наголошувати, що питання припинення поруки було вирішено в межах справи № 910/13940/18 [6].

Отже, можна констатувати:

- 1) і Особа, і Товариство належним чином виконали всі зобов'язання перед банком;
- 2) і Особа, і Товариство не мають та не можуть мати жодних заборгованостей перед банком ні за Договором поруки, ні за Договором банківського обслуговування відповідно;

3) і Договір банківського обслуговування, і Договір поруки – припинені.

По-друге, необхідно розглянути спеціальні підстави для подальших дій та відповідно подальші дії Товариства та/або Особи з метою виключення недостовірної інформації з кредитної історії.

Зокрема, приписами ч. 5 ст. 13 Закону № 2704-IV передбачено, що суб'єкт кредитної історії має право звернутися до Бюро з письмовою заявою в разі незгоди з інформацією, що складає його кредитну історію, за винятком інформації про кредитний бал. Заява має включати коментар обсягом не більше ніж 100 слів щодо інформації, що заперечується [5].

Крім того, приписами ст. 4 Закону № 2704-IV визначено один із принципів формування та доступу до інформації, що складає кредитну історію, який полягає у зборі та наданні інформації, що складає кредитну історію, виключно за згодою суб'єкта цієї кредитної історії [Там само]. Наведений принцип реалізується у приписах частини 1 ст. 5 та ч. 1 ст. 9 Закону № 2704-IV, якими передбачено:

1) *«Джерелами формування кредитних історій є відомості, що надаються Користувачем до Бюро за письмовою згодою суб'єкта кредитної історії відповідно до цього Закону»* [Там само];

2) *«Інформація для формування кредитної історії надається Користувачем до Бюро лише в разі наявності письмової згоди юридичної або фізичної особи, яка уклала кредитний правочин з Користувачем»* [Там само].

Поряд із вказаними нормами, п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 10 Закону № 2704-IV передбачено, що бюро кредитних історій вилучає з кредитної історії [Там само]:

– інформацію, яка передбачена п. 2 ч. 1 ст. 7 (*відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії*), у разі відсутності кредитного правочину, Договору або визнання їх недійсними [Там само];

– всю інформацію, що міститься у кредитній історії, у разі відсутності письмової згоди суб'єкта кредитної історії на збір, зберігання, використання та поширення через Бюро інформації про нього [Там само].

Проаналізовані норми є нормативними підставами для виключення недостовірної інформації з кредитної історії.

Тому суб'єкт кредитної історії, з урахуванням (1) відсутності кредитного правочину (як наведено в нашому прикладі, припинення договорів їхнім належним виконанням) та (2) відсутності його письмової згоди як суб'єкта кредитної історії на збір, зберігання, використання та поширення через Бюро інформації про нього, має право звернутися до Бюро кредитних історій із письмовою заявою в разі незгоди з інформацією, що складає його кредитну історію. Тобто це перший або один із можливих кроків (дій) суб'єкта кредитної історії, спрямованих на вилучення з його кредитної історії недостовірної інформації.

Поряд із цим Бюро кредитних історій може відмовити такому суб'єкту кредитної історії у вилученні такої інформації з його кредитної історії. У такому випадку на підставі приписів ч. 11 ст. 13 Закону № 2704-IV суб'єкт кредитної історії має право оскаржити в судовому порядку дії Бюро або Користувача, які порушують його права [5].

Таким чином, суб'єкт кредитної історії в разі виявлення недостовірної інформації у своїй кредитній історії має право або звернутися до Бюро кредитних історій із заявою про незгоду з інформацією, що складає його кредитну історію, або звернутися до суду та оскаржити дії Бюро кредитних історій та користувача Бюро (банку). Ці два шляхи можуть йти один за одним або можна одразу звернутися до суду, бо досудове врегулювання такого спору не є обов'язковим.

Повертаючись до запропонованого нами прикладу, можемо припустити наявність у кредитній історії Особи або Товариства недостовірної інформації про незакритий кредитний договір (Договір банківського обслуговування та Договір поруки), а також заборгованості за ними.

Із виявлених варіантів вилучення недостовірної інформації з кредитної історії суб'єкта такої доцільно дослідити саме судовий шлях оскарження дій бюро кредитних історій та користувача Бюро – банку.

Перш за все звертаємо увагу на наявність згаданого раніше рішення Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 [6], яким суд відмовив у задоволенні позову банку про стягнення 366 202,28 грн за Договором банківського обслуговування [Там само] з огляду на певні обставини, перераховані вище. Саме ці обставини вказують на припинення кредитного договору його належним виконанням та припинення поруки шляхом припинення зобов'язання (кредитного договору), забезпеченого такою порукою.

Акцент на вказаному рішенні Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 [Там само] не випадковий з огляду на його преюдиційний характер, зміст якого вважаємо доцільним розкрити.

Приписами ч. 4 ст. 82 ЦПК України передбачено, що *обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом* [9]. Тобто на підставі приписів ч. 4 ст. 82 ЦПК України варто вважати обставини, встановлені в рішенні Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18 [6], такими, що не підлягають доказуванню з огляду на їхній преюдиційний характер у судовій справі за позовом суб'єкта кредитної історії до Бюро кредитних історій та користувача Бюро – банку.

Верховний Суд у п.п. 46 і 47 постанови від 18.12.2019 у справі № 761/29966/16-ц [10] навів такі висновки щодо преюдиції та звільнення від доказування:

« ... 46. Преюдиція – це обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню.

47. Звільнення від доказування з підстав установлення преюдиційних обставин в іншому судовому рішенні варто розуміти так, що учасники судового процесу не зобов'язані повторно доказувати ті обставини, які були встановлені чинним судовим рішенням в іншій адміністративній, цивільній або господарській справі, якщо в цій справі брали участь особи, щодо яких відповідні обставини встановлені...» [10].

Далі важливо визначити спосіб судового захисту. Зокрема, у цьому випадку належним способом судового захисту є визнання незаконними дій та зобов'язання вчинити дії.

Наприклад, у рішенні Печерського районного суду м. Києва від 06.02.2019 у справі № 757/74536/17-ц [11] позначено саме такий спосіб судового захисту: *«...про визнання незаконними дії та зобов'язання вчинити дії»* [11]. У вказаній справі позивач – фізична особа звернувся з позовом до двох відповідачів, а саме: до Товариства з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» та Акціонерного товариства «Комерційний банк «ПриватБанк» [11]. Аналізованим рішенням суду позов фізичної особи було задоволено, зокрема прийнято рішення:

«Визнати незаконними дії Акціонерного товариства Комерційний банк «ПриватБанк» щодо передання недостовірних відомостей Товариству з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» для внесення інформації (запису) в кредитній історії ОСОБА_1 про наявність кредитної заборгованості.

Визнати незаконним внесенням Товариством з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» інформації (запису) в кредитній історії щодо наявності кредитної заборгованості у ОСОБА_1 перед Акціонерним товариством Комерційний банк «ПриватБанк».

Зобов'язати Товариство з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» виключити недостовірну інформацію (запис) з кредитної історії ОСОБА_1 щодо наявності кредитної заборгованості перед Акціонерним товариством Комерційний банк “ПриватБанк”» [11].

Таким чином, суб'єкт кредитної історії в разі виявлення недостовірної інформації у своїй кредитній історії, звертаючись до суду повинен так сформулювати свої позовні вимоги:

1) визнати незаконними дії користувача бюро – банку щодо передання недостовірних відомостей Бюро кредитних історій для внесення інформації (запису) в кредитну історію суб'єкта кредитної історії про наявність кредитної заборгованості перед користувачем Бюро – банком;

2) визнати незаконними дії бюро кредитних історій щодо внесення в кредитну історію суб'єкта кредитної історії інформації про наявність кредитної заборгованості перед користувачем Бюро – банком;

3) зобов'язати Бюро кредитних історій виключити / вилучити недостовірну інформацію (запис) із кредитної історії суб'єкта кредитної історії щодо наявності кредитної заборгованості перед користувачем Бюро – банком.

До того ж передання недостовірної інформації дуже часто може відбуватися в порушення приписів ст. 4, ч. 1 ст. 5 та ч. 1 ст. 9 Закону № 2704-IV, а саме: без окремої письмової згоди суб'єкта кредитної історії на збір і надання інформації, що складає кредитну історію, або ж без такої згоди, наданої суб'єктом в кредитному договорі, або договорі банківського обслуговування, або договорі поруки – тобто в договорі, укладеному між суб'єктом кредитної історії та користувачем Бюро – банком. Це також важливо враховувати в тексті позову та позовних вимогах.

Висновки. У підсумку варто окреслити наступні висновки. По-перше, інститут кредитної історії має комплексний і системоутворювальний характер. Аналіз законодавства і структури правовідносин свідчить, що кредитна історія – це не просто набір даних про виконання договорів. Вона є центральним інформаційним ядром, навколо якого вибудовується вся система кредитування. Від достовірності цих даних залежить дія трьох ключових рівнів: 1) права та можливості суб'єкта кредитної історії; 2) захищеність і рішення кредитора; 3) ефективність діяльності бюро кредитних історій.

Таким чином, інститут кредитної історії є одним із визначальних елементів фінансової безпеки та стабільності кредитного ринку.

По-друге, відносини у сфері кредитних історій мають тристоронню, взаємозалежну й ризиковану природу. Суб'єктами цього інституту є Бюро кредитних історій, користувачі Бюро (банки, фінансові установи) та суб'єкти кредитної історії, які взаємодіють між собою на основі юридично визначених, але водночас дуже чутливих інформаційних процесів. Фактично це замкнений цикл обігу даних, де помилка або порушення на будь-якій ланці здатні створити істотні юридичні наслідки, наприклад: 1) відмову у кредитуванні; 2) неправильну оцінку ризику; 3) порушення права на приватність (захист персональних даних); 4) потенційні судові спори.

Така конструкція підвищує значення процесуальних гарантій, регламентації обміну даними та контролю за коректністю інформації.

По-третє, значне зростання обсягів кредитування підсилює вагу правового регулювання питання організації формування та обігу кредитних історій. Аналітичні дані свідчать про стрімке зростання кредитування в Україні (на 15–22 % за рік). Це означає: а) що збільшується кількість кредитних правочинів; б) зростає масив інформації, яка передається до Бюро; в) підвищується ризик помилок, технічних збоїв та порушень; г) збільшується соціальна значущість точності кредитних даних.

Отже, кредитна історія перетворюється на публічно важливу інформаційну інфраструктуру, що потребує посиленого нормативного контролю й захисту.

По-четверте, Закон № 2704-IV формує детальну, але водночас жорстку і складну систему регулювання. Законодавство створює всеосяжну модель обробки кредитних даних, яка охоплює:

- мету закону, законодавство в цій сфері, визначення термінів, принципи формування та доступу до інформації, яка складає кредитну історію;
- окреслення суб'єктного складу відносин;
- зміст інформації, порядок її збору, зберігання та захисту;
- взаємини між суб'єктами;
- права суб'єктів кредитних історій;
- діяльність Бюро кредитних історій, її державне регулювання тощо.

Така деталізація свідчить, що законодавець прагнув забезпечити максимально структуровану, контрольовану і захищену модель інформаційного обігу. Разом із тим складність цієї системи підвищує ризики її неправильного застосування користувачами або неповного розуміння суб'єктами кредитної історії.

По-п'яте, принципи формування кредитної історії забезпечують баланс між правами особи та інтересами кредиторів. Три принципи, які виокремлені як ключові (дотримання конституційних прав, достовірність / повнота даних, збір

за згодою суб'єкта), виконують фундаментальну роль, а саме: 1) захищають приватність особи та захист персональних даних; 2) гарантують об'єктивність даних, що унеможливує свавільне або неточне формування кредитного рейтингу; 3) забезпечують добровільність надання інформації (згода суб'єкта).

Це формує правовий баланс між інтересом кредиторів в оцінці ризиків та правом особи на захист персональних даних.

По-шосте, структура інформації, що складає кредитну історію, є надзвичайно деталізованою та багаторівневою. Це робить кредитну історію комплексним профілем фінансової поведінки особи, який виконує роль цифрового «фінансового паспорта».

По-сьоме, Закон № 2704-IV містить важливі запобіжники, зокрема заборону збору чутливої інформації, наприклад такої, як політичні, релігійні погляди, стан здоров'я, расове чи етнічне походження тощо. Це є гарантією недискримінаційності кредитних рішень та виключає можливість впливу позафінансових характеристик особи на її кредитоспроможність.

По-восьме, система обміну даними потребує високої точності, і навіть незначні помилки мають суттєві правові наслідки. Оскільки дані циркулюють між кількома суб'єктами (користувачем Бюро, Бюро кредитних історій, суб'єкта кредитних історій), будь-яке несвоєчасне оновлення, технічне дублювання, помилкове віднесення інформації до іншої особи, некоректне трактування даних може спричинити значні порушення прав суб'єктів: від незаконної відмови у кредитуванні до репутаційних і майнових збитків.

По-дев'яте, судовий захист прав суб'єкта кредитної історії є можливим логічним наслідком формування та обігу кредитних історій шляхом порушення норм законодавства. Оскільки можливі судові спори стосуються фактично статусу особи у фінансовій системі, судова практика відіграє ключову роль: 1) у підтвердженні недостовірності даних; 2) визначенні порядку виправлення кредитної історії; 3) захисті персональних даних відповідно до Конституції України. Отже, інститут кредитної історії має процесуальну завершеність: від формування інформації до її судового оскарження.

По-десяте, щодо необхідності вдосконалення аналізованого в цій статті законодавства варто наголосити на декількох можливих напрямках його модернізації, а саме:

1. Установлення обов'язку для Бюро кредитних історій під час обміну інформацією з користувачами Бюро / отримання від них інформації про суб'єкта кредитної історії обов'язково запитувати у користувачів Бюро належним чином

завірену копію письмової згоди суб'єкта кредитної історії на збір і надання інформації, що складає кредитну історію.

2. Установлення відповідальності користувачів Бюро та Бюро кредитних історій за надання та розміщення недостовірної інформації, що становить кредитну історію суб'єкта кредитної історії.

Отже, здійснене дослідження ілюструє, що інститут кредитної історії – це розгалужена правова, інформаційна й технічна система, яка забезпечує функціонування фінансового ринку. Вона ґрунтується на складній взаємодії між суб'єктами, деталізованому законодавчому регулюванні та високих вимогах до достовірності даних. Будь-яке втручання в цю систему – чи то помилка, чи недбалість, чи умисне порушення – здатне спричинити суттєве порушення прав суб'єктів і вплинути на стабільність кредитування в цілому. Тому подальше вдосконалення правового регулювання, контроль якості даних і розбудова ефективних процедур судового захисту мають визначальне значення для сталого розвитку кредитного ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Примостка О. О. Методологічні засади формування бюро кредитних історій як основа надійного кредитування. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 4. С. 87–91.
2. Прокопенко В. Ю. Бюро кредитних історій: еволюція, становлення та розвиток можливостей. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 104–107.
3. Квасницька Р. С. Сучасні реалії співпраці бюро кредитних історій та банківських установ. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 1 (01). С. 21–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-1-4>.
4. Оpendatabot. На 26 % зросла загальна сума кредиту цього року порівняно з 2021 роком – Оpendatabot. *Оpendatabot – відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/credits-deposits-2025> (дата звернення: 11.11.2025).
5. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 № 2704-IV : станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-15> (дата звернення: 11.11.2025).
6. Рішення Господарського суду міста Києва від 11.10.2021 у справі № 910/13940/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100304767> (дата звернення: 11.11.2025).
7. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.11.2025).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2022 у справі № 462/5368/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558740> (дата звернення: 11.11.2025).

9. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.11.2025).
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.12.2019 у справі № 761/29966/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86504910> (дата звернення: 11.11.2025).
11. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 06.02.2019 у справі № 757/74536/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80192348> (дата звернення: 11.11.2025).

REFERENCES

1. Prymostka, O. (2016). Metodolohichni zasady formuvannya biuro kredytnykh istorii yak osnova nadiinoho kredytuvannya. *Prychornomorski ekonomichni studii*, (4), 87–91 [in Ukraine].
2. Prokopenko, V. Yu. (2010). Biuro kredytnykh istorii: evoliutsiia, stanovlennia ta rozvytok mozhlyvosti. *Problemy ekonomiky*, (4), 104–107 [in Ukraine].
3. Kvasnytska, R. S. (2023). Suchasni realii spivpratsi biuro kredytnykh istorii ta bankivskykh ustanov. *Transformatsiina ekonomika*, (1 (01)), 21–27. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-1-4> [in Ukraine].
4. Opendatabot. (2025, 19 veresnia). Na 26 % zrosla zahalna suma kredytu tsohorich porivniano z 2021 rokom – Opendatabot. Opendatabot – vidkryti dani pro kompanii, FOP, sudy ta nerukhomist Ukrainy. <https://opendatabot.ua/analytics/credits-deposits-2025> [in Ukraine].
5. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 r. № 2136-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>
6. Rishennia Hospodarskoho sudu mista Kyieva vid 11.10.2021 u spravi № 910/13940/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100304767>
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV (stanom na 10 sichnia 2025 r.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Velyka Palata Verkhovnoho Sudu, 22 veresnia 2022 r. № 462/5368/16-ts (Ukraina). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558740>
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r № 435-IV (stanom na 18 lystopada 2025 r.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
10. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 18.12.2019 u spravi № 761/29966/16-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86504910>
11. Rishennia Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 06.02.2019 u spravi № 757/74536/17-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80192348>

Стаття надійшла до редакції: 15.11.2025

Стаття пройшла рецензування: 20.11.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 22.11.2025

O. K. PARASHCHENKO

Assistant Professor Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

INACCURATE INFORMATION IN CREDIT HISTORIES: LEGAL ASPECTS OF FORMATION, CORRECTION, AND JUDICIAL PROTECTION

Problem setting. The rapid development of Ukraine's digital financial infrastructure and the expansion of automated creditworthiness assessment systems have significantly increased the importance of credit histories as instruments influencing access to financial services, individuals' economic opportunities, and their business reputation. In this context, the legal regulation of the formation, processing, storage, and correction of credit information becomes critical. The Law of Ukraine "On the Organization of Formation and Circulation of Credit Histories" No. 2704-IV serves as the core regulatory act intended to balance the interests of the subject of credit history and financial institutions that generate credit data.

Increasing digitalization, automated data exchange, and the widespread use of scoring algorithms raise concerns about data accuracy, the scope of banks' powers in shaping credit information, and the mechanisms for correcting erroneous data. In practice, financial institutions often provide incomplete or inaccurate information to credit bureaus, which may restrict individuals' access to credit, worsen financing conditions, or cause undue reputational or financial harm. Errors in credit histories are not rare, and their correction often requires substantial procedural efforts, especially when banks dispute inaccuracies. These circumstances elevate the importance of judicial protection and highlight the complexity of evidentiary standards in disputes over the deletion or correction of unreliable credit data in a fully digital environment.

Recent research and publication analysis. Issues related to the collection, processing, storage, and use of information on individuals' monetary obligations, as well as the functioning of institutions responsible for credit data exchange, have been covered extensively in Ukrainian academic literature. O. Prymostka examined methodological foundations for the formation of credit bureaus as a basis for reliable lending; V. Prokopenko studied the evolution and institutional development of credit bureaus; R. Kvasnytska analyzed modern practices of cooperation between credit bureaus and financial institutions, including the role of bureaus in borrower evaluation, the dynamics of credit history formation, and the range of bureau services for banks and borrowers.

While previous research has addressed institutional and economic aspects of credit bureaus, the legal nature of credit history as an information-based legal construct, as well as the mechanisms for judicial protection against inaccurate credit data, remain insufficiently explored. This article seeks to fill this gap.

Paper objective. The article aims to conduct a comprehensive legal analysis of credit history as a legal institution, identify the subjects involved in credit-information relations, and examine the mechanisms of formation, correction, and protection of credit data. The study also intends to determine the relationship between the rights of credit history subjects and the powers of financial institutions, assess procedures for correcting inaccurate credit information, and outline key aspects of judicial protection in disputes concerning credit data accuracy. The ultimate goal is to form an integrated understanding of how the credit-history institution operates, identify legislative and practical shortcomings, and propose possible improvements for enhancing the protection of credit-history subjects.

Paper main body. The article begins with an overview of macro-level trends: as of August 2025, total credit volumes in Ukraine reached 1.23 trillion UAH, with rapid growth in consumer lending. In such conditions, the accuracy of data circulating in credit histories becomes increasingly important. The Law No. 2704-IV defines the regulatory and organizational framework for forming and maintaining credit histories, including the rights of subjects and users of credit information, principles of data protection, and the functioning of credit bureaus.

A detailed analysis of the statutory provisions shows that the relationships between creditors, credit bureaus, and credit-history subjects form a three-party information flow system grounded in contractual relations. Each actor plays a specific functional role: 1) credit bureaus collect, store, protect, and disseminate credit information; 2) users (typically banks) supply and receive credit data; 3) credit-history subjects are the individuals whose data constitute credit histories.

The article explores the statutory definitions of key concepts such as credit report, credit score, credit transaction, and the internal rules of credit bureaus.

A central section of the study focuses on the composition of credit history and the legal principles governing its formation: constitutional guarantees, adequacy of data, completeness, objectivity, reliability, confidentiality, and the requirement of the subject's consent.

The article systematizes the types of information included in credit histories (identification data, details of monetary obligations, publicly available financial information, and operational data on credit-history access). It emphasizes the importance of maintaining the accuracy of each category and the potential legal risks arising from misinformation.

Particular attention is devoted to the complexity of evidentiary procedures in digital credit disputes, especially regarding the validity of electronic credit transactions, the existence or absence of consent, the timelines for fulfilling obligations, and the correctness of data submitted by banks. The article demonstrates how inaccuracies at any stage of data transmission may significantly affect both the subject's rights and the decision-making processes of financial institutions.

Conclusions of the Research. The study concludes that credit history is the central informational element of credit relations and requires enhanced legal protection due to its

significant impact on individuals' financial opportunities. The three-tier system of data circulation – subject – creditor – bureau – creditor – necessitates strict compliance with principles of accuracy, lawfulness, and informed consent.

Judicial protection plays a pivotal role in addressing disputes over inaccurate credit information, yet current legislation lacks sufficiently detailed mechanisms for correcting errors, establishing evidentiary standards, and defining responsibilities of market participants.

The author emphasizes the need for legislative refinement, including clearer procedures for correcting credit data, strengthened liability for supplying inaccurate information, and improved digital-evidence regulation. Strengthening these mechanisms will ensure the effective protection of credit-history subjects and enhance the reliability of Ukraine's digital financial ecosystem.

Short abstract for an article

Abstract. This article offers a comprehensive analysis of the legal regulation governing the formation, use, and correction of credit histories in Ukraine. The study examines the composition of stakeholders involved in these legal relations – including credit history bureaus, users of such bureaus, and subjects of credit histories – and delineates their respective functional roles in the collection, transmission, and processing of information. Special attention is devoted to the examination of key principles established by legislation, particularly the protection of constitutional rights and freedoms of data subjects, the accuracy and comprehensiveness of information, and the requirement of obtaining an individual's consent for data processing. These principles are identified as central to the analysis, as they constitute the foundation for the lawfulness and legitimacy of credit-information processes that directly affect data quality and lie at the core of protecting the rights of credit history subjects.

The article further analyzes the statutory classification of information constituting a credit history, including identifying data, information on the fulfillment of monetary obligations, data from public and state registers, and records of operations involving credit information. It additionally highlights categories of information the collection of which is prohibited – such as data concerning nationality, political views, or health status – thereby ensuring compliance with privacy and proportionality requirements. The study also examines the information contained in the inquiry register as an essential element ensuring transparency in the circulation of credit data.

Separate attention is paid to judicial practice, particularly to judicial protection of the rights of credit history subjects in cases challenging unlawful actions of users and credit history bureaus regarding the transmission or inclusion of inaccurate information in a credit history, as well as the transfer and processing of information without the subject's consent. The analysis addresses available legal remedies, judicial approaches to the evaluation of

evidence, and the courts' efforts to balance the rights of credit history subjects with the interests of market participants.

The findings contribute to a holistic understanding of the mechanisms of legal regulation in this field and outline potential directions for improving the regulatory framework governing the institution of credit history.

Keywords: credit history, credit history bureau, bureau user, personal data, personal data protection, judicial protection, information, inaccurate information, credit, credit transaction.

Article details:

Received: 15 November 2025

Revised: 20 November 2025

Accepted: 22 November 2025

Рекомендоване цитування: Паращенко О. К. Недостовірні відомості в кредитних історіях: правові аспекти формування, коригування та судового захисту. *Економічна теорія та право*. 2025. № 4 (63). С. 110–136. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-110>.

Suggested citation: Parashchenko, O. K. (2025). Nedostovirni vidomosti v kredytnykh istoriiakh: pravovi aspekty formuvannia, koryhuvannia ta sudovoho zakhystu [Inaccurate information in credit histories: legal aspects of formation, correction, and judicial protection]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(63), 110–136. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-63-4-110> [in Ukrainian].

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- *електронний варіант статті*, надісланий на електронну адресу редколегії: econom_theory@ukr.net;
- *примірник статті*, роздрукований на принтері, вчитаний і підписаний усіма авторами, з позначкою про дату її надходження до редакції;
- *довідку про автора (-ів)*: прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), ідентифікатор ORCID ID, розділ збірника, у якому доцільніше розмістити статтю;
- *рецензію* кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та *витяг із протоколу* засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- **фотографію автора (співавторів)** статті форматом 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi;
- *ліцензійну згоду* автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах журналу «Економічна теорія та право» (<http://econlaw.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Технічні вимоги до статті

Обсяг статті – 18–30 аркушів, включаючи рисунки, таблиці, графіки, список використаної літератури, розширену анотацію.

Текст статті має бути набраний у текстовому редакторі WORD for WINDOWS шрифтом Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, береги: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см. Орієнтація – книжкова.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; застосовувати колонтитули та автоматичне перенесення слів. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі Microsoft Equation Editor 2.0. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Вимоги щодо оформлення статті:

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається *шифр УДК*;
- наступний рядок – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (великими літерами, шрифт напівжирний), науковий ступінь,

вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна; e-mail і ORCID ID автора;

– у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора (авторів)*;

– нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (великими літерами, шрифт напівжирний);

– *джерела фінансування досліджень*. Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або за фінансової підтримки інших установ, указати цей факт у виносці до заголовка статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз.

Наприклад:

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (номер державної реєстрації 0115U000326);

– *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) мовою статті (кегель – 12, міжрядковий інтервал – 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується *JEL Classification* (кількість – від 1 до 5, в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21). Більш детально:

http://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

– *текст статті*;

– *список використаної літератури*;

– *references*;

– *розширена анотація обсягом від 2 до 3 тис. знаків англійською мовою* (кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

Анотація англійською мовою повинна відповідати таким вимогам: інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (бути написаною автентичною англійською мовою); змістовність (відображати основний зміст статті та результати досліджень); структурованість (дотримуватися логіки викладу матеріалу в статті), компактність. Анотація має лаконічно описувати авторські результати та висновки, а не загальну ситуацію по проблемі. Ключові слова мають бути максимально специфічними, слід уникати загальної термінології та не повторювати назву статті.

Структура наукової статті:

– *постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;

- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Список використаних джерел

наводиться в кінці статті (кегль – 12). Використана література подається загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад: [1, с. 22], або [1], або [1; 5]). Усі статистичні дані, цитати мають бути підкріплені та закінчуватися посиланнями на джерела. Слід уникати посилань на газети, підручники, навчальні посібники. Редакційна колегія рекомендує посилатися на статті з наукових збірників із глобальними індексами цитування (Scopus, Web of Science).

Список використаних джерел має складатися з двох частин: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ та REFERENCES.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – список джерел мовою оригіналу, оформлених відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

REFERENCES – список використаної літератури, транслітерований у романсько-му алфавіті й оформлений згідно з міжнародним бібліографічним стандартом АРА:
<https://apastyle.apa.org/>
<https://www.grafiat.com/uk/info/apa-7/>
<https://library.unimelb.edu.au/recite/referencing-styles/apa7>

Робота редакції з авторами

Рукопис статті передається на *подвійне сліпе рецензування* членами редколегії та експертами відповідно до наукового напрямку статті. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей.

Автор (співавтори) статті є відповідальним за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

Зразки ліцензійної згоди на публікацію (додаток 1), анотації до статті англійською мовою (додаток 2) та оформлені статті (додаток 3) розміщено на сайті збірника наукових праць «Економічна теорія та право»: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/>.

Порядок рецензування статей

Рецензування рукописів наукових статей, поданих авторами у збірник «Економічна теорія та право», спрямовано на підтримку високої якості економічних і юридичних досліджень та забезпечення їхніх результатів від плагіату і недобросовісного використання. Принципами рецензування є незалежність, об'єктивність, висока компетентність, обґрунтованість висновків, етичність та неупередженість наукової експертизи. У збірнику друкуються матеріали, які раніше не публікувалися і не призначені для одночасної публікації в інших виданнях.

Стаття приймається до розгляду лише за умови, що вона відповідає вимогам до авторських оригіналів статей, надрукованим у збірнику.

Перед передачею на рецензування всі статті перевіряються на відсутність плагіату (неправомірного запозичення), актуальність, відповідність до наукової спрямованості (профілю) збірника. При виявленні плагіату або недостовірних даних і посилає стаття знімається з рецензування.

Рецензування рукописів є подвійним сліпим (*double-blind peer review*) і передбачає рецензування та рекомендацію наукової статті до опублікування членом (або членами) редакційної колегії збірника, який є експертом із проблем, що досліджуються автором, а також запрошеними вітчизняними або закордонними фахівцями в певній галузі економіки та права.

Головні вимоги до рецензентів збірника та їх персональний склад визначаються рішенням редакційної колегії.

Рецензент рукопису повинен визначити актуальність, самостійність, методологічну та теоретичну обґрунтованість, новизну та практичне значення результатів дослідження, відповідність до вимог щодо структури та оформлення статей, що публікуються у фахових виданнях, відповідність статті науковому рівню, тематиці, вимогам і редакційній політиці збірника наукових праць «Економічна теорія та право» та доцільність її публікації.

Якщо в рецензії містяться рекомендації щодо виправлення і доопрацювання статті, редакційна колегія направляє автору текст рецензії з пропозицією врахувати їх при підготовці нового варіанта статті або аргументовано їх спростувати. Стаття, надана автором у редакцію після усунення зауважень, розглядається в загальному порядку. Остаточне рішення щодо публікації статті приймається редакційною колегією, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати. Редакційна колегія зобов'язана за вимогою автора надати йому рецензії (текст рецензії при анонімній експертизі) для вивчення, усунення недоліків та здійснення необхідних доповнень і виправлень.

Стаття, не рекомендована рішенням редакційної колегії до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Політика антиплагіату

З метою забезпечення високої якості та унікальності опублікованих матеріалів усі статті, що надходять до редакції, попередньо перевіряються на виявлення текстових запозичень (плагіату) із використанням Антиплагіатної інтернет-системи StrikePlagiarism.com, що є в розпорядженні Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

До розгляду не приймаються:

- статті, що містять менш ніж 85% унікального тексту, за винятком оглядів (рецензій) наукових праць, які можуть вимагати певної кількості цитувань;
- статті, зміст яких повністю або частково повторює інші опубліковані чи розміщені автором у мережі Інтернет матеріали (дисертацію, автореферат, монографію, наукову статтю, тези, звіт про наукову діяльність тощо);
- статті, створені рерайтом.

Редакція рекомендує авторам здійснювати самостійно попередню перевірку своїх статей на виявлення плагіату з використанням будь-яких онлайн-сервісів.

Відповідальна за випуск *К. В. Сфремова*

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-02619
Суб'єкт у сфері медіа – реєстрант –
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-72-93, +38 (057) 757-73-65
E-mail: kancel@nlu.edu.ua

Підписано до друку 27.11.2025.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7. Обл.-вид. арк. 6,8.
Тираж 100 прим.

Адреса редакції:
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-73-02
E-mail: kaf_finlaw@nlu.edu.ua
Сайт: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

Видавець – ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлювач – ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-28-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5748 від 06.11.2017